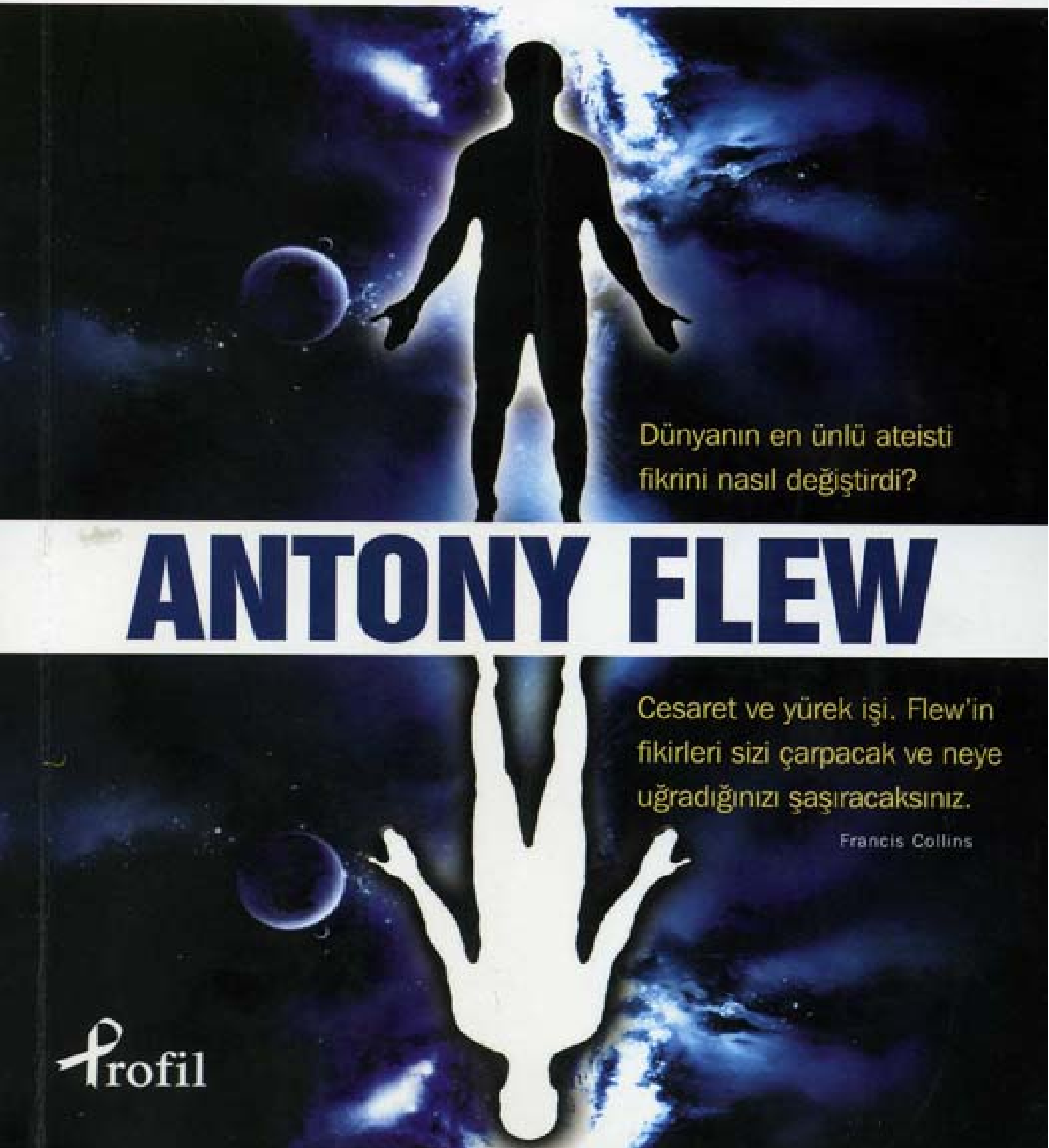
Yanılmışım Tanrı Varmış

Dünyanın en ünlü ateisti fikrini nasıl değiştirdi?

ANTONY FLEW

Cesaret ve yürek işi. Flew'in fikirleri sizi çarpacak ve neye uğradığınızı şaşıracaksınız.

Francis Collins

profil

YANILMIŞIM
TANRI
VARMIŞ

Dünyanın En Ünlü Ateisti Fikrini Nasıl Değiştirdi?

Antony Flew

Çevirmenler:

Zeynep Ertan (6. bölüm'e kadar)

Hasan Kaya (6. Bölüm ve sonrası)

PROFİL

© Antony Flew

© PROFİL YAYINCILIK

Yazarı / Antony Flew-Roy Abraham Varghese'le birlikte

Kitabın Adı / Yanılmışım Tanrı Varmış

Orijinal Adı / There is a God How the World's Most Notorius Atheist Changed His Mind

Genel Koordinatör/ Münir.Üstün

Genel Yayın Yönetmeni / Cem Küçük

Çevirmenler/ Hasan Kaya-Zeynep Ertan

Redaksiyon / Aslı Güneş

Kapak Tasarım / Kenan Özcan

İç Tasarım / Adem Şenel

Baskı-Cilt / Kitap Matbaacılık San.Ve Tic.Ltd.Şti.

Davutpaşa Cad. No:123 Kat:1 Topkapı/lstanbut Tel: 0212 482 99 10

Sertifika No:16053

1. BASKI EYLÜL 2008

2. BASKI KASIM 2008

3. BASKI OCAK 2009

4. BASKI NİSAN 2011

978-975-996-171-8

Kültür Bakanlığı Yayıncılık Sertifika No: 12391

PROFİL: 120 PRESTİJ KİTAPLAR: 06PROFİL YAYINCILIK

Çatalçeşme Sk. No: 52 Meriçli Apt. K.3 Cağaloğlu - İSTANBUL

www.profilkitap.com / bilgil3profilkitap.com

Tel. 0212. 5U 45 11 Faks. 0212. 514 45 12

Profil Yayıncılık Maviağaç Kültür Sanat Yayıncılık Tic.Ltd.Şti markasıdır.

© Bu kitabın Türkçe yayın haklan Akçalı Telif Hakları Ajansı aracılığıyla Profil Yayıncılık'a aittir. Yayıncının izni olmadan herhangi bir formda yayınlanamaz, kopyalanamaz ve çoğaltılamaz. Ancak kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Ünlü Ateist Artık Tanrıya İnanıyor: Dünyanın Önde Gelen Ateistlerinden Biri Artık, Büyük Ölçüde, Bilimsel Kanıtlara Dayanarak Tanrıya İnanıyor." 9 Aralık 2004 tarihli bir Associated Press haberinin başlığı böyleydi ve şu şekilde devam ediyordu: "Yarım yüzyıldan fazla bir süredir ateizmin önde gelen savunucusu olan bir İngiliz felsefe profesörü fikrini değiştirdi. Perşembe günü yayınlanan bir programda artık büyük ölçüde bilimsel kanıtlara dayanarak Tanrı'ya inandığını söyledi." Bu duyuru, neredeyse hiç zaman kaybetmeden radyo ve televizyonda, gazetelerde ve İnternet sitelerinde dünya genelinde haber ve yorumlara neden olan bir basın olayı haline geldi. Bu açıklama o kadar büyük bir hız kazandı ki AP, orijinal duyuru ile ilgili daha sonra iki yayın daha yaptı. Bu açıklama ve takip eden spekülasyonun konusu, yarım yüzyıl boyunca ateizmin gündemini belirlemeye yardım eden otuzdan fazla profesyonel felsefi çalışmanın yazarı Antony Flew'du. Aslında ilk olarak, C. S. Lewis'in başkanlığında düzenlenen Oxford Üniversitesi Sokratik Kulüp'ün 1950 yılındaki bir toplantısında sunulan makalesi "Teoloji ve Yanlışlama", son yüzyılın en çok basılan felsefi yayını oldu. Şimdi ilk defa, fikrini değiştirmesine neden olan iddia ve kanıtların bir açıklamasını yapıyor. Bu kitap bir anlamda, hikâyenin geri kalanını tamamlıyor.

Tony Flew'nun daha sonra esprili bir biçimde "geçiş" olarak bahsettiği bu durumu duyurduğu sempozyum ve sonuçta ortaya çıkan video görüntüsünü düzenlemeye yardım ettiğim için bu AP hikâyesinde ben de küçük bir rol oynadım. Aslında 1985 yılından

beri, ateizmi savunduğu birçok konferans düzenlemesine yardım ettim. O nedenle bu çalışma, yirmi yıl kadar önce başlamış bir yolculuğun sonucudur.

İşin ilginç yanı, Flew'nun ateist arkadaşlarının AP açıklamasına cevabı isterik bir biçimde oldu. Ateist bir Web sitesi bir muhabirini, Flew'nun doğru inançtan uzaklaşmasıyla ilgili aylık güncel haberler vermekle görevlendirdi. Özgür düşünen blog dünyasında ise budalaca hakaretler ve acemice karikatürlere sıkça rastlamak mümkündü. Engizisyon ve cadıların kazığa bağlanarak yakılmasından şikayet edenler, şimdi aykırılık yapan kendi avlarıyla eğleniyorlardı. Hoşgörü savunucularının kendileri de pek hoşgörülü sayılmazdı. Ayrıca dinî fanatiklerin, dogmatizm, kabalık, fanatiklik ve paranoya alanlarının tek sahibi olmadığı görülüyordu.

Ancak öfkeli kalabalıklar tarihi yeniden yazamaz. Ve Flew'nun ateizmin tarihindeki konumu, günümüz ateistlerinin ortaya atacakları her şeyin ötesinde bulunuyor.

ATEİZMİN TARİHİNDE FLEW'NUN ÖNEMİ

Son yüz yıl içinde hiçbir anaakım filozofunun, Antony Flew'nun elli yıllık antiteolojik yazılarında bulunabileceği kadar sistematik, kapsamlı, orijinal ve etkili bir ateizm açıklaması geliştirmediğini söylemek yanlış olmaz. Flew'dan önceki başlıca ateizm savunmaları David Hume gibi Aydınlanma Çağı düşünürleri ve Arthur Schopenhauer, Ludwig Feuerbach ve Friedrich Nietzche gibi on dokuzuncu yüzyıl Alman filozoflara aitti.

Peki ya Flew yazmaya başlamadan çok önce yirminci yüzyıl ateistleri olan (inanması zor bir biçimde pratikte ateist olsa da teknik olarak agnostik olduğunu iddia eden) Bertrand Russell, Sir Alfred Ayer, Jean-Paul Sartre, Albert Camus ve Martin Heidegger? Russell'ın , septik görüşleriyle ilgili birkaç tartışmalı kitapçık ve cemaat dinini küçük görmesi dışında bir şey üretmediği açıkça ortadadır. Religion and Science (Din ve Bilim) ve Why I Am Not a Christian (Neden Hıristiyan Değilim) adlı çalışmaları yalnızca makale seçkilerinden ibaretti - dinle ilgili sistematik bir felsefe oluşturmadı. En fazla, kötülük problemine dikkati çekti ve kendine ait yeni bir iddia oluşturmadan, Tanrı'nın varlığına dair geleneksel iddiaları çürütmenin yollarını aradı. Ayer, Sartre, Camus ve Heidegger'in de ortak noktası bu: yoğunlaştıkları nokta, felsefi tartışmaya girmenin bir yolunu üretmekti; bunun sonucu olarak da Tanrı'yı inkâr etmişlerdi. Ateizmin bir yan ürün olduğu kendi düşünce sistemlerine sahiplerdi. Richard Rorty ve Jacques Derrida gibi daha sonraki nihilistler için de aynı şey söylenebilir.

Elbette ki Flew'nun kuşağından ateist olan önemli filozoflar da vardı: W. V. O. Quine ve Gilbert Ryle ilk akla gelen örneklerdir. Ama hiçbiri kişisel inançlarını destekleyecek kitap dolusu iddialar geliştirmek gibi bir adım atmadı. Peki neden? Çoğu durumda, o

günlerdeki profesyonel filozoflar narin ellerini bu tür popüler, hatta aşağılık tartışmalara bulaştırarak kirletmek istemiyordu. Diğer durumlarda ise bunun nedeni ihtiyatlılıktı.

Daha sonraki yıllarda elbette, Tanrı'nın varlığına dair geleneksel iddiaları eleştirel biçimde inceleyip reddeden ateist filozoflar da oldu. Bunların arasında Paul Edwards, Wallace Matson, Kai Nielsen ve Paul Kurtz ile J. L. Mackie, Richard Gale ve Michael Martin gibi isimler yer alıyordu. Ancak onların eserleri hiçbir zaman, Flew'nun yenilikçi yayınları gibi gündemi ve tartışma çerçevesini değiştirmedi.

Flew'nun ateizminin orijinalliği nerede yatıyor? "Teoloji ve Yanlışlama," God and Philosophy (Tanrı ve Felsefe) ve The Presumption of Atheism'de (Ateizm Varsayımı) teizme karşı bazı açılardan, takip eden din felsefesi için bir yol haritası çizecek yeni iddialar geliştirdi. "Teoloji ve Yanlışlama"da dinî ifadelerin nasıl olup da anlamlı iddialar oluşturabileceği sorusunu sordu (en çok alıntılanan "binlerce nitelik ile bunların son bulması" ifadesi, vurgulamak istediği noktayı çok iyi ortaya çıkarıyor); God and Philosophy'de, her an her yerde olan, her şeyi bilen bir ruh kavramının tutarlılığı oluşturulana kadar Tanrı'nın varlığıyla ilgili bir tartışmanın başlayamayacağını savundu; The Presumption of Atheism'de ise kanıt sorumluluğunun teizmde olduğunu ve ateizmin kanıt sorumluluğu olmayan taraf olduğunu ileri sürdü. Bu sırada da elbette Tanrı'nın varlığına dair geleneksel iddiaları inceledi. Ancak tartışmanın bütün yapısını değiştiren şey düşünce çerçevelerini yenilemesi oldu.

Yukarda anlatılan her şey düşünüldüğünde Flew'nun kısa süre önce ateizmi reddedişinin tarihî bir olay olduğu açıktır. Ancak çok az bilinen bir şey var ki, ateist günlerinde bile Flew bir bakıma, yeni ve güçlendirilen bir teizmin kapısını açıyordu.

FLEW, MANTIKSAL POZİTİVİZM VE RASYONEL TEİZMİN YENİDEN DOĞUŞU

İşte paradoks tam burada yatıyor. Teolojik iddiaları tartışmanın uygunluğunu savunan ve din filozoflarını kendi iddialarını açıklamaya zorlayan Flew, mantıksal pozitivizmle geçen karanlık günlerden sonra analitik felsefede rasyonel teizmin yeniden doğuşunu kolaylaştırmış oldu. Bu noktada biraz arka plan bilgisi yararlı olacaktır.

Bazılarının hatırlayacağı gibi mantıksal pozitivizm, 1920'li yılların başlarında Viyana Çevresi denen Avrupalı bir grup tarafından ortaya konan ve 1936 tarihli Language, Truth and Logic (Dil, Hakikat ve Mantık) eseriyle İngilize konuşulan dünyada A. J. Ayer tarafından popülerleştirilen bir felsefeydi. Mantıksal pozitivistlere göre, yalnızca duyu deneyimi veya tam olarak kendi biçimleri nedeniyle ve kullanılan kelimelerin anlamıyla doğrulanabilen ifadeler anlamlıydı. Bu nedenle bir ifade, doğruluğu ya da yanlışlığı deneysel gözlemle (örn. bilimsel çalışma) doğrulanabiliyorsa anlamlıydı. Mantık ve saf matematik ifadeleri lüzumsuz tekrarlardan ibaretti; yani, kendi içlerinde doğrulardı ve dünyayla ilgili hiçbir gerçeği ifade etmeyen sembolleri kullanma şekillerinden başka bir şey değillerdi. Bunun dışında bilinebilecek ya da tutarlı biçimde tartışılabilecek bir şey yoktu. Mantıksal pozitivizmin merkezinde, bir önermenin anlamının doğrulamasında yattığı iddiası olan doğrulama prensibi vardı. Bunun sonucuna göre, anlamlı ifadeler yalnızca bilim, mantık veya matematikte kullanılanlardı. Metafizik, din, estetik ve etikteki ifadeler genel anlamıyla anlamsızdı; çünkü deneysel yöntemlerle doğrulanamazlardı. Ne geçerli ne de geçersizdiler. Ayer, ateist olmanın da teist olmak kadar saçma olduğunu söylüyordu, çünkü "Tanrı vardır" ifadesinin bir anlamı yoktu.

Bugün birçok tanıtıcı felsefe çalışması Flew'nun "Teoloji ve Yanlışlama"daki yaklaşımını, her ikisi de dinî açıklamaların anlamlılığını sorguladığı için Ayer'in dinle ilgili mantıksal pozitivist saldırısıyla ilişkilendiriyor. Bu tablodaki sorun ise, bunun hiçbir şekilde Flew'nun konuyu o zaman ya da şimdiki anlama şeklini yansıtıyor olmaması. Aslında, pozitivist bir din görüşünü desteklemekten ziyade Flew makalesinin, bu şekilde yapılan felsefenin tabutuna son bir çivi çaktığını düşünüyordu.

"Teoloji ve Yanlışlama"nın yayımlanmasının kırkıncı yıl dönümünde düzenlediğim 1990 tarihli bir sunumda Flew şöyle dedi:

Bir üniversite öğrencisi olduğum sıralarda felsefi tartışmaların tekrar tekrar, en parlak şekilde Language, Truth and Logic'te açıklanan mantıksal pozitivizme dönmesi ve bundan ileriye gidememesi karşısında gittikçe öfkeleniyor ve çıldırıyordum. Bu iki makalede de amacım ["Teoloji ve Yanlışlama'nın ilk olarak Sokratik Kulüp'te, daha sonra da University'de yayımlanan versiyonları] aynıydı. İnanç sahibi birinin söylemeyi tercih edebileceği her şeyin, sözde dokunulmaz doğrulama prensibini - burası özellikle dünyevi bir açıklama olarak korunur - ihlal ediyor olduğu iddiası ile saf dışı bırakmak gibi ukalaca bir açıklama yerine, daha sade bir meydan okumada bulunmayı tercih ettim. Bırakın inananlar, birey olarak ve tek tek, kendi fikirlerini sunsunlar.

Bu hikâyenin devamı, Flew'nun yine ünlü makalesinin kaynağıyla ilgili görüşlerini açıkladığı bu çalışmada yer alıyor:

Oxford Üniversitesindeki son dönemimde A. J. Ayer'in Language, Truth and Logic (Dil, Hakikat ve Mantık) kitabının yayımlanması Sokratik Kulüp un birçok üyesini, Ayer'in mantıksal pozitivizm - hiçbir dinî önermenin bilişsel anlam içermediği iddiası - denen aykırı görüşünün çürütülmesi gerektiğine ikna etti. Sokratik Kulüp'e okuduğum ilk ve tek yazım olan "Teoloji ve Yanlışlama", o zaman yeterli olduğunu düşündüğüm çürütmeyi sağladı. Mutlak bir zafer

kazandığımı ve daha fazla tartışmaya gerek olmadığını düşünüyordum.

Felsefe tarihinin de göstereceği gibi, mantıksal pozitivizm kendi içindeki tutarsızlıklar nedeniyle 1950'li yıllara gelinceye kadar başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Aslında Sir Alfred Ayer'in kendisi de, düzeltmesini benim yaptığım bir seçkideki makalesinde şöyle diyordu: "Mantıksal pozitivizm uzun zaman önce öldü. Artık Language, Truth and Logic'in doğru olduğunu düşünmüyorum. Bence hatalarla dolu. Zamanına göre önemli bir kitaptı, çünkü bir çeşit katartik etki yapmıştı... Ancak ayrıntılara indiğiniz zaman, geçtiğimiz elli yılı düzelterek ya da düzeltmeye çalışarak geçirdiğim hatalarla dolu."

Her neyse, mantıksal pozitivizmin ortamı terk edişi ve Flew'nun yeni tartışma kuralları felsefi teizme tazelik kazandırdı. O zamandan bu yana Richard Swinburne, Alvin Plantinga, Peter Geach, William P. Alston, George Mavrodes, Norman Kretzmann, James F. Ross, Peter Van Inwagen, Eleonore Stump, Brian Leftow, John Haldane ve diğer birçok kişi tarafından son otuz yılda teizmle ilgili analitik geleneğe sahip çok sayıda önemli eser yazıldı. Bunlardan azımsanamayacak kadarı, Tanrı ile ilgili iddiaların anlamlılığı, ilahî niteliklerin mantıksal tutarlılığı ve Tanrı inancının temel bir durum olup olmadığı sorusu gibi konulara hitap ediyor - bunlar tam olarak Flew'nun teşvik etmeye çalıştığı tartışma türünde ortaya atılan konulardır. Teizme dönüşü ise Nisan 1980 tarihinde bir Time dergisi kapak hikâyesinde verildi: "Düşünce ve iddiada yirmi yıl önce kimsenin tahmin edemeyeceği kadar sessiz bir evrimle, Tanrı geri dönüyor. Şaşırtıcı ama bu, akademik filozoflardan oluşan entelektüel bir çevrede oluyor."2

"YENİ ATEİZM" YA DA POZİTİVİZMİN DÖNÜŞÜ

Bu tarihî gelişimin ışığında, "yeni ateizm" denen kavramın ani çıkışı özellikle ilginçtir. "Yeni ateizm"in ortaya çıktığı yıl 2006'dır (bu ifade ilk olarak Wired dergisi tarafından Kasım 2006da kullanılmıştır). Daniel Dennett'in Breaking the Spell (Büyü Bozumu) ve Richard Dawkins'in The God Delusion (Tanrı Yanılgısı) çalışmasından Lewis Wolpert'in Six Impossible Things Before Breakfast, (Kahvaltıdan Önceki Altı Olasılık) Victor Stenger'ın The Comprehensible Cosmos (Kavranabilir Evren) ve Sam Harris'in The End of Faith (İnancın Sonu) (2004 yılında yayımlanmış ancak devamı olan Letter to a Christian Nation (Hıristiyan Bir Ulusa Mektup) 2006da basılmıştır) çalışmasına kadar, geçmişe öfkeyle bakan, amacına giden yolda her yolu mübah sayan türde ateizm örnekleri ortalıktaydı. Bu kitaplarla ilgili önemli nokta ise, iddia düzeyleri değil - kibarca yaklaşacak olursak oldukça ılımlıydı - hem en çok satanlar hem de medyanın keşfettiği "yeni" bir hikâye olarak elde ettikleri görünürlük düzeyiydi. Bu "hikâye"ye yazarların, kitaplarındaki ateş kadar coşku ve renge sahip olmaları da katkı sağlıyordu.

Bu kitapların başlıca hedefi hiç kuşkusuz, her türde, zamanda ve yerdeki cemaat dinleriydi. Bununla çelişkili biçimde, kitapların kendisi tutucu vaazlar gibi yazılmıştı. Çoğu bölümde yazarlar, eğer aksi inançlarımızdan ve bununla ilgili olarak yaptıklarımızdan vazgeçmezsek bizi korkunç bir ceza, hatta kıyamet gününe dair uyaran cehennem ateşi ve kükürt vaizleri gibi konuşuyorlardı. Belirsizlik veya inceliğe yer yoktu. Her şey siyah ve beyazdı. Diğer taraf için en ufak bir sempati besleyen tanınmış düşünürler bile hain ilan ediliyordu. Evangelistler in kendisi de, yakında gerçekleşmesi beklenen şehitliğe rağmen mesajlarını ileten cesur ruhlardı.

Peki nasıl oluyordu da bu eserler ve yazarları, son birkaç yıldır süregelen Tanrı üzerine geniş kapsamlı felsefi tartışmaya dahil oluyordu? Bu sorunun cevabı, aslında dahil olmamalarıydı.

İlk olarak, Tanrının varlığı sorusunun içerdiği gerçek meseleleri ele almıyorlardı. Hiçbiri ilahî bir gerçekliği varsaymak için gerekli temel gerekçelere bile hitap etmiyordu, (Dennett Tanrı'nın varlığıyla ilgili iddialara yedi sayfasını ayırırken Harris hiç yer vermiyor). Evrenin yapısında bulunan rasyonelliğin kaynağı, özerk bir faaliyet olarak anlaşılan hayat ve bilinç, kavramsal düşünce ve öz hakkındaki sorulan da ele almıyorlardı. Dawkins, hayatın kaynağından ve bilinçten "başlangıçtaki talih"in neden olduğu "özel" olaylar olarak bahsediyor.3 Wolpert ise şöyle yazıyor: "Hâlâ yeterince anlaşılamamış olan bilinç tartışmasından bilerek [!] kaçındım."4 Bilincin kaynağı hakkında, sonuna kadar fizikselliğin savunucusu olan Dennett, bir defasında şöyle yazıyor: "ve sonra bir mucize gerçekleşiyor."5 Bu yazarlardan hiçbirisi, "kanunlara uyan", yaşamı destekleyen ve rasyonel anlamda erişilebilir bir evrenin varlığını açılayacak akla yatkın bir dünya görüşü sunmuyor.

İkinci olarak, mantıksal pozitivizmin yükselişine ve düşüşüne neden olan yanlış düşünce ve şaşkınlıklara dair bir farkındalık da sergilemiyorlar. Tarihteki hataları görmezden gelenler bunları bir noktada mutlaka tekrar edeceklerdir. Üçüncü olarak da, felsefi teizm içinde oluşturulan gelişmiş yeni iddialar ya da analitik din felsefesine dair biriken eser yığınından tamamen habersiz gibi görünüyorlardı.

"Yeni ateizm"in, en ateşli savunucularının bile bıraktığı mantıksal pozitivist felsefeye doğru bir gerilemeden başka bir şey olmadığını söylemek haksızlık olmaz. Aslında "yeni ateistler"in, mantıksal pozitivizme kadar bile ilerleyemedikleri söylenebilir. Pozitivisitler hiçbir zaman, Tanrı'nın bilimsel bir hipotez olabileceğini öne sürecek kadar saf olmamışlardı -Tanrı kavramının, bilimsel bir hipotez olmadığı için anlamsız olduğunu söylemişlerdi. Diğer yandan

Dawkins, "yaratıcı nitelikte bir süper zekânın varlığı veya yokluğu, su götürmez bir biçimde bilimsel bir meseledir"6 düşüncesini savunmaktadır. Bu bizim, yanlış bile olmadığını söylediğimiz türden bir görüştür! Ek Ada, rasyonellik, hayat, bilinç, düşünce ve özle ilgili doğrudan deneyimimizin en yenisi dahil olmak üzere ateizmin hiçbir çeşidine izin vermediğini göstermeye çalışıyorum.

Ancak bu noktada, bu kitapla doğrudan ilgisi bulunan Dawkins'in bazı düşünceleriyle ilgili iki şey söylemeliyim. Bertrand Russell'ın "mantık bunu gerektirdiği takdirde fikir değiştirmeye bile istekli olan fazlasıyla önyargısız bir ateist" olduğunu yazdıktan sonra bir dipnotta şunu ekliyor: "Günümüzde, yaşlılığında bir çeşit tanrısal varlığa inanışa geçtiğini bildiren filozof Antony Flew'nun fazlasıyla tanıtımı yapılan değişkenliğinde de benzer bir şey görmek mümkündür (Tüm İnternette çılgınca bir tekrara yol açmıştır). Diğer yandan Russell büyük bir filozoftu. Russell, Nobel Ödülü'nü kazanmıştı."7 "Büyük filozof" Russell ile Flew'nun "yaşlılığı"na yapılan aşağılayıcı gönderme arasındaki can sıkıcı zıtlık, Dawkins'in aydınlara mektuplarından da beklenenle aynıdır. Ancak burada ilginç olan nokta, Dawkins'in farkında olmadan zihninin çalışma şeklini ortaya koyduğu sözcük seçimidir.

Değişkenlik, "dininden dönme" anlamına gelir. Yani Flew'nun başlıca günahı, atalarının inancından dönmekti. Dawkins'in kendisi de başka bir yerde, evrenle ilgili ateistik görüşünün inanca dayandığını itiraf etmişti. Edge Foundation, "Kanıtlayamadığınız halde doğru olduğuna inandığınız şey nedir?" diye sorduğunda Dawkins'in cevabı şöyle olmuştur: "Evrendeki bütün hayatın, zekânın, yaratıcılığın ve 'tasarım'ın, Darwinci doğal seleksiyonun doğrudan ya da dolaylı bir sonucu olduğuna inanıyorum. Buna göre de tasarım evrende, belli bir Darwinci evrim döneminden sonra geliyor. Tasarım evrimden önce gelemez ve bu nedenle de evrenin temelini oluşturamaz."(8) O zaman aslında, Dawkins'in üstün bir

Zekâyı reddedişi, kanıtsız bir inanç meselesidir. Ve inanışları kör bir inanca dayalı olan diğer birçok kişi gibi, düşünce ayrılığı ya da taraf değiştirmeyi hoşgörüyle karşılayamıyor.

Dawkins'in evrenin temelini oluşturan rasyonelliğe yaklaşımıyla ilgili olarak fizikçi John Barrow bir tartışmada şunu ileri sürmüştür: "Bu fikirlerle ilgili bir problemin var Richards, çünkü sen gerçekten bir bilim adamı değilsin. Sen bir biyologsun." Julia Vitullo-Martin, Barrow için biyolojinin doğal tarih dalından biraz fazlası olduğuna dikkati çekiyor. "Biyologlar," diyor Barrow, "karmaşıklığa dair kısıtlı, sezgisel bir anlayışa sahipler. On dokuzuncu yüzyıldan kalma bir çatışmaya saplanmışlar ve yalnızca sonuçlarla, neyin diğerlerine galip geldiğiyle ilgileniyorlar. Ancak sonuçlar size, evreni yöneten kurallarla ilgili hemen hemen hiçbir şey söylemez."9

Dawkins'in zihinsel babasının Bertrand Russell olduğu görülüyor. Russell'ın 1925 yılına ait makalesi "Neye İnanıyorum"dan "on altı yaşında ne kadar ilham aldığından"10 bahsediyor. Russell cemaat dininin kararlı bir karşıtıydı ve bu da onu, Harris ve Dawkins için bir rol model yapıyor; biçimsel olarak da Russell'ın istihza, karikatür, uçarılık ve abartma eğilimini taklit ediyorlar. Ancak Russell'ın Tanrı'yı inkârına neden olan yalnızca zihinsel unsurlar değildi. My Father, Bertrand Russell (Babam Bertrand Russell) adlı kitabında kızı Katharine Tait, Russell'ın Tanrı'nın varlığıyla ilgili hiçbir ciddi tartışmaya açık olmadığını yazıyor: "Onunla din hakkında konuşamazdım bile." Russell görünüşe göre karşılaştığı dinî inanç sahiplerinden sıkılmıştı. "Babamı onun aradığı şeyi, bütün hayatı boyunca çok istediği tanımlanamaz şeyi bulduğuma inandırmayı çok isterdim. Tanrı arayışının boşuna olmak zorunda olmadığına onu ikna etmeyi isterdim.

Ancak durum ümitsizdi. Hayattan keyfi tamamen çıkarmış ve karşıtlarına eziyet eden, can sıkacak kadar ahlakçı, kör inançlı çok

fazla Hıristiyan tanıyordu; onların gizledikleri gerçeği asla göremeyecekti."

Tait yine de Russell'ın "bütün yaşamının Tanrı arayışıyla geçtiğine" inanıyor. "Babamın zihninin arkalarında bir yerlerde, kalbinin en altında, ruhunun derinliklerinde, bir zamanlar Tanrı'nın doldurduğu bir boşluk vardı ve hiçbir zaman bunu dolduracak başka bir şey bulamadı." "Bu dünyaya ait olmama, bu dünyada evinin olmaması gibi, sanki bir hayaletmiş hissini taşıyordu." Dokunaklı bir pasajda Russell bir keresinde şöyle demişti: "Din öğretmenlerinin öğütlediği türde en yüksek yoğunluktaki sevgi dışında insan kalbinin yalnızlığını hiçbir şey dolduramaz."12 Dawkins'te bu pasaja uzaktan yakından benzeyen hiçbir pasaj bulamazsınız.

Flew'nun "değişkenliğinin" açıklamasına dönecek olursak, belki de Dawkins'in aklına hiçbir zaman, daha çok ya da daha az tanınsın, genç ya da yaşlı olsun, filozofların kanıta dayanarak fikir değiştirdikleri gelmemiştir. "Mantık bunu gerektirdiği takdirde fikir değiştirmeye bile istekli" olmalarından dolayı hayal kırıklığı içinde olabilir ancak yine, onları yönlendiren değişkenlik korkusu değil mantıktır.

Özellikle Russell, değişkenlikten o kadar hoşlanıyordu ki, bir başka ünlü İngiliz filozof C. D. Broad bir defasında şöyle demişti: "Hepimizin bildiği gibi Bay Russell her birkaç yılda bir farklı bir felsefe sistemi oluşturuyor."13 Filozofların kanıta dayanarak fikirlerini değiştirdikleri başka örnekler de olmuştur. Ayer'in gençliğindeki pozitivizm inancını reddettiğini az önce belirttik. Bu tür radikal bir değişimden geçen bir başka örnek de, Flew'nun 1955 yılına ait kitabı New Essays in Philosophical Theology de14 Tanrı'nın varlığının aksinin kanıtlanabileceğini savunan, ancak sonra 1970 yılında çıkan kendi kitabı Ascent to the Absolute'ta kendine ters düşen J. N. Findlay'dir. Daha sonra takip eden kitaplarında Findlay, zihin, mantık, zekâ ve iradenin, kendiliğinden

var olan ve kendisine tapınma ve koşulsuz kendini adamanın borçlu olunduğu Tanrı ile sonuçlanacağını savunuyor.

Dawkins'in "yaşlılık" iddiası (eğer böyle denebilirse) medeni bir konuşmada hiç yeri olmayan tuhaf bir şahsi aldatmaca şeklidir. Gerçek düşünürler iddiaları değerlendirir ve kanıtları tartarken savunucunun ırkı, cinsiyeti ya da yaşıyla ilgilenmezler.

Dawkins'in ve diğer "yeni ateistler"den bazılarının kitaplarındaki süregelen başka bir konu da, işinin ehli hiçbir bilim adamının Tanrı'ya inanmadığı iddiasıdır. Örneğin Dawkins, Einstein'ın Tanrı ile ilgili açıklamalarını doğaya mecazi göndermeler olarak mazur görür. Dediğine göre Einstein'ın kendisi en iyi ihtimalle bir ateist (Dawkins gibi) ve en kötü ihtimalle de bir panteisttir. Ancak Einstein'ın bu şekilde yorumlanması hiç de dürüstçe olmaz. Dawkins yalnızca Einstein'ın cemaat ve vahiy dinlerine karşı hoşnutsuzluğunu belirten ifadelerinden söz ediyor. Einstein'ın sadece doğa kanunları üzerinde çalışırken "üstün zekâ" ve "üstün muhakeme gücü"ne inancıyla ilgili görüşlerini değil, aynı zamanda Einstein'ın bir panteist ya da ateist olduğunu özellikle inkâr edişini de göz ardı ediyor. (Bu kasti çarpıtma bu kitapta düzeltiliyor.)

Daha yakın bir zamanda, Kudüs'e yaptığı bir ziyaret sırasında Tanrı'nın varlığına inanıp inanmadığı sorulduğunda ünlü teorik fizikçi Stephen Hawking'in "Tanrı'nın varlığına inandığı, ancak bu İlahî gücün doğanın ve fiziğin kanunlarını belirledikten sonra dünyayı kontrol etmeye çalışmadığı"15 şeklinde cevap verdiği söyleniyor. Elbette, Heisenberg ve Planck gibi modern zamanın pek çok büyük bilim adamı rasyonel gerekçelerle ilahî bir Zihne inanıyordu. Ancak bu da, Dawkins'in bilimsel tarih açıklamasında örtbas ediliyor.

Dawkins aslında, daha önceki bir kuşaktan olan Carl Sagan ve Isaac Asimov gibi popüler bilim yazarlarıyla aynı kulübe ait. Bu popülerleştiriciler kendilerini yalnızca yazar olarak değil, aynı zamanda başrahip olarak da görüyorlardı. Dawkins gibi bunlar da

halkı yalnızca bilimin bulgularıyla eğitme görevini değil, aynı zamanda bilime inananların fizik ötesi konularda nelere inanabileceğine karar verme görevini de üstlenmişlerdi. Ancak burada net olmalıyız. Büyük bilim adamlarının çoğu, bilimsel çalışmaları ve "üstün zekâ", yani Tanrı Zihnini doğrulamaları arasında doğrudan bir bağ gördüler. Nasıl isterseniz öyle açıklayın, ancak bu, popülerleştiricilerin kendi oluşturdukları gündemle gizlemesine izin verilemeyecek açık bir gerçek. Pozitivizmle ilgili olarak Einstein şöyle demişti: "Ben bir pozitivist değilim. Pozitivizm, gözlemlenemeyen şeyin var olmadığını iddia ediyor. Bu kavram bilimsel olarak savunulamaz, çünkü insanların neyi 'gözlemleyebildikleri' ya da 'gözlemleyemedikleri'ni geçerli biçimde doğrulamak imkânsızdır. Birinin çıkıp 'sadece bizim gözlemlediklerimiz vardır' demesi gerekirdi ki, bu da tamamen yanlıştır."16

Eğer insanları Tanrı inanışından vazgeçirmek istiyorlarsa, bu popülerleştiricilerin iddialarını kendi ateist görüşlerini destekleyecek biçimde sunmaları gerekir. Bugünün ateist evangelistleri bu anlamda iddialarını savunmaya çalışmıyorlar bile. Bunun yerine, silahlarını başlıca dünya dinlerinin tarihindeki bilinen suistimallere yöneltiyorlar. Ancak nükleer çoğalmanın E=mc2 midir sorusuna etkisi olmadığı gibi, cemaat dininin aşırılıkları ve zulümlerinin de Tanrı'nın varlığına bir etkisi yoktur.

Öyleyse Tanrı var mıdır? Peki ya eski ve yeni ateistlerin iddiaları? Ve modern bilimin konuyla ilgisi nedir? İlginç bir tesadüfle, eski pozitivizmin tekrar rağbet gördüğü zihinsel tarihteki bu dönemde, yarım yüzyıl önce bu kavramın saltanat sürmesini sağlayan düşünür, şimdi de bu sorulara cevap vermek için fikirlerin savaş alanına geri dönüyor.

GİRİŞ

Deizme "geçişim"in duyurulmasından bu yana pek çok kez, fikrimi değiştirmeme neden olan unsurları anlatmam istendi. Bunu takip eden birkaç makalede ve God and Philosophy (Tanrı ve Felsefe) adlı çalışmamın 2005 baskısının yenilenen girişinde Tanrı üzerine devam eden tartışmayla ilgili yakın zamanda çıkan eserlere dikkati çekmiş, ancak kendi görüşlerimle ilgili fazla ayrıntı vermemiştim. Şimdi ise burada son arzum ve vasiyetim sayılabilecek nitelikte şeyler anlatmaya ikna oldum. Kısacası, başlığın da ifade ettiği gibi, artık bir Tanrı olduğuna inanıyorum!

"Dünyanın En Ünlü Ateisti Fikrini Nasıl Değiştirdi" alt başlığını bulan ben değilim. Ama kullanmaktan mutluluk duyduğumu söyleyebilirim, çünkü Flew'lar için hem yerinde hem de dikkat çekici başlıkların kullanımı bir aile geleneği gibidir. Din bilimci babam bir zamanlar kendisi ve bazı eski öğrencilerine ait denemelerin bir derlemesini düzenlemiş ve bu tartışmalı çalışmaya, paradoksal ama yine de çok uygun ve doğru yönde bilgilendirici olan The Catholicity of Protestantism (Protestanlığın Katolikliği,) başlığını vermişti. Büyük önem taşıyan öğreti değil de sunuş biçimi açısından bakacak olursak, onun örneğinden giderek, ben de kendi dönemimde "İyilikseverler Hiç İyilik Yapmıyor mu?" ve "Tek Güvenli Bahis Pascal'ınki mi?" türünden başlıklar taşıyan makaleler yayımladım.

En başta şunu açıklığa kavuşturmalıyım. Fikir değişikliğime dair haberler basın ve her an her yerde bulunan İnternet tarafından yayılmaya başladığında bazı eleştirmenler ilerleyen yaşımın "değişimim" ile ilgisi olduğunu iddia etmek konusunda oldukça acele ettiler. Korkunun, zihni güçlü bir biçimde yoğunlaştırdığı söylendi ve bu eleştirmenler yakın zamanda ahirete girme beklentimin, ölüm döşeğinde bir dönüşü tetiklemiş olduğu sonucuna vardılar. Açıkça

görülüyor ki bu insanlar ne ahiret hayatının olmadığına dair yazılarımla ne de konuyla ilgili şu anki görüşlerim hakkında bir fikre sahipti. Elli yıldan fazla bir süredir sadece Tanrı'nın varlığını değil, aynı zamanda ahiret hayatının varlığını da reddettim. The Logic of Mortality (Ölümlülüğün Mantığı) adıyla yayımlanan Gifford Konferanslarım bu düşünce sürecinin sonucunu temsil eder. Bu, fikrimi değiştirmediğim bir alan. Bu kitapta N. T. Wright'in katkılarıyla çok iyi bir biçimde aktarılan bir olasılık olan, özel vahyin olmadığı durumda, ölümden "sağ kurtulacağımı" düşünmüyorum. O zaman kayıtlara geçmesi için, beni Pascal bahislerine sokan diğer bütün söylentileri ebedî uykularına yatırmak istiyorum.

Ayrıca temel bir konuda ilk defa "fikir değiştirmediğime" de dikkati çekmek istiyorum. Çalışmalarımın arasında, serbest piyasaları güçlü bir biçimde savunduğum yazılarımı bilen okuyucularım bir zamanlar bir Marksist olduğumu duyunca şaşırabilirler (ayrıntılar için bu kitabın ikinci bölümüne bakınız). Ek olarak, yirmi yıl kadar önce, insanların bütün seçimlerinin tamamen fiziksel nedenler tarafından belirlendiğine dair önceki görüşümden de vazgeçtim.

Bu kitap Tanrı'nın varlığına dair fikrimi neden değiştirdiğim hakkında okluğu için, ilk akla gelen soru bu "değişim"den önce neye ve neden inandığım olacaktır. İlk üç bölümde bu sorunun cevabını ararken, son yedi bölümde Tanrıyı keşfedişimi anlatıyorum. Son yedi bölümün hazırlanmasında, Oxford'daki Nolloth profesörlük makamının önceki ve şimdiki sahipleri Profesör Richard Swinburne ve Profesör Brian Leftow ile yaptığımız görüşmelerin büyük yardımı oldu.

Kitabın iki ek bölümü bulunuyor. Bunlardan ilki, Richard Dawkins ve diğerlerinin yeni ateizm olarak bilinen görüşüne dair Roy Abraham Varghese'in analizi. İkincisi ise çoğu dinî inanç sahibinin ilgisini çeken bir başlık üzerine açık uçlu bir diyalog -Nasıralı İsa ile ilgili öne sürülen iddialar üzerinde duran, insan tarihinde gerçekten

ilahî bir vahiy gerçekleşip gerçekleşmediği konusu. Diyalogu daha da ileriye götürmek için, şu anda Durham piskoposu olan Yeni Ahit bilgini N. T. Wright büyük bir nezaketle, Hıristiyan teistlerin İsa'ya inancının altında yatan tarihî bilgi topluluğuna dair kendi değerlendirmesini sundu. İşin aslı, Piskopos Wright'in Hıristiyan inanışını kabul etmek için şimdiye kadar gördüğüm en iyi iddiayı sunduğunu söylemem gerek.

Alt başlıkta geçen "ünlü" bir ateist olmamla ilgili de bir şeyler söylesem iyi olur. Antiteolojik çalışmalarımın ilki, 1950 yılına ait "Theology and Falsification" (Teoloji ve Yanlışlama) başlıklı makalemdi. Bu makale daha sonra, Alasdair Maclntyre ile birlikte düzenlediğimiz bir antoloji olan New Essays in Philosophical Theology (1955) (Felsefi Teoloji Üzerine Yeni Makaleler) çalışmamızda yeniden basıldı. New Essays, o zamanlar "felsefede devrim" olarak nitelendirilen teolojik konular üzerindeki etkiyi ölçme girişimiydi. Sonraki önemli eserim, ilk olarak 1966 yılında yayımlandıktan sonra 1975, 1984 ve 2005 yıllarında yeniden basılan God and Philosophy (Tanrı ve Felsefe) oldu. 2005 basımı için yazdığı giriş bölümünde, çağımızın önde gelen ateistlerinden ve "Hümanist Manifesto II'nin yazarı olan Paul Kurtz, "Promotheus Books, din felsefesinde bir klasik olmuş bu kitabı sunmaktan mutluluk duyar" diye yazmıştı. God and Philosophy'nin ardından 1976 yılında basılan The Presumption of Atheism (Ateizm Varsayımı), Birleşik Devletler'de 1984 yılında God, Freedom and Immortality (Tanrı, Özgürlük ve Ölümsüzlük) olarak yayımlandı. Konuyla ilgili diğer çalışmalarım Hume's Philosophy of Belief (Hume'un İnanç Felsefesi) ve Logic and Language (Mantık ve Dil) (birinci ve ikinci seri), An Introduction to Western Philosophy: Ideas and Arguments from Plato to Sartre (Batı Felsefesine Giriş: Platodan Sartre'a Fikirler ve İddialar), Darwinian Evolution (Darwinci Evrim) ve The Logic of Mortality (Ölümlülüğün Mantığı) oldu.

Aslında, ateizmle ilgili yayımlanan ilk iddiamın ilk olarak, son yüzyılın en büyük Hıristiyan savunucusunun başkanlık ettiği bir forumda -C. S. Lewis başkanlığındaki Sokratik Kulüp- sunulması büyük bir çelişki içeriyor. Bir başka çelişki de, babamın İngiltere'de önde gelen Metodist yazarlar ve vaizlerden biri olduğu gerçeğidir. Ayrıca meslek hayatımın başlangıcında, profesyonel bir filozof olma yönünde özel bir ilgim hiç olmadı.

Herkesin bildiği gibi, istisnasız her şey olmasa da bütün iyi şeylerin bir sonu olması gerektiği için, giriş niteliğindeki sözlerime burada son veriyorum. Tanrı sorusuyla ilgili fikrimi değiştirme nedenlerimden çıkaracakları anlam konusundaki kararı da okuyuculara bırakıyorum.

BÖLÜM 1

TANRI'YI İNKÂRIM

1 - BİR ATEİSTİN YARATILIŞI

Ben bir ateist olarak doğmadım. Hayata oldukça dindar biri olarak başladım. Hıristiyan bir ailede dünyaya geldim ve özel bir Hıristiyan okuluna gittim. Aslında ben bir vaizin oğluyum.

Babam Oxford, Merton Koleji mezunu ve yerleşik İngiltere Kilisesi yerine Wesleyan Metodist Kilisesi'nde din başkanıydı. Yüreği hep Evangelizm ve Anglikanların söylediği gibi, papaz yönetimindeki bölgelerde yapılan işlerde kalmakla birlikte, onunla ilgili ilk anılarım Cambridge'teki Metodist teoloji kolejinde Yeni Ahit çalışmalarında öğretmenlik yaptığı şeklindedir. Daha sonra o kolejin müdürünün yerini aldı ve sonuçta Cambridge'tan emekli oldu ve orada vefat etti. Bu görevlerin içerdiği temel bilim ve öğretim görevlerinin yanı sıra babam kiliseler arasındaki çeşitli organizasyonlarda da Metodist bir temsilci olarak pek çok iş yaptı. Ayrıca Metodist Konferansı ve Serbest Kilise Federal Konseyi başkanı olarak da bir yıl görev gördü.

Daha sonraki ateist inançlarıma dair çocukluk dönemimden herhangi bir işaret bulup çıkarmak istesem güçlük çekerdim. Gençliğimde, aramızda K.S. dediğimiz Bath'teki Kingswood Okulu'na gittim. O zamanlar, ve neyse ki hâlâ öyle, bir devlet yatılı okuluydu (çelişkili bir biçimde, İngilizce konuşulan başka her yerde özel yatılı okul olarak açıklanacak türden bir kurum). Metodist Kilisesinin kurucusu John Wesley tarafından, vaizlerinin oğullarının eğitimi için kurulmuştu. (Kingswood Okulu'nun kuruluşundan yüz yıl veya daha sonrasında Metodist vaizlerin kızlarını da eşit şekilde barındırmak amacıyla Queenswood Okulu kuruldu.)

Kingswood Okulu'na, konuya karşı ilgisiz olmakla birlikte dinine bağlı ve vicdan sahibi bir Hıristiyan olarak girdim. İbadet etmekteki amacı hiçbir zaman anlayamadım ve ilahi okumaktan zevk

almayacak ve hatta buna katılmayacak kadar müzikten uzak olmuştum her zaman. Din kitaplarına hiçbir zaman, politika, tarih, bilim ve hemen hemen diğer bütün konularla ilgili kitapları tükettiğim o önüne geçemediğim şevkle yaklaşmadım. Şapel ya da kiliseye gitmek, dualar okumak ve diğer bütün dinî uygulamalar benim için sadece sıkıcı bir görevden ibaretti. Tanrı ile konuşmak için içimde en ufak bir istek bile taşımıyordum.

Babamın dünyasını bu denli şekillendiren dinî uygulamalar ve konulara genel olarak -en eski anılarımdan itibaren- neden bu kadar ilgisiz kaldığımı açıklayamıyorum. Sadece bu tür uygulamalara karşı herhangi bir ilgi veya istek duyduğumu hatırlamıyorum. Ayrıca Hıristiyan eğitimi veya ibadetleri sırasında, Wesley'in ünlü deyimiyle ifade ettiği gibi, "kalbimin garip bir şekilde ısındığını"ya da zihnimin mest olduğunu hiçbir zaman hissetmedim. Dine karşı isteksiz geçen gençliğimin bir neden mi yoksa sonuç mu -ya da her ikisi mi- olduğunu kim bilebilir? Ama şunu biliyorum ki, K.S.'ye girdiğimde sahip olduğum inanç her ne ise, okulu bitirdiğimde kaybolmuştu.

TERSİNE EVRİM TEORİSİ

Ünlü bir Hıristiyan demografik oy kuruluşu olan Barna Grubu'nun yaptığı anketlerden, gerçekte, on üç yaşına kadar inandığınız şeyin ölürken de inanacağınız şey olduğu sonucuna vardığını duydum. Bu bulgu doğru olsun ya da olmasın, ergenlik çağımın başlarında oluşan inançlarımın yetişkin hayatımın büyük bölümünde benimle olduğunu biliyorum.

Değişimin nasıl ve ne zaman başladığını tam olarak anımsamıyorum. Ama kesinlikle, düşünen her insanda olduğu gibi, inançlarımın oluşmasında birden fazla unsur bir araya geldi. Bu unsurların arasında, babamla paylaştığıma inandığım Immanuel Kant'in "zihnin, bilgeliğe aykırı olmayan şevki" dediği unsurun da

etkisi az olmadı. İkimiz de, Kant'ın açıkladığı "bilgelik" yolundan gitmeye istekliydik: "Bilgelik, kendilerini ortaya koyan ve sonuçları insanlık için önem taşıyan sayısız sorundan seçim yapma meziyetine sahip olmaktır." Babamın Hıristiyan inançları, "insanlık için", Yeni Ahit öğretisi gerçekte her neyse bunun açıklanması, yayılması ve uygulanmasından daha önemli hiçbir şeyin olmadığına onu ikna etmişti. Benim zihinsel yolculuğumsa beni başka bir yöne götürmüştü, ama bu yol da onunla paylaştığım zihnin şevkinin izini daha az taşımıyordu.

Ayrıca babamın benim için faydalı olacak biçimde birkaç defa, Kutsal Kitap bilginlerinin bazı alışılmamış Eski Ahit kavramlarını öğrenmek istediklerinde, sadece kendi kendilerine düşünerek bir cevap bulmaya çalışmadıklarını hatırlattığını anımsıyorum. Bunun yerine, bulabildikleri en çok bağlam içinde, ilgili İbranice sözcüğün kullanıldığı bütün çağdaş örnekleri toplayıp inceliyorlardı. Bu ilmî yaklaşım birçok yönden en eski zihinsel araştırmalarımın, belirli bir konu hakkında bağlam içindeki bütün bilgileri topladığım ve incelediğim -ve henüz vazgeçmediğim- temelini oluşturdu. Belki de içinde büyüdüğüm evin, beni sonunda babamın inancını reddetmeye götürecek kritik araştırma merakını bana aşılamış olma ihtimali de ironik bir durumdur.

KÖTÜLÜĞÜN YÜZÜ

Son zamanlardaki ateist yazılarımın bazılarında Tanrının var olmadığı sonucuna çok çabuk, çok kolay ve daha sonra bana yanlış gelen nedenlerle vardığımı söyledim. Vardığım bu olumsuz sonuç üzerine uzun uzadıya ve sık sık yeniden düşündüm; ancak, ondan sonraki yaklaşık yetmiş yıl boyunca temelden tersine dönmemi gerektirmeye yetecek nedenleri bulamadım. Ateizme dönüşümün ilk nedenlerinden birisi kötülük meselesiydi.

Babam beni ve annemi her yıl yurt dışına tatile götürürdü. Bunlar bir din görevlisinin maaşının yetmeyeceği tatiller olmakla birlikte, babam yazın ilk kısmını Yüksek Okul Sertifika Sınavları Kurulu (şimdi A seviye sınavları deniyor) için sınav yaparak geçirdiği ve bu iş için para aldığından dolayı mümkün olabiliyordu. Ayrıca babam Birinci Dünya Savaşından önce Marburg Üniversitesi'nde iki yıl teolojik çalışmadan sonra Almancayı akıcı bir biçimde konuşabildiği için de yurtdışında daha ucuza seyahat edebiliyorduk. Böylelikle seyahat acentelerine para vermek zorunda kalmadan bizi Almanya'ya ve bir ya da iki defa da Fransa'ya tatile götürebilmişti. Babam aynı zamanda pek çok uluslararası teoloji konferansında Metodizmin temsilcisi olarak görev yapmak üzere atanıyordu. Bunlara tek çocuğu olarak beni ve annemi, katılımcı olmayan konuk olarak götürürdü.

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce gerçekleştirdiğimiz bu yurt dışı seyahatlerinden çok etkilenmiştim. Küçük kasabaların girişinde yer alan "Burada Yahudiler istenmiyor" yazılı bayrak ve tabelaları dün gibi hatırlıyorum. Bir halk kütüphanesinin girişinin hemen dışında, "Bu kurumun düzenlemelerine göre Yahudilere kitap vermek yasaktır" yazılı tabelaları anımsıyorum. Baverya'da bir yaz gecesinde kahverengi gömlekli on bin kişilik fırtına birliğinin yürüyüşünü izledim. Aile seyahatlerim, siyah üniformaları ve kafatası ve çapraz kemikli başlıklarıyla Waffen-SS mangalarının geçişine şahit olmama neden olmuştu.

Bu tür deneyimler gençlik hayatımın zeminini şekillendiriyordu ve diğer birçok insan için olduğu gibi, benim için de her şeye gücü yeten, sevgi dolu bir Tanrı'nın varlığına karşı kaçınılmaz bir meydan okuma sunuyordu. Düşüncelerimi ne derecede etkilediklerini ölçemem. Ama en azından, bu deneyimler benim içimde anti-Semitizm ve totalitarizmden oluşan kötülük çiftine dair yaşam boyu sürecek bir bilinç uyandırdı.

HAYAT DOLU BİR YER

1930 ve 1940'lı yıllarda bizimki gibi -Metodist mezhebine göre uyarlanmış- bir ailede yetişmek demek Cambridge'te olmak demekti, ama hepsi bu kadar değildi. Öncelikle teoloji, diğer kurumlardaki gibi orada "bilimlerin kraliçesi" olarak hemen kabul görmedi. Ayrıca herhangi bir anaakım üniversitesinin papaz eğitim koleji de değildi. Sonuç olarak, babam orada kendini evindeymiş gibi hissetse de ben hiçbir zaman Cambridge ile kendimi özdeşleştiremedim. Zaten 1936'da yatılı okula gitmeye başladıktan sonra, okul zamanı Cambridge'te hemen hemen hiç bulunmuyordum.

Yine de Kingswood benim zamanımda hayat dolu bir yerdi; kesinlikle en iyi okul müdürlerinden biri seçilmeyi hak eden bir adam tarafından yönetiliyordu. Benim başladığım yıldan önceki yıl bu okul, diğer bütün Müdürlerin Konferans okuluna göre Oxford ve Cambridge'te daha fazla ödül almıştı. Bizim canlılığımız da sınıf ve laboratuarla sınırlı kalmıyordu.

Bu heyecan verici ortamda olduğum sırada, hiçbir zaman güçlü, duygusal bir bağ hissetmediğim bir inanç olan atalarımın sağlam inancını sorgulamaya başlamış olmam kimseyi şaşırtmasın. K.S.'de yedinci sınıfa geçtiğimde (altıncı sınıf Amerika'da on birinci sınıfa ve yedinci sınıf da on ikinci sınıfa denk geliyor) sınıf arkadaşlarımla düzenli olarak, hem her şeye gücü yeten hem de mükemmel derecede iyi bir Tanrı fikrinin dünyada açıkça görülen kötülükler ve kusurlarla uyuşmadığını tartışıyordum. K.S.'de geçirdiğim dönem boyunca düzenli Pazar vaazında hiçbir zaman cennet veya cehennemdeki gelecek hayattan bahsedilmedi. Okul müdürü A. B. Sackett, pek sık olmamakla birlikte, vaaz verdiği zaman mesajı hep doğanın harikaları ve güzellikleriyle ilgili olurdu. Sonuçta on beşinci yaş günüme kadar, evrenin sınırsız iyiliğe sahip, her şeye gücü yeten bir Tanrı tarafından yaratıldığı tezini reddetmiştim.

Tanrı'nın varlığıyla ilgili şüphelerimi papaz olan babama danışmanın hiç aklıma gelip gelmediğini soranlar olabilir. Böyle bir şeyi hiç yapmadım. Evin huzuru ve özellikle babamın canını sıkmamak için, dinsizliğe dönüşümü evdeki herkesten mümkün olduğunca uzun bir zaman gizlemeye çalıştım. Bildiğim kadarıyla da bunu uzun yıllar boyunca başardım.

Ancak 1946 yılı Ocak ayında yirmi üç yaşıma yaklaştığımda, hem ateist hem de mortalist (ölümden sonra hayata inanmayan kişi) olduğumu ifade eden cümle ağzımdan çıkarak aileme ulaştığında artık geri dönme ihtimali yoktu. Değişimim o kadar toptan ve sağlam olmuştu ki, evde bu konu üzerine herhangi bir tartışmaya girmenin boşuna olacağı düşünüldü. Ama bugün, yaklaşık yarım yüzyıl sonra, Tanrı'nın varlığına dair mevcut görüşüme babamın, tek neden bu olmasa da Hıristiyan kilisesinin davasına büyük yardımı olacağını düşündüğü için çok sevineceğini söyleyebilirim.

FARKLI BİR OXFORD

Kingswooddan sonra Oxford Üniversitesi'ne gittim. Oxford'a 1942 yılının Hilary (Ocak'tan Mart'a kadar) döneminde başladım. İkinci Dünya Savaşı devam ediyordu ve on sekiz yaşında bir üniversite öğrencisi olarak geçirdiğim ilk günlerimden birinde tıbbi muayeneden geçerek resmî olarak Kraliyet Hava Kuvvetleri'ne alındım. O savaş günlerinde, fiziksel olarak sağlıklı hemen hemen bütün erkek üniversite öğrencileri, okulun her haftasının bir gününü uygun hizmet kuruluşunda geçiriyordu. Benim durumumda bu, Oxford Üniversitesi Hava Filosu'ydu.

Bir yıl yarı zamanlı ve daha sonra tam zamanlı olan bu askerlik hizmeti, tamamen bir geri hizmetti. Londra Üniversitesi'nde Doğu ve Afrika Araştırmaları Okulu'nda biraz Japonca öğrenmek ve sonra da Bletchley Park'ta Japon ordusunun ele geçirilen şifreli hava

kuvvetleri sinyallerini tercüme etmekten ibaretti. Japonya teslim olduktan sonra (ve ben terhis için sıramı beklerken) o zamanlar Batı Almanya olan bölgede yeni kurulmuş Fransız işgal ordusundan elde edilen sinyalleri tercüme etmek için çalışıyordum.

1946 Ocak ayının başlarında Oxford Üniversitesi'ndeki tam zamanlı çalışmalarıma döndüğümde ve final sınavımı 1947 yaz mevsiminde vermem gerektiğinde karşılaştığım Oxford çok farklı bir yerdi. Neredeyse üç yıl önce bıraktığım yerden çok daha heyecan verici bir kurum gibi görünüyordu. Aynı zamanda Birinci Dünya Savaşından sonrakilere göre çok daha çeşitli barış zamanı mesleği ve artık güvenle yerine getirilen gerçek askeri meslekler bulunuyordu. Edebiyat Fakültesi'nden mezun olmak için okuyordum ve klasik Yunan tarihi ile ilgili derslerimden bazılarını Girit veya Yunan ana karaşındaki Yunan direncine aktif olarak yardım eden gaziler veriyordu; bu durum dersleri, üniversite öğrencilerinden oluşan bir kitle için daha coşkulu ve teşvik edici hale getiriyordu.

Final sınavlarımı 1947 yılının yaz döneminde verdim. Beni şaşırtacak ve aynı zamanda memnun edecek bir biçimde, birincilikle ödüllendirildim (İngiltere'de üniversite sınavlarınızı birincilikle geçtiğinizde kullanılan ifade). Bu ödülden sonra St. John Kolejinde rehber öğretmenim olan John Mabbott'a gittim. O zamanlar yeni kurulmuş olan Felsefe ve Psikoloji Okulu'nda ikinci bir üniversite diploması alma hedefimden vazgeçtiğimi söyledim. Şimdi felsefede daha yüksek bir derece almak için çalışmaya başlamak istiyordum.

FELSEFE DÖKTÜRMEK

Mabbott benim, o zamanlar Oxford Üniversitesinde Metafiziksel Felsefe Waynflete Profesörü olan Gilbert Ryle danışmanlığında lisansüstü felsefi öğrenim görmem için gerekli ayarlamaları yaptı.

1947-48 akademik yılının ikinci döneminde Ryle, Oxford'un üç felsefe kürsüsünün en kıdemli başkanıydı.

Yıllar sonra Mabbott'un Oxford Memories (Oxford Anıları) adlı büyüleyici kitabından, Mabbott ve Ryle'ın Oxford'da tanışmalarından itibaren arkadaş olduklarını öğrendim. Eğer farklı bir kolejde olsaydım ve olası üç mesleki danışmandan hangisini seçeceğimi başka bir kolej öğretmeni sormuş olsaydı, günümüzde parapsikoloji olarak bilinen, ancak o zaman hâlâ psişik araştırma olarak adlandırılan konuya duyduğumuz ortak ilgiden dolayı kesinlikle Henry Price'ı seçerdim. Zaten ilk kitabımın adı da A New Approach to Psychical Research (Psişik Araştırmaya Yeni Bir Yaklaşım) olup Price ve ben psişik araştırmayla ilgili konferanslarda konuşmacı olarak yer aldık. Ama eminim ki lisansüstü çalışmalarımı Henry Price danışmanlığında gerçekleştirmiş olsaydım, olağanüstü zor bir yılda felsefede üniversite ödülünü kazanamazdım. Zamanımızın çoğunu ortak ilgi alanlarımızla ilgili konuşarak geçirirdik.

1948 akademik yılını Ryle'ın danışmanlığında felsefede lisansüstü diploma almak için okuyarak geçirdikten sonra Zihinsel Felsefede yukarıda bahsettiğim üniversite ödülü olan John Locke Bursunu kazandım. Bunun üzerine İsa Kilisesi hariç diğer bütün Oxford kolejlerinde (geçici) akademi üyesi olarak adlandırılacak bir mevkiye atandım - yani tam zamanlı bir öğretim görevi. Ancak İsa Kilisesinin lügatine göre (geçici) bir öğrenci olduğum söylenebilirdi.

Oxfordda eğitim verdiğim yıl boyunca, felsefeye yaklaşımı benimkini de etkileyecek olan ünlü filozof Ludwig Wittgenstein'ın öğretileri Oxford'a girdi. Ancak daha sonra Blue Book, Brown Book ve Lectures on Mathematics olarak yayımlanan bu öğretiler, tek derslik daktilo yazıları biçiminde geldi -ve yanlarında Wittgenstein'in yazdığı, bazı derslerin kimlere gösterilip gösterilmeyeceğini belirten mektuplar bulunuyordu. Bir meslektaşımla birlikte, isteyen herkes bu dersleri okuyabilsin diye, Wittgenstein'a verilen hiçbir sözü

bozmadan bir yolunu bulup o zaman Oxford'da bulunabilen bütün Wittgenstein derslerinin kopyalarını oluşturduk.

Bu iyi sonuca -o dönemin ahlak felsefecilerinin sözcük seçimiyle yazıyorum- öncelikle o zamanlar Oxford'da aktif olarak felsefe yaptığını bildiğimiz herkese Wittgenstein derslerinin herhangi bir daktilo kopyasına sahip olup olmadıklarını ve sahiplerse hangilerine sahip olduklarını sorarak vardık. Sonra da, o zamanlar fotokopiciler henüz piyasada olmadığı için, talebi karşılamaya yetecek kadar kopyayı oluşturacak bir daktilocu bulduk ve tuttuk. (Henüz tohum halindeki bu daktilo yazılarını yalnızca bir grubun üyeleri arasında ve yalnızca gizlilik sözü alarak dağıtmanın grubun dışındakilerin, dâhi bir filozof olduğu şüphe götürmeyen Wittgenstein'ı dâhi biriymiş gibi görünmeye çalışan bir şarlatan gibi davrandığı yorumlarında bulunmalarına neden olacağını nereden bilebilirdik!)

Ryle, Wittgenstein'ı Avusturyalı filozof Cambridge'i ziyaret ettiğinde tanışmıştı. Ryle daha sonra onunla dostluk kurarak 1930 ya da 1931 yılında English Lake Bölgesi'nde bir yürüyüşte kendisine katılması için ikna etmişti Wittgenstein'ı. Ryle bu gezi ya da bu gezi sırasında Wittgensteindan ya da onunla ilgili öğrendikleri hakkında hiçbir şey yayımlamadı. Ama bu geziden sonra ve her zaman Ryle, Wittgenstein ile filozofların "dış dünya" dedikleri şey arasında bir aracı görevi gördü.

Aracılığın bazen ne kadar gerekli olduğu, bir Yahudi olan Wittgenstein ve kız kardeşleri arasında, Hitler'in askerlerinin Avusturya'yı kontrol altına aldıktan hemen sonra geçen bir konuşmanın kaydıyla gözler önüne serilebilir. Wittgenstein kız kardeşlerine, eski rejimin "önemli kişi ve aileleriyle" yakın ilişkide oldukları için kendilerinin tehlikede olmadığına dair güvence vermişti. Daha sonra profesyonel bir felsefe öğretmeni olduğumda öğrencilerime, ben ve birçok meslektaşımın felsefi bir deha

olduğunu düşündüğü Wittgenstein'in pratik meselelerde ne kadar yanılmış olduğunu istemeyerek açıklamıştım.

Wittgenstein'ı görev başında en azından bir defa görme şansım oldu. Wittgenstein'in Jowett Topluluğunu ziyaret ettiği üniversite dönemim sırasındaydı. Duyurulan konuşma konusu, elbette Fransız filozof Rene Descartes'ın ünlü cümlesi "Düşünüyorum, öyleyse varım"dan alınan "Cogito ergo sum" idi. Salon tıklım tıklım doluydu. Dinleyenler bu büyük adamın ağzından çıkacak her sözcüğü sabırsızlıkla bekliyordu. Ancak söyledikleriyle ilgili şu anda hatırlayabildiğim tek şey, duyurulan başlıkla fark edilebilir hiçbir bağlantısının bulunmamasıydı. Wittgenstein sözlerini bitirdiğinde Emeritüs Profesörü H. A. Prichard ayağa kalktı. Gözle görünen bir kızgınlıkla "Sayın Wittgenstein'in - görünüşe göre Cambridge felsefe doktorluğu ünvanı Oxford'da tanınmıyordu! - "Cogito ergo sum ile ilgili ne düşündüğünü" sordu. Wittgenstein buna, işaret parmağıyla alnına işaret ederek sadece "Cogito ergo sum. Bu çok alışılmadık bir cümle,"diyerek karşılık verdi. O zaman ve hâlâ, Wittgenstein'in söylediğine karşı verilebilecek en uygun cevabın James Thurber'ın Men, Women and Dogs (Erkekler, Kadınlar ve Köpekler) başlıklı karikatürünün bir uyarlaması olacağını düşünmüşümdür: "Bir caziben olmayabilir Lily, ama çok gizemlisin."

LEWIS'LE ATIŞMALAR

Gilbert Ryle'ın danışmanlığında lisansüstü eğitimimi sürdürdüğüm sırada, onun felsefi tartışmalarının herhangi birine bir itirazda bulunulduğu zaman prensip olarak edindiği açık uygulamasının mutlaka doğrudan, yüz yüze cevap vermek olduğunu fark ettim. Benim tahminim, aslında Ryle bunu bana ya da bildiğim kadarıyla bir başkasına kesinlikle açıklamış olmasa da, Plato'nun Republic (Cumhuriyet) eserinde Socrates'e yönelttiği buyruğu uyguladığı yönündeydi: "Öne sürülen iddianın bizi götürdüğü yere gitmeliyiz."

Her şeyden önce bu prensip, yüz yüze yapılan bütün itirazların yine yüz yüze karşılanmasını gerektirir. Bu, benim de uzun ve tartışmalarla dolu hayatım boyunca uygulamaya çalıştığım bir prensiptir.

Bu Sokratik prensip aynı zamanda, savaş dönemi Oxford'unda bulunduğu kadarıyla, entelektüel hayatın merkezindeki bir grup olan Sokratik Kulüp'ün de ilham kaynağını oluşturdu. Sokratik Kulüp, ateistler ve Hıristiyanlar arasındaki tartışmalar için canlı bir forumdu ve toplantılarına düzenli olarak katılırdım. 1942 ile 1954 yılları arasında büyük saygı gören başkanı ünlü Hıristiyan yazar C. S. Lewis'ti. Kulüp sömestr tatili boyunca her Pazartesi akşamı, St. Hilda Koleji'nin yeraltındaki Öğrenci Dinlenme Odasında toplanıyordu. Socratic Digest eserinin ilk baskısında yer alan önsözünde Lewis, Socrates'in "öne sürülen iddianın sizi götürdüğü yere gidin" diyen tavsiyesine yer vermişti. "Özel olarak Hıristiyanlar ve inanmayanlar arasındaki anlaşmazlığa ayrılan bu platformun bir yenilik" olduğunu belirtmişti.

Oxfordda önde gelen ateistlerin pek çoğu Lewis ve onun Hıristiyan arkadaşlarıyla karşılıklı atışmıştı. Bilinen en iyi yüzleşme Lewis ve Elizabeth Anscombe arasındaki ünlü Şubat 1948 tartışması oldu; bunun sonucunda Lewis, Miracles (Mucizeler) adlı kitabının üçüncü bölümünü yeniden gözden geçirdi. O büyük tartışmadan birlikte dönen küçük bir arkadaş grubunun bir üyesi olduğumu, Elizabeth Anscombe ve onun tarafının hemen arkasında yürüdüğümüzü hâlâ hatırlıyorum. O ve arkadaşları çok sevinçli görünüyordu. Bu grubun hemen önünde C. S. Lewis tek başına, hepimizin üzerinden geçtiği köprüden Magdalen Koleji'nde yaşadığı güvenli sığınağına ulaşabilmek için mümkün olduğunca hızla yürüyordu.

Çoğu insan Lewis'in bu tartışmanın sonucunda kalıcı bir biçimde cesaretinin kırıldığını söylese de Anscombe böyle düşünmüyordu.

"Yazımı okuduğum Sokratik Kulüp toplantısı," diye yazmıştı daha sonra, "birçok arkadaşı tarafından onu çok üzen korkunç ve şaşırtıcı bir deneyim olarak anlatıldı. Ne Dr. Havard (birkaç hafta sonra Lewis ve beni akşam yemeğine çağırdı) ne de Profesör Jack Bennett, Lewis açısından bu tür duygular anımsıyordu... Bazı arkadaşlarının konuyla ilgili tuhaf açıklamalarını... 'izdüşüm' denen olgunun ilginç bir örneği olarak yorumluyorum."(1)

Lewis muhakkak ki, yirminci yüzyılın son kısmında en etkili Hıristiyan savunucusuydu. BBC yakın bir zamanda bana Lewis'in Hıristiyan savunmasını tamamen reddedip etmediğimi sorduğunda şöyle cevap verdim: "Hayır. Sadece buna inanmak için yeterli neden olduğuna inanmadım. Ama elbette daha sonra teolojik konularla ilgili düşünmeye başladığım zaman, herhangi bir dinî vahye inanıyorsanız eğer, Hıristiyanlık vahyi bana göre çok güçlü."

OLDUKÇA POZİTİF GELİŞMELER

Oxford Üniversitesi'ndeki son dönemimde A. J. Ayer'in Language, Truth and Logic (Dil, Gerçek ve Mantık) kitabının yayımlanması Sokratik Kulüp'ün birçok üyesini, Ayer'in mantıksal pozitivizm -hiçbir dinî önermenin bilişsel anlam içermediği iddiası- denen aykırı görüşünün çürütülmesi gerektiğine ikna etti. Sokratik Kulüp'e okuduğum ilk ve tek yazım olan "Teoloji ve Yanlışlama", o zaman yeterli olduğunu düşündüğüm çürütmeyi sağladı. Mutlak bir zafer kazandığımı ve daha fazla tartışmaya gerek olmadığını düşünüyordum.

Müstakbel karım Annis Donnison'la tanışmam da Oxford'da oldu. Oxford'daki bir İşçi Kulüp'ü toplantısında, Annis'in müstakbel görümcesi tarafından tanıştırıldık. Annis'le tanıştıktan sonra o toplantıdaki başka hiç kimseye dikkat etmedim. O toplantının sonunda Annis'le bir sonraki buluşmamızı ayarladığım zaman,

aslında bir kızla hayatımda ilk defa flört ediyordum. İlk buluşmamızın yaşandığı dönemdeki sosyal koşullar çok farklıydı. Ben yalnızca erkeklerin olduğu bir İsa Kilisesi'nde ders veriyordum ve Annis, bir kızlar koleji olan Somervillede birinci sınıf öğrencisiydi. Ve bu kolej, o zamanlar ve sonraki bir on yıl boyunca Oxforddaki diğer bütün kız kolejleri gibi "evlenmeye kalkan" öğrencileri okuldan atıyordu.

Müstakbel kayınvalidem anlaşılabilir bir şekilde, benim gibi akademik olarak daha kıdemli birinin kendisinin çok daha genç olan kızıyla flört etmesinden endişe duyuyordu. Bu yüzden oğluna, yani müstakbel kayınbiraderime danıştı. O da benim, kayınvalidemin kendi kelimeleriyle aktaracağı gibi, "âşık ya da öyle bir şey" olduğum ve bu flört ilişkisine devam etmem engellenirse kalbimin kırılacağı konusunda onu ikna etmişti. Onun sadece kız kardeşinin kendi hayatını sürdürmesi için yalnız bırakılmasını istediğini, çünkü onun acele karar vermeyecek kadar mantıklı bir kız olduğunu düşünmüşümdür hep.

Babamın inancından ayrılalı çok zaman geçmesine rağmen, yine de Metodist ebeveynlerimin bana öğretmiş olduklarını yansıtıyordum; bu tür bir davranışın ahlaki açıdan yanlış olduğuna inanarak Annis'i düğünümüzden önce baştan çıkarmaya çalışmadım. Ve bir akademisyenin oğlu olarak, Annis mezun olup diplomasını almadan önce onu benimle evlenmeye ikna etme düşüncesiyle de hiç ilgilenmedim.

1950 yılının Eylül ayı sonunda Oxford, İsa Kilisesi'nde geçici öğretmen olarak görevimi resmen bıraktım ve aynı yılın 1 Ekim tarihinde İskoçya'da bulunan Aberdeen Üniversitesi'nde ahlak felsefesi alanında öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladım.

OXFORD'DAN SONRA

Aberdeen'de geçirdiğim yıllar boyunca birçok radyo sohbetine; o zaman yeni kurulmuş, faal bir entelektüel program olan BBC Third Programme'in sponsorluğunu yaptığı üç-dört radyo tartışmasına katıldım ve birçok psikolojik deneyde denek olarak yer aldım. Bize göre Aberdeen'in en çekici gelen yönleri tanıştığımız hemen hemen herkesin samimiyeti; yetişkin eğitimi hareketinin gücü ve çeşitliliği; Aberdeen'in İngiltere değil de bizim için yeni olan İskoçya'nın bir şehri olması ve bize sahilde ve Cairngorms'da yürüyüş yapmak gibi çeşitli fırsatlar sunmasıydı. Cairngorm Kulübü'nün o tepelere yaptığı aylık düzenli gezilerden birini bile kaçırdığımızı sanmıyorum.

1954 yazında Kuzey Amerika yoluyla, daha sonra ismi Keele Üniversitesi olarak değişen Kuzey Staffordshire Üniversite Koleji'nde felsefe profesörü olmak üzere Aberdeen'den ayrıldım. Orada geçirdiğim on yedi yıl boyunca Keele, İngiltere'nin sahip olduğu, Oberlin ve Swarthmore gibi ABD liberal sanat kolejlerine en yakın kurum olarak kaldı. Kendimi bu kuruma adadım ve ancak, yavaşça ama karşı konulamaz biçimde, ayrıcalığını kaybetmeye başladığında oradan ayrıldım.

1970-71 öğretim yılını ABD'de konuk profesör olarak geçirdikten sonra o zamana kadar adı Keele Üniversitesi olmuş bu okuldan 1971 yılının sonunda istifa ettim (Keele'de benden sonra yerimi Richard Swinburne aldı). 1972 yılının Ocak ayında Kanada, Alberta'da bulunan Calgary Üniversitesi'nde göreve başladım. Başlangıçta amacım oraya yerleşmekti. Ancak 1973 Mayıs ayında, Calgary'de sadece üç sömestr geçirdikten sonra, 1982 yılının sonuna kadar kaldığım Reading Üniversitesi'ne geçtim.

Reading'ten erken emekliliğimi talep ederek bunu elde etmeden önce, normal akademik hayatımın geri kalan altı yılı boyunca Toronto'daki York Üniversitesi'nde her yıl bir sömestr ders vermek

üzere sözleşme yaptım. Ancak bu dönemin yarısı gelmişken, sonraki üç yılı Ayrıcalıklı Araştırma Görevlisi olarak çalışmak üzere Ohio, Bowling Green Eyalet Üniversitesi'nde Sosyal Felsefe ve Politika Merkezinden gelen bir daveti kabul etmek için York Üniversitesinden istifa ettim. Davet daha sonra üç yıl daha uzatıldı. Bundan sonra son olarak ve tamamen -ve hâlâ orada yaşıyorum- Reading'e çekildim.

Meslek hayatımın bu özeti neden bir filozof olduğum sorusuna cevap değildir. Kingswood'daki felsefeye ilgim düşünüldüğünde, Oxford'a gitmeden çok önce profesyonel bir filozof olmak için zaten hazırmışım gibi görünebilir. Aslında o zamanlar böyle bir varlığın bulunduğundan bile haberdar değildim. RAF'a katılmadan önce Oxford'da geçirdiğim iki sömestrde bile, felsefeye en yakın olduğum zamanlar Sokratik Kulüp'ün toplantılarıydı. Çalışmalarım dışındaki başlıca ilgi alanım politikaydı. Çalıştığım konuların felsefeyi de içermeye başladığı Ocak 1946 tarihinden sonra bu durum hâlâ geçerliydi.

Felsefede kariyer yapmayı uzak bir ihtimal olarak ancak 1947 Aralık ayında finallerimi vermeden birkaç ay önce görmeye başladım. II. Sınıfa yerleştirilme korkularım gerçek olsaydı, yeni Felsefe, Psikoloji ve Fizyoloji Okulu'nda psikolojiye yoğunlaşarak ikinci final sınavları için çalışacaktım. Onun yerine doğrudan, Gilbert Ryle'ın danışmanlığında aynı şekilde yeni olan Felsefe Diploması için çalışmaya başladım. Aberdeen'den teklif alana kadar pişmanlık duyduğum bir seçim olan - Ülke Sivil Servisi'nin İdari Sınıfı'na katılma tekifini reddederek yolumu çizmem (ve aslında köprüleri yakmam) İsa Kilisesi'nden geçici burs almamdan sonra, 1949 yılının son haftalarında oldu.

Önümüzdeki iki bölümde, yıllar içinde Tanrının varlığına karşı oluşturduğum iddianın ayrıntılarını vermeye çalışacağım. Öncelikle toplayıp geliştirdiğim ateist iddialardan oluşan yarım yüzyıllık bir

döneme derinlemesine girdikten sonra Bölüm III'te ateizm konusunda sık sık yaptığım tartışmalarla bir grafik çizilebilecek olan felsefemin geçtiği dönemeçli yolu izleyeceğim.

Bütün bunların içinde umarım ki, daha önce de söylediğim gibi, dinle ilgili uzun süreli ilgimin sadece sağduyu, ahlak ve basit bir meraktan başka bir şey olmadığı anlaşılacaktır. Sağduyu diyorum, çünkü eğer insanların işlerine karışan bir Tanrı veya tanrılar varsa, mümkün olduğunca onların tarafında olmaya çalışmamak delice bir ihtiyatsızlık olur. İlgimin ahlaki olduğunu söylüyorum, çünkü Matthew Arnold'ın bir zamanlar "erdemliliğe giden ve bizim için olmayan ebedî ve ezelî" dediği şeyin ne olduğu bulmaktan mutluluk duyarım. Ve ilgimin meraktan olduğunu söyledim, çünkü bilimsel zihne sahip herkes, eğer varsa, bu konularla ilgili bilinmesi mümkün olan her şeyi keşfetmek istemelidir. Yine de, muhtemelen, bunca yıldan sonra İlahiyat incelemem beni inkârdan keşfe götürdüğü için kimse benim kadar şaşırmamıştır.

2 - KANITIN GÖTÜRDÜĞÜ YER

Lewis Carroll'un ünlü hikâyesinde Alice aynanın içinden yolculuk ettiğinde "yüz bir yıl beş ay ve bir günlük" olduğunu iddia eden bir kraliçe ile tanışır:

"Buna inanmıyorum!" der Alice.

"Öyle mi?" der Kraliçe acıyan bir ses tonuyla. "Bir daha dene: derin bir nefes al ve gözlerini kapat."

Alice güler. "Bunu denemenin faydası yok," der: "insan imkânsız şeylere inanamaz."

"Sanırım yeterince pratiğin yok," der Kraliçe. "Ben senin yaşındayken, bunu her gün yarım saat mutlaka yapardım. Ve de, kahvaltıdan önce bazen imkânsız altı şeye inandığım olurdu."

Sanırım ben de Alice'in duygularını paylaşıyorum. Hayatımın ve çalışmalarımın aldığı yolu hayal etmeye kalksaydım - Gilbert Ryle'ın danışmanlığında felsefe alanındaki çalışmalarıma başladıktan sonra bile - imkânsız olmasa bile ihtimal dışı oldukları için hepsini reddetmem gerekirdi.

"Teoloji ve Yanlışlama"yı ilk yayımladığımda, sonraki yarım yüzyıl boyunca çok çeşitli felsefi konularda otuz beş kadar cilt yayımlayacağımı hayal bile edemezdim. Daha çok Tanrı'nın varlığı sorusuna yönelik yazılarımla bilinmemle birlikte bu, kesinlikle tek ilgi alanım değildi. Yıllar içinde dil bilimsel felsefeden mantığa; ahlaki, sosyal ve politik felsefeden bilim felsefesine ve parapsikoloji ve eğitimden özgür irade-determinizm tartışması ile ahret hayatı fikrine kadar değişen pek çok konuda yazılar yazdım.

Ancak on beş yaşımda ateist olmama ve Kingswood Okulu'nda öğrenciyken başka birçok felsefi ve kısmen felsefi ilgiler

geliştirmeme rağmen, felsefi görüşlerimin olgunlaşıp sağlamlaşması yıllar aldı. Bu gerçekleşene kadar da, sadece yazı ve muhakeme yaşamımı yönlendirmekle kalmayıp aynı zamanda sonuçta çarpıcı bir değişimi, ateizmden teizme geçişimi gerektiren rehber ilkelere ulaşmıştım.

İLK KEŞİFLER... VE UTANÇLAR

Felsefi görüşlerimden bazıları, Kingswood Okulu'na başlamadan önce zaten şekillenmişti. Oraya yazıldığımda bir Komünist'tim ve Britanya'nın solcu hareketi İşçi Partisi'nden ayrıldığım 1950'li yılların başlarına kadar da çok faal bir sol kanat sosyalisti olarak kaldım.

Beni Kingswood'daki çoğu akranımın yaptığı gibi Komünist Parti'ye katılmaktan alıkoyan şey, 1939 yılındaki Alman-Sovyet Paktı'ndan sonra (hâlâ ergenlik çağındaydım) İngiliz Komünist Partisi'nin davranışı oldu. Moskova'dan gelen talimatlara uyan bu gurursuz ve hain örgüt, Nasyonel Sosyalist (Nazi) Almanya'ya karşı açılan savaşı "emperyalist" olarak ve bu nedenle de İngilizleri ilgilendirmediği şeklinde duyurdu. Bu açıklamalar, ülkenin istila tehlikesi altında olduğu 1940'a kadar devam etti. Ancak emperyalist olduğu söylenen bu savaş birden, Alman kuvvetleri SSCB'yi istila ettiğinde (Komünistlerin bakıç açısından) "ilerici, halkın savaşı" oluverdi. İlerleyen yıllarda, tarihi fizik bilimlerine benzer kanunların yönlendirdiği tezini savunan Komünizm teorisini ve uygulamasını gittikçe daha fazla eleştirdim.

Bu dönemde, Kingswood'daki pek çok akranım gibi, C. E. M. Joad'un açıklayıcı yazılarını keşfettim. O sıralar Joad, felsefi konularda yayımlanan tartışmaları ve popüler yazı stili nedeniyle (toplamda yetmiş beş kadar kitap yazmıştı) İngiliz halkının en iyi bildiği filozoftu. Kısmen Joad'u okuyarak, günümüzde genellikle parapsikoloji olarak bilinen psişik araştırma ile ilgili çok satan ancak,

çok önceden öğrendiğim gibi, acınacak derecede güvenilmez birçok kitap keşfettim.

Sanırım çoğumuz yaşımız ilerledikçe, gençliğimize özlem ve utanç karışımı bir duyguyla bakıyoruz. Bu tür duyguların hemen hemen herkes tarafından paylaşıldığına eminim. Ancak hepimiz bu utançların bazılarını kaydetmiş - ve yayımlamış - olma talihsizliğini üstüne eklememişizdir. Benim durumumda ise bu böyle.

Parapsikolojiye duyduğum ilgi, ilk ve çok kötü yazılmış kitabımın 1953'te yayımlanmasına neden oldu. Öne sürülen parapsikolojik fenomenlerin popülerleşen yanlış açıklamalarına saldırdığım 1951'deki birkaç radyo konuşmamı yazıya döktüm. Bu konuşmalar bir yayımcının konu ile ilgili bir kitap yazmamı istemesine neden oldu ve gençliğin verdiği acemice bir gururla kitaba A New Approach to Psychical Research (Psişik Araştırmaya Yeni Bir Yaklaşım) başlığını verdim.

Kitap parapsikolojiye dair hem iddia edilen gerçekleri hem de felsefi sorunları ele alıyordu. Bu çalışmadaki üsluba ilişkin bazı kusurları umarım affedersiniz, çünkü bunların nedeni kısmen yayımcıların bunun önemsiz bir makale havasında yazılmasını istemesinden kaynaklanmıştı. Ancak daha önemli hatalar içeriyordu. Deneysel yönden, Londra Üniversitesi matematikçi ve araştırmacısı olan S. G. Soal un o zamandan sonra itibardan düşen deneysel eserini kabul etmiştim. Felsefi yönden ise parapsikoloji için, ilk Inquiry eserinin X. bölümünde İskoç filozof David Hume'un çizdiği türde bir iddianın önemini henüz kavrayamamıştım. Yıllar sonra, Readings in the Philosophical Problems of Parapsychology (Parapsikolojinin Felsefi Sorunlarına Dair Okumalar) başlıklı, konuyla ilgili daha önce yazılan bütün yazılardan daha tatmin edici olduğunu düşündüğüm, okuma parçalarından oluşan bir kitap derledim. Aradan geçen yıllarda yazı düzeltmesiyle ilgili yaptığım

katkılarda, bu sorunlara dair öğrenmiş olduğum çözümleri de ekledim.

YENİ İLGİLERİ KEŞFEDERKEN

Diğer iki felsefi ilgi alanım, gençliğimde okuduğum popüler bilimsel yazılardan doğdu. Bunlardan ilki, evrimsel biyolojinin bir ilerleme garantisi sağlayabileceği önermesiydi. Bu önerme, Julian Huxley'in Essays of a Biologist (Bir Biyologun Makaleleri) çalışmasındaki ilk makalelerden birinde güçlü bir şekilde öne sürülüyordu. Yaşamının geri kalanı boyunca da artan bir çaresizlikle bunun peşinden gitti. Time, the Refreshing River (Zaman, Yenilenen Nehir) ve History Is on Our Side (Tarih Bizim Yanımızda) adlı çalışmalarında Joseph Needham bu önermeyi bir Marksist tarih felsefesi ile, yani değiştirilemez tarihî gelişimin doğa kanunlarını öne süren bir öğreti ile birleştirdi. Marksistler, toplumların gelişimini yönlendiren sınıf mücadelesinin kaçınılmazlığı gibi evrensel kanunların olduğuna inanıyordu. 1960'lı yılların ortalarında Ahlak Bilimde Yeni Çalışmalar serisine katkıda bulunmam istendiği zaman, bir kitap uzunluğundaki makalem, Evolutionary Ethics (Evrimsel Etik)'i yazmaya girişmem kısmen bu literatürü çürütmek içindi. (Bu ayrıca, 1980'li yılların başlarındaki hareket ve fikirlere dair seriye katkıda bulunmam istendiğinde Darwinian Evolution'u yazmamın da kısmi nedeni oldu. Bu kitapta Darwinizmin saygınlığının, Darwin'in teorisinin insanın ilerlemesinin bir garantisi olduğu fikri gibi sağlam bir temeli olmayan diğer fikir ve inançları sürdürmek için istendiğini göstermeye çalıştım.)

Popüler bilimsel literatürü okumamla doğan ikinci felsefi ilgi alanım ise, fizik alanındaki yirminci yüzyıl gelişmelerinden neo-Berkeleyan sonuçlar çıkarma denemelerim sırasında oluştu. Neo-Berkeleyanlar, idealizm denen felsefe okuluna bağlıdır. İdealistler, bütün fiziksel gerçekliğin tamamen zihinsel olduğuna ve sadece

zihinlerin ve zihinlerin içerdiğinin var olduğuna inanırlar. Bununla ilgili başlıca kaynak kitaplar Sir James Jeans ve Sir Arthur Eddington'ın çalışmalarıydı. Bu balta girmemiş ormandan çıkış yolunu bulmaya nasıl başlayacağımı bana öğretense Philosophy and the Physicists (Felsefe ve Fizikçiler) eseriyle Susan Stebbing oldu.

Yıllar sonra, An Introduction to Western Philosophy (Batı Felsefesine Giriş) adlı çalışmamda, bu tür bir idealizm fikrinin bilim adına ölümcül olduğunu göstermeye çalışacaktım. Nörologların genellikle, bir nesneyi algılamanın sadece öznenin beynindeki bir olay olduğuna inanan idealistler olduğunu ifade eden, çok yerinde bir biçimde Lord Brain adını almış (W. Russell Brain) ünlü bir İngiliz nörologun Mind, Perception and Science (Zihin, Algı ve Bilim) adlı eserinden bir alıntı yaptım. Ayrıca Bertrand Russell'ın, "algının fiziksel bir nesneye dair hazır bir bilgi vermediği" iddasını da alıntıladım. Eğer bu doğruysa, o zaman algı diye bir şeyin olmadığını söyledim. Ve bilim adamları doğrudan yaptıkları gözlemler üzerine bulundukları keşiflerin nihai kanıtına dayandıkları ve dayanmaları gerektiği için, bu sonuç ister istemez geldiği yerdeki bulguların temelini çürütüyor. Kısacası bu görüş, bütün bilimsel etkileşimin temellerini ortadan kaldırıyor. Buna karşı olarak, normal bilinçli algıda uygun duyusal bir deneyime sahip olmam gerektiğini (örneğin bir çiviyi çakan çekicin görüntüsü ve sesi) ve gerçekten bir şeyin algılanmış olduğu söyleniyorsa, o zaman o şeyin (çekiç ve çivi) o deneyimi yaşama nedenimin parçası olması gerektiğini savundum.

FELSEFEYE YENİ BAKIŞ AÇILARI

Oxford'da geçirdiğim dönem sırasında (1946-50), zaman zaman "felsefede devrim" olarak nitelendirilen yeni bir felsefe yapma şekli gelişmişti. Oxford'da olduğum sırada kendimi (üniversite öğrencisi

olarak iki yıl, lisansüstü öğrencisi olarak iki yıl daha ve İsa Kilisesi'nde kıdemsiz öğretmen olarak on sekiz ay), birçok düşmanının "dilbilimsel" ya da "sıradan dil" olarak tanımladıkları bu "yeni felsefe"ye verdim. O zamanlar Oxford'da felsefe alanında hâkim isimler Gilbert Ryle ve John Austin'di. Daha önce söylediğim gibi Ryle, benim Felsefe Fakültesi çalışmalarımın danışmanıydı. Austin'i daha sık görmem ise, İsa Kilisesi'ndeki atamamdan sonra, şimdi ünlü olan "Cumartesi sabahlarının -bilimin ilerleyişini tartışmak üzere Cumartesi sabahları Oxford salonlarında düzenlenen tartışmalar- düzenli bir katılımcısı olabildiğimde gerçekleşti.

1940'h ve 1950'li yılların Oxford felsefesi hâlâ doğru olduğunu düşündüğüm pek çok değerli bakış açısı sundu. Belki de bunların içinde en önemli ve kapsamlısı, felsefenin tümünün (felsefe kavramsal bir sorgulama olduğu için) doğru sözel yaklaşımla ele alınması gerektiği konusunda nasıl sürekli ve kesin olarak bilinçli olmamız gerektiğidir. Kavramlara dil bilimsel kullanımı ve dolayısıyla da, bu kavramların ifade edildiği sözcüklerin kullanımını incelemeden asla ulaşamayız. Bu bakış açısı bana, daha önce bahsetmiş olduğum (babamın örneklendirdiği) ve alışılmamış Eski Ahit kavramlarını, ilgili İbranice sözcüğün mevcut bütün kullanımlarını bulabildikleri kadar bağlam içinde toplayıp inceleyerek çalışan kutsal kitap bilginlerini hatırlattı.

Seçtiğim felsefe doğrultusunun gelişiminde o günler kadar etkili ve çarpıcı olan bu "yeni felsefe" ne o kadar yeni ne de bazen göründüğü kadar dar kapsamlıydı. Bu "devrim", felsefede göze çarpan pek çok sorunun ortadan kalkmasına yardım edecek bir çalışma olan, kavramların günlük dilde kullanımı, kavramsal dil bilgisine yoğunlaşmayı içeriyordu. Bu tür sorunlardan biri, "dış" (mantıksal olarak aleni) dünyayı tanıyarak bilgi sahibi olup olamayacağımızdı. Bu sorun ilk olarak on yedinci yüzyılda Descartes tarafından kesin olarak ifade edildi ve daha sonra onun

çoğu takipçisi tarafından da kesin olarak kabul edildi - Locke, Berkeley, Hume ve Kant da bunların arasındaydı. Ancak bu "yeni felsefe", başlangıç noktasını reddederek şu Kartezyen şüphecilik sorununu reddediyordu: insanın yalnızca şahsi deneyime sahip tinsel bir özne olduğu sorununu. Bu inanış, normal konuşmamızda hem fiziksel dünyayı hem de diğer insanları tanıyarak bildiğimiz varsayımıyla tutarsızdı. Ama dediğim gibi, bu tamamen yeni bir şey değildi; Theaetetus'u yazan Plato ve Nicomachean Ethics'i yazan Aristotle muhakkak, Ryle ve Austin'in yürüttüğü seminerlerde kendilerini evlerinde gibi hissederlerdi.

FELSEFEDE İLERLEME

Oxford'dan ayrılmadan önce yayımcıya, Logic and Language, I. Seri başlıklı derleme çalışması için gerekli malzemeyi sundum. Kısa süre sonra ikinci seri bunu takip etti. İlki 1951 ve ikincisi 1953 yılında olmak üzere iki cilt de benim tarafımdan yazılan kısa bir girişle yayına hazırlandı. Böylelikle, Aberdeen Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak görevime başladıktan sonra kendimi, İskoçya'da "Oxford dil bilim felsefesi" için atanmamış ama yine de tanınan bir sözcü olarak buldum. İskoçya'da felsefe öğreten herkesin toplandığı İskoç Felsefe Kulübü yeni bir The Philosophical Quarterly dergisini çıkardığında, ilk sayılardan biri bu Oxford ekolüne karşı bir saldırıyı içeriyordu. Editör benden buna cevap vermemi istedi. Bunun sonucu olan "Felsefe ve Dil" daha sonra, değiştirilmiş bir biçimde, Essays in Conceptual Analysis (Kavramsal Analiz Üzerine Makaleler) başlıklı üçüncü bir makale derlemesinin giriş bölümünü oluşturdu. İngiliz Michael Dummett, bu hareketi "günlük dil modası" olarak tanımladı ve ilginç bir biçimde bu ekole "üyeliğin", "görünüşe göre Profesör Flew tarafından atanmaya bağlı olduğunu'iddia etti.

Sayıları çok az bile olsa bu yeni felsefenin uygulayıcılarından bazıları kendilerini önemsiz, kısıtlı ve amaçsız sorgulamalara verdi.

Kendi yazdığım ve "Söz Konusu Konu" başlığıyla Felsefe Fakültesi Kulübü'ne okuduğum bir yazımla saçmalık ve amaçsızlığı ortada olan bu tavra karşı tepkimi gösterdim. Felsefi alanda hayalî bir düşmanla savaşarak zaman ve emeği boşa harcamak yerine felsefi alanda eğitim görmemiş halktan insanların bile ilginç ve önemli olarak algılayabilecekleri sorunlara odaklanmanın hem arzu edilir hem de mümkün olduğunu savundum (ve bunu Oxford'da edinilen bakış açılarından vazgeçmeden - aslında, hâlâ olumlu anlamda faydalanırken - söyledim).

An Introduction to Western Philosophy'de yazacağım gibi, genel bir fikir birliği olmamasına rağmen felsefede ilerlenebileceğini anladım. Felsefede fikir birliğinin olmaması tek başına, konunun ilerlemeyeceğinin yeterli bir göstergesi değildir. Sadece mutlaka ikna olmayan birinin kalacağını öne sürerek felsefi bir bilginin olmadığını göstermeye çalışmak, Bertrand Russell gibi seçkin bir filozofun bile düştüğü genel bir yanlışlıktır. Ben buna Asla-uzlaşmayacak-biri-mutlaka-vardır Sapması adını verdim. Ayrıca felsefede birine senin haklı olduğunu ve onun yanıldığını kanıtlamanın asla mümkün olmadığı iddiası vardır. Ancak bu iddiadaki eksik parça, bir kanıt üretmekle bir insanı ikna etmek arasındaki ayrımdır. Bir insan kötü bir iddiayla ikna edilebilirken, kabul edilmesi gereken bir iddiayla da ikna edilemeyebilir.

Felsefedeki ilerleme bilimdeki ilerlemeden farklıdır, ancak bu nedenle imkânsız olduğu anlamına gelmez. Felsefede çıkarsama yapılacak iddianın esas yapısına dikkati çekersiniz; iddiaların geçerli olup olmadığı ve nedenleri ve sonuçlarının doğruluğu ya da yanlışlığına dair soruların arasından seçim yaparsınız; yanlışlık terimini titizlikle kullanırsınız ve bu tür yanlışlıkları Asla-uzlaşmayacak-biri-mutlaka-vardır Sapması olarak tanımlar ve açıklarsınız. Bunlar daha iyi muhakeme ile ve daha etkili biçimde

gerçekleştirildiği sürece ilerleme kaydedilecektir - fikir birliği ve ikna zor ve eksik kalmaya devam etse bile.

ATEİZME DAHA FAZLA İLGİ

C. S. Lewis'in Sokratik Kulüp'ü, yeni felsefenin en parlak döneminde açıktı ve orada örneklendiğini gördüğüm Sokratik prensip - kanıtın götürdüğü yere gitme - kendi felsefi görüşlerimin gelişmesi, şekillenmesi ve bazen de tersine dönmesinde gittikçe daha büyük ölçüde yönlendirici bir prensip haline geliyordu. Zamanında çok derin olan bir disiplini önemsizleştirmekle suçlanan "dilbilim" felsefecilerinin, bilindiği şekilde Kant'ın felsefenin üç önemli sorusu olarak seçtiği konuları keşfetmeye başlaması da Sokratik Kulüp'ün toplantılarında gerçekleşti - Tanrı, özgürlük ve ölümsüzlük. Bu forumdaki tartışmalara benim sunduğum katkı ise "Teoloji ve Yanlışlama" başlıklı makalem oldu.

Daha önce bahsettiğim gibi, on beş yaşında ateizmi kabul etme nedenlerimin yetersiz olduğu açıktı. Daha sonra "gençliğe özgü bir ısrar" olarak tanımladığım iki şeye dayanıyordu: (1) kötülük sorunu, sınırsız iyiliğe sahip, her şeye gücü yeten bir Tanrı'nın varlığının aksini ispatlayan kesin bir kanıttı; ve (2) "özgür irade savunması" Tanrı'yı kötü olduğu açık yaratı sorumluluğundan kurtarmıyordu. Ama okul günlerimden beri, ateist sonuçlara varmanın lehine ya da aleyhine olan nedenlere daha fazla ilgi gösterdim. Bu araştırmamdaki ilk girişimim "Teoloji ve Yanlışlama" oldu.

"Teoloji ve Yanlışlama" ilk olarak 1950 yılının yaz mevsiminde Oxford'daki Sokratik Kulüp'e sunulduktan sonra Ekim ayında University adında kısa ömürlü bir üniversite dergisinde yayımlandı. Bundan sonraki ilk yeniden basım 1955 yılında, Alasdair Maclntyre ve benim tarafımdan ortaklaşa düzenlenen bir derlemede, New Essays in Philosophical Theology (Felsefi Teoloji Üzerine Yeni

Makaleler) adlı çalışmada yer aldı. New Essays, yeni felsefenin bakış açısından din felsefesine yapılan katkıların önemli bir derlemesiydi. O zamanki Times Literary Supplement (Times Edebiyat Eki) bunu "yepyeni bir tazeliğe sahip" şeklinde tanımladı.

"Teoloji ve Yanlışlama"daki başlıca hedefim, dinî inanç sahiplerinin öne sürdükleri iddiaların yapısını açıklamaktı. Şunu sordum: Teolojik ifadeleri çevreleyen çok sayıda nitelendirme, binlerce nitelik ile bunların son bulmasına mı neden oluyor? Bir iddiada bulunduğunuzda, bu bazı şeyleri ihtimal dışı bırakıyorsa anlamlıdır. Örneğin, dünyanın yuvarlak olduğu iddiası, onun düz olma ihtimalini ortadan kaldırır. Ve düz görünüyor bile olsa, bu açık çelişki dünyanın büyüklüğü, onu görüş açımız ve benzeri ifadelerle açıklanabilir. Yani, uygun nitelikleri eklediğiniz zaman iddia, ona aykırı görünen olgu ile tatmin edici biçimde bağdaştı-rılabilir. Ancak çelişkili olgular ve ilgili nitelikler çoğalmaya devam ederse, o zaman iddianın kendisi şüpheli hale gelir.

Eğer Tanrı'nın bizi sevdiğini söylersek, bu iddianın hangi olguları ihtimal dışı bıraktığını sormalıyız. Belli ki, acının ve ıstırabın varlığı bu tür bir iddia için sorun teşkil eder. Teistler, uygun nitelendirmelerle birlikte, bu olguların Tanrı'nın varlığı ve sevgisiyle bağdaştırılabileceğini söyler. O zaman da neden basit bir biçimde Tanrı'nın bizi sevmediği sonucuna varamadığımız sorusu ortaya çıkar. Teistler, görünüşe göre, hiçbir olgunun Tanrı'nın bizi sevdiği iddiasına karşı olmasına izin vermiyor. Bu aynı zamanda hiçbir şeyin buna karşı olmadığı anlamına da gelecektir. Böylelikle içi tamamen boşalır. "İyi, cüretli bir hipotezin binlerce nitelendirme ile yavaş yavaş öldürülebileceği" sonucuna vardım.

Bu soruları ortaya atmamdaki amacım açık olmakla birlikte, dinî dilin anlamı - ya da daha çok anlamsızlığı - ile ilgili görüşlerimi açıkladığım iddialarıyla sık sık karşılaştım. Aynı derecede yaygın bir biçimde, sadece bilimin yöntemleri kullanılarak doğrulanabilen

ifadelerin anlamlı olduğunu söyleyen, mantıksal pozitivistlerin eski orijinal Viyana Çevresi'nin ünlü doğrulama prensibine açıkça başvurduğum (en azından doğru kabul ettiğim) ve ona güvendiğim konusunda da iddialar oluştu.

Aslında dinî dilin anlamı ya da anlamsızlığı ile ilgili olarak hiçbir zaman kapsamlı bir tez savunmadım. "Teoloji ve Yanlışlama"daki başlıca amacım mantıksal pozitivizm ve Hıristiyan dini arasında yumuşak bir diyalog geliştirmek ve inanç ve inançsızlık arasındaki tartışmayı farklı ve daha verimli çizgiler üzerine oturtmaktı. Dinî inanış ya da dinî dille ilgili kapsamlı bir öğreti sunmuyordum. Dinî inanış ifadelerinin anlamsız olduğunu söylemiyordum. Sadece dinî inanç sahiplerini açıklamalarının, özellikle aykırı düşen verilerin ışığında nasıl anlaşılmasını istedikleri konusunda açıklama yapmaya zorluyordum.

ANLAŞMAZLIKTAN DERS ALMAK

Makale, bazıları yıllar sonra olmak üzere birçoğu görüşlerimi güçlendirmeme - ve bazen de düzeltmeme- yardım eden çok sayıda cevabın ortaya çıkmasına neden oldu. Belki de en radikal cevap ilk olarak, daha sonra Oxford'da White Ahlak Felsefe Profesörlüğü yapacak olan R. M. Hare'den geldi. Hare dinî ifadelerin, açıklamalarda bulunmak şeklinde değil de "blik" adını verdiği - genel bir yaklaşım ya da genel bir tutum gibi bir şeyin ifade edilişi olarak yorumlanması gerektiğini öne sürüyordu. Onun tanımladığı şekliyle bir "blik", deneyimimizin doğrulanamayan ya da yanlışlanamayan bir yorumlamasından ibaretti. Bildiğim kadarıyla Hare, bu fikri basılı olarak daha fazla geliştirmedi, ancak inancın rasyonel bir temeli olduğunu reddettiği için bu, dinî inanç sahiplerini memnun edecek bir fikir değildi.

Esas tartışmada, Sokratik Kulüp'ün C. S. Lewis'ten sonraki başkanı Basil Mitchell, teologların iddiasını sunuşumla ilgili bir tuhaflık olduğunu söyledi. Teolojik ifadelerin öne sürülen iddialar olması gerekiyordu ve iddia olması için onların gerçekliklerine karşı gelecek bir şey olmalıydı. Teologların bunu inkâr etmediğini ancak teolojideki kötülük sorununun kesinlikle acının varlığının Tanrı'nın insanları sevdiği gerçeğine karşı görünmesinden kaynaklandığına işaret etti. Onların cevabı özgür irade savunmasıydı. Ancak Mitchell, inanç sahiplerinin genellikle iddialarını anlam içermeyen formüllere dönüştürme tehlikesi altında olduklarını kabul ediyordu.

Mitchell'in Faith and Logic (İnanç ve Mantık) çalışmasında, Plato üzerine yaptığı çalışmasıyla bilinen bir filozof, I. M. Crombie, konuyu çok daha kapsamlı bir biçimde ele aldı. Crombie'ye göre teistler deneyimin ötesinde bir gizeme inanıyorlardı ancak Crombie, bu gizemin izlerini deneyimde bulmayı talep ediyordu. Ayrıca teistler, inançlarını ifade etmek için çelişkili kuralların yönettiği dili kullanmak zorunda olduklarını iddia ediyorlar.2

Crombie, teolojik ifadeleri ancak şu üç önermeye adil davrandığınız zaman anlayabileceğinizi söylüyor: teistler Tanrı'nın üstün bir varlık olduğuna ve Tanrı ile ilgili ifadelerin dünya için değil Tanrı için geçerli olduğuna inanıyorlar; teistler Tanrı'nın üstün bir varlık ve bu nedenle de kavrayışın ötesinde olduğuna inanıyorlar; Tanrı bir gizem olduğu ve dikkati çekmek için anlaşılır konuşmamız gerektiğine göre, Tanrı ile ilgili olarak yalnızca imgelerle konuşabiliriz. Teolojik ifadeler, meseller olarak ifade edilebilen ilahî gerçeklerin beşerî imgeleridir.3

"Teoloji ve Yanlışlama"ya cevap veren diğer kişiler arasında Raeburne Heimbeck ve Anglikan teolog Eric Mascall da yer alıyordu. Theology and Meaning (Teoloji ve Anlam) adlı eserinde Heimbeck, felsefe ve dinî çalışmalar Merkezî Washington Üniversitesi emeritüs profesörü, "Teoloji ve Yanlışlama"nın üç

önemli hata yaptığını öne sürdü. İlk olarak, herhangi bir cümlenin anlamının, iddia ettiği deneysel imalarla aynı olduğunu varsayıyordu. İkincisi, bir inanca karşı olmanın onunla uyuşmamakla aynı şey olduğu gibi yanlış bir düşünceyi ima ediyordu. Son olarak da, Tanrı'nın varlığı veya sevgisini ifade eden Tanrı ile ilgili açıklamaların prensipte yanlışlanamaz olduğunu varsayıyordu. Ona göre temel hata, bir ifadenin doğru ya da yanlış olduğuna inanmak için nedenlerin, onu doğru ya da yanlış yapacak koşullarla ilgili olduğunu düşünmekti.4 Mascall, Wittgensteincilardan bir sayfa alıntılayarak bir ifadenin anlamlı olup olmadığını ancak insanların onu kullanıldığı dil bilimsel bağlamda ve toplum içinde anlayıp anlayamadığına göre bulabileceğimize dikkati çekti.5

Bu cevaplara yer vermemin bir nedeni de, "Teoloji ve Yanlışlama"nın durgun teolojik söylem havuzunu hareketlendirmeye yardım edecek yeni düşünce dalgalan oluşturmaktaki rolünü açıklamaktı. Bu tartışma günümüzde de devam ediyor. Aslında Richmond Journal of Philosophy'nin bahar 2005 sayısı, 1950'den kalma iddialarımın özelliklerini ele alan bir başka makaleye daha yer verdi.

"Teoloji ve Yanlışlama"ya verilen cevaplardan bahsetmemin bir başka nedeni de, oluşturduğu tartışmanın benim ve felsefi görüşlerimin üzerinde de etki yapmış olmasıdır. Kanıtın beni götürdüğü yere gitme niyetimde bu kadar istikrarlıyken nasıl olmasın? Aslında, makalenin yirmi beşinci yıl baskısında, eleştirmenlerin yaptığı iki suçlamanın geçerliliğini kabul ettim. Basil Mitchell teologların iddiasını ele alışımdaki tuhaflık yüzünden beni eleştirmişti. Mitchell, teologların acının Tanrının insanları sevdiği iddiasına karşı olduğu gerçeğini inkâr etmediğini ve teolojide kötülük sorununu oluşturanın da tam olarak bu olduğunu gösterdi. Bunda haklı olduğunu düşünüyorum. Heimbeck'in eleştirisinin gücünü de kabul ettim ve "karşı olmak" ve "bağdaşmamak" arasındaki ayrımı

göz ardı etmekte haksız olduğumu söyledim. Benim asıl iddiam doğrudan sadece ikincisine yönelikti.

TANRI VE FELSEFE

New Essays' ten on bir yıl sonra God and Philosophy'yi yayımladım. Bu, Hıristiyan teizmi için öne sürülen iddiayı sunma ve inceleme girişimiydi. Konuyla ilgili daha önce, çağdaş inanç sahipleri tarafından yeterli veya standart olarak yaygın şekilde kabul edilen bir sunum bulamadım. Hıristiyan arkadaşlarıma ve meslektaşlarıma önerilerini sormayı denedim ancak sundukları listeler birbiriyle çok az örtüşüyor ya da hiç örtüşmüyordu. Böylece birçok kaynaktan elimden gelen en iyi savunmayı toplayarak, durumdan memnun olmayanları, kendilerinin ve onlarla aynı şeye inananların daha tatmin edici bulabileceği bir şeye yönelmeye ve bu tür şeyler üretmeye teşvik ettim.

God and Philosophy ilk olarak 1966'da yayımlandı. Kitap 1984 yılında God: A Critical Enquiry (Tanrı: Eleştirel Bir Sorgulama) olarak yeniden basıldı. Yayıncının önsözünü ve benim tarafımdan yazılan yeni ve yetersiz bir girişi içeren son bir baskı 2005 yılında Prometheus tarafından gerçekleştirildi.

God and Philosophy'de ateizm için sistematik bir iddiada bulundum. İlk kısmında, başlangıç noktamızın Tanrı kavramının tutarlılığı, uygulanabilirliği ve akla yatkınlığı sorusunun olması gerektiğini ileri sürdüm. Sonraki bölümlerde hem doğal teoloji hem de ilahî vahiy iddialarını ele alırken açıklama, düzen ve amaç kavramlarını inceledim. David Hume ve onun gibi düşünen diğer düşünürlerden faydalanarak, Tanrı'nın varlığı için tasarım, kozmolojik ve ahlaki iddiaların geçersiz olduğunu savundum. Ayrıca belirli bir dinî deneyimden mantık yoluyla, buradaki nesnenin üstün,

ilahî bir varlık olduğu sonucunu çıkarmanın imkânsız olduğunu da göstermeye çalıştım.

Ancak kitabın en önemli katkısı "Baştan Başlamak" bölümü oldu. Tanrı'nın varlığı ile ilgili özellikle üç konunun cevaplanması gerektiğini ifade ettim:

Tanrı'nın nasıl tanımlanması gerektiği.

Cisimsiz gibi negatif terimlere karşı pozitif terimlerin Tanrı için nasıl uygulanabileceği.

Tanrı'nın tanımlanan özelliklerinin inkâr edilmeyen gerçeklerle tutarsızlığının nasıl açıklanabileceği (yani, evrendeki kötülüklerin her şeye gücü yeten bir Tanrının varlığıyla nasıl bağdaştırılacağı).

Bu sorulardan ikincisi ve üçüncüsü teistler tarafından, Tanrının niteliklerinden bahsederken benzerlik teorisiyle ve kötülük sorununu ele alırken özgür irade savunmasıyla savunulmuştu. Ama daha önce yeterince vurgulanmayan soru ilkiydi.

Tanımlama ve bireyselleştirme, kabul edilen, tanınan ve sabit bir söylem öznesi seçmekle ilgilidir. Tabii Musa'nın Tanrısı gibi tekil bir özün "yaratılan" bütün evrenden nasıl ayrılabilir ve ayrı şeklinde tanımlanabileceği hiç de açık değildi. Ayrıca bu Varlığın her zaman tek ve aynı olduğu, yine de zaman içinde ya da - daha da şaşırtıcısı - bir şekilde zamanın "dışında" etkin olduğuna dair ısrara, eğer böyle bir anlam varsa, hangi anlam yüklenebilir? Gerçek, tutarlı ve uygun bir kavram bulana kadar ve bulamadığımız takdirde, bu tür bir varlığın var olup olmadığı sorusu tam anlamıyla ortaya atılamaz. Diğer bir deyişle, tartışmak istediğimiz Tanrı'yı nasıl tanımlayacağımızı belirleyene kadar, belirli bir Tanrı tipine inanmak için nedenleri tartışmaya başlayamayız. Aynı bireyin zaman içinde nasıl yeniden tanımlanabileceğini anlamamız da bundan daha mümkün değildir. Yani, örneğin, "her yerde bulunan bedensiz bir kişi (yani bir ruh)" nasıl tanımlanabilir ve yeniden tanımlanabilir - ve

böylece çeşitli tanımlamalar için muhtemel bir özne niteliği kazanabilir?

Teistler bu düşünce şekline birkaç yoldan cevap verdiler. Bunların içinde en dikkate değer olanı The Coherence of Theism (Teizmin Tutarlılığı) kitabıyla Richard Swinburne oldu (Keele Üniversitesi'nde benden sonra görev almış ve daha sonra Oxford'da Hıristiyan Dini Felsefesi'nin Nolloth Profesörü olmuştur). Yaptığı muhakeme ile, yalnızca gördüğümüz O'ların X olması gerçeğinin, X olmayan O'lar bulunduğunu varsaymamızın tutarlı olmadığı anlamına gelmediği sonucuna vardı. Bütün bilmem nelerin tanınmalarını sağlayan şey falanca şeyler diye, bu falanca şeylerin uygun şekilde bilmem ne olarak sınıflandırılacak her şeyin temel bir özelliği olması gerektiğini savunmanın bir anlamı olmadığını söyledi. Kimlikle ilgili olarak, bir insanın kimliğinin nihai olduğunu ve beden, bellek ya da karakterin devamlılığı açısından analiz edilemeyeceğini savundu. Ateist bir filozof olan J. L. Mackie, Swinburne'ün her yerde var olan, her şeye gücü yeten ve her şeyi bilen bir ruh olarak Tanrı tanımını kabul ederek sıra tanımlama ve bireyselleştirmeye geldiğinde "gerçekten bir sorun olmadığını" öne sürdü.6

Bir felsefe tarihçisi olan Frederick Copleston, Tanrı kavramının tutarlılığıyla ilgili ortaya attığım sorunun gücünü kabul etti ve farklı şekilde bir cevap sundu. "İnsan zihninden, Tanrı'yı çerçevedeki bir kelebek gibi sabitlemesini istemenin haklı bir istek olacağını sanmıyorum,"dedi. Ona göre:

Tanrı insan zihni için, üstünlüğün kişisel hareketinde bir gerçeklik haline gelir. Bu harekette Tanrı, hareketin görünmeyen hedefi olarak ortaya çıkar. Ve Üstün olan kendi içinde kavranamayacağı ve, tabir caizse, kavramsal ağımızın dışında olduğu için şüphe, kaçınılmaz bir şekilde uyanma eğilimi gösterir. Ancak üstünlüğün hareketi içinde şüphe hemen,

hareketin kendi içinde yer alan doğrulama ile dengelenir. Tanrının insan için bir gerçeklik haline gelmesi, insan ruhunun bu kişisel hareketi bağlamı dahilindedir.7

God and Philosophy'de sunduğum iddialarla ilgili bugün ne düşünüyorum? Philosophy Now'a yazdığım 2004 tarihli bir mektupta, God and Philosophy'yi artık tarihî bir kalıntı olarak kabul ettiğimi gözlemledim (ama elbette, başkalarına tam olarak düşünmediğiniz yeni bakış açılarını size gösterme şansı vermeden kanıtın sizi götürdüğü yere gidemezsiniz). Ve kitapta ele alınan konularla ilgili şu anki görüşlerim bu kitabın "Tanrıyı Keşfim" başlıklı II. Bölümü'nde sunuluyor.

ATEİZM VARSAYIMI

God and Philosophy'den on yıl sonra The Presumption of Atheism (Ateizm Varsayımı) kitabını (Birleşik Devletler'de God, Freedom and Immortality [Tanrı, Özgürlük ve Ölümsüzlük] olarak yayımlandı) yazdım. Bu kitapta, Tanrı'nın varlığıyla ilgili bir tartışmanın ateizm varsayımıyla başlaması gerektiğini ve kanıtlama sorumluluğunun teistlerde kalması gerektiğini savundum. Bu yeni yaklaşımın, Tanrı'nın varlığına dair bütün soruyu yepyeni bir bakış açısına yerleştirdiğine dikkati çektim. Bu tür bir yaklaşım, teizmle ilgili diğer türlü gözden kaçabilecek kavramsal sorunların ortaya çıkmasına yardımcı oluyor ve teistleri en baştan başlamaya zorluyordu. Teistlerin Tanrı sözcüğünü kullanımına, gerçek bir varlığın bu şekilde tanımlanmasını teorik olarak mümkün kılan bir anlam yüklenmeliydi. Sonuç olarak, bu yeni bakış açısıyla bütün teizm girişiminin her zamankinden daha şüpheli göründüğünü ileri sürdüm.

Ateizm varsayımı, kaçınılmaz gerekçe talebiyle haklı çıkarılabilir. Bir Tanrı olduğuna inanmak için, bu inanca dair sağlam

nedenlerimiz olmalı. Ancak bu tür nedenler sunulmuyorsa, Tanrıya inanmak için yeterli neden yoktur ve makul olan tek konum negatif ateist ya da agnostik olmaktır (negatif ateist derken, tipik olmayan ve ahlaki olmayan ifadelerindeki gibi "teist olmayan" demek istedim).

Burada bu "varsayımın" ne olmadığına dikkat çekmeliyim. Bu varsayım, kanıtlanması gereken sonucun son derece önyargılı bir varsayımı değildi. Bundan ziyade, daha çok İngiliz Yazısız Hukuku'nu destekleyen masumiyet karinesi gibi, kanıt sorumluluğunun hangi tarafta olması gerektiğini seçen, usule dair bir ilkeydi.

Herhangi bir sistematik savunmada bir Tanrı hipotezini ileri süren kişinin, varlığa dair bir hipotezi ileri süren herkesin yapacağı gibi, öncelikle kullanılacak belirli Tanrı kavramını açıklayarak başlaması ve sonra da karşılık gelen nesnenin nasıl tanımlanacağını göstermesi gereklidir. Ancak bu iki esas öncü görev tatmin edici biçimde yerine getirildiğinde bu kavramın uygun olduğunu gösterecek kanıtı aramaya başlamak mantıklı olabilir.

Bu iddia çok sayıda ve çeşitli yanıtlar topladı. Bir agnostik olarak yazılar yazan İngiliz filozof Anthony Kenny, agnostisizm için bir varsayım olabileceğini ancak pozitif veya negatif ateizm için olamayacağını iddia etti. Bir şeyi bildiğinizi göstermek için harcadığınız çabanın, bilmediğinizi göstermek için harcanandan daha fazla olduğunu ileri sürdü (bu, Tanrı kavramının tutarlı olmadığı iddiasını bile içeriyor). Ancak bu durumun agnostikleri kurtarmadığını söyledi; sınava girecek bir kişi, sorulardan birinin cevabını bilmediği iddiasını haklı gösterebilir ancak bu onun sınavı geçmesini sağlamaz.8

Bir ateist ve aynı zamanda eski meslektaşlarımdan biri olan Kai Nielsen, ahlaki açıdan üstün olan durumun yeterli nedenler sağlanana kadar tamamen bağımsız kalması gerektiğini iddia eden bir eleştirmenin görüşüne yer verdi. Nielsen daha sonra, sundukları

farklı iddiaların esasını değerlendirmek için inanç sahipleri ve septiklerin ortak bir rasyonellik kavramına sahip olduklarını gerekli kriterlerle göstermem gerektiğini söyledi. Ayrıca eğer evrensel olarak kabul edilen bir rasyonellik kavramı oluşturamazsam, "ateizm varsayımımın önünde büyük bir soru işareti" olduğunu da ekledi.9

İddiayla ilgili hepsinden daha çarpıcı olan bir meydan okuma Amerikadan geldi. Tipik bir mantıkçı olan Alvin Plantinga, teizmin aslında temel bir inanç olduğu fikrini sundu. Tanrı'ya inanmanın, diğer zihinlere veya algılara (bir ağacı görmek) ya da hafızaya (geçmişe inanmak) inanmak gibi diğer temel gerçeklere inanmakla aynı olduğunu savundu. Bütün bu durumlarda, söz konusu inancın gerçekliğini kanıtlayamasanız da, bilişsel yeteneklerinize güvenirsiniz. Aynı şekilde, insanlar bazı önermeleri (örneğin dünyanın varoluşu) temel olarak, diğerlerini de bu temel önermelerden türetilenler olarak kabul eder. Burada iddia edilen, inanç sahiplerinin Tanrı'nın varlığını temel bir önerme olarak kabul ettiğidir.

Thomist filozof Ralph Mclnerny yaptığı muhakeme ile insanların doğal olayların düzeni ve yasaya benzer karakterleri nedeniyle Tanrıya inanmalarının doğal olduğu sonucuna vardı. O kadar ki, ateizme karşı aksi ispatlanıncaya kadar geçerli gibi görünen bir iddia olarak, Tanrının varlığının neredeyse doğuştan gelen bir inanç olduğunu söyledi. Yani, Plantinga teistlerin ispatlama sorumluluğunu taşımadığını savunurken Mclnerny daha da ileriye giderek ispatlama sorumluluğunun ateistlerde olması gerektiğini iddia etti!

Burada, diğer antiteolojik iddialarımın tersine, ateizm varsayımına dair iddianın teistler tarafından tutarlı bir biçimde kabul edilebileceğine işaret etmeliyim. Bir Tanrı'ya inanmak için yeterli neden sunulduğunda, teistler buna inanarak felsefi bir günah işlemiyorlar! Ateizm varsayımı olsa olsa metodolojik bir başlangıç noktasıdır, varlıksal bir sonuç değil.

FİKRİMİ DEĞİŞTİRİRKEN

Profesyonel bir filozof olarak tartışmalı konularda fikrimi değiştirmem bir kereden fazla olmuştur. Elbette ki, felsefede ilerleme imkânı ile ilgili fikirlerim ve iddianın beni götürdüğü yere gitme ilkem düşünüldüğünde bu durum şaşırtıcı olmamalıdır.

1961'de Keele Üniversitesi'nde ders verirken Hume'un Inquiry Concerning Human Understanding (İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma) kitabıyla ilgili, Hume's Philosophy of Belief (Hume'un İnanç Felsefesi) başlıklı bir kitap yazdım. O zamana kadar, Hume'un Inquiry çalışması (daha sonra basılan Inquiry Concerning the Principles of Morals [Ahlak İlkeleri Üzerine Bir Soruşturma] ile ayırt etmek için genellikle ilk Inquiry olarak anılır) genellikle, yazarın kendisinin kitapla ilgili düşüncesinin aksine, sonradan akla gelen makalelerin basit bir derlemesi olarak ele alındı. Bugünse Hume'un en büyük çalışması olduğu düşünülüyor. Hume ile ilgili kitabım hakkında Gilbert Ryle, "Kitabı çok beğendim. İçinde bilgelik ve heyecan var. Neredeyse imkânsız," derken, John Passmore da, "Hume'un dünyeviliği ile ilgili bundan sonraki bütün tartışmalar Flew'la başlamak zorunda kalacaktır" diye yazıyordu.

Bu övgülere rağmen çok uzun zamandır, Hume's Philosophy of Belief kitabımda önemli değişiklikler yapmak istiyordum.

Özellikle bir konu, kapsamlı bir düzeltme gerektiriyor. "Gerekli Bağlantı Fikri", "Özgürlük ve Gereklilik" ve "Mucizeler ve Metodoloji" başlıklı üç bölümün hepsi de, Hume'un bir şeylerin olmasını sağlamak, bir şeylerin olmasını önlemek, fiziksel gereklilik ve fiziksel imkânsızlık gibi konularda deneyimimiz ve dolayısıyla da gerçek fikirlerimiz olmayacağını savunmakta tamamen haksız olduğunu fark edişimin ışığında yeniden yazılması gerekiyor. Hume savunucuları sonuç olarak, neden-sonuç ya da doğa kanunlarının varlığını kabul etmek için hiçbir temele sahip olmadıklarından

nedensellik ve doğa kanununun çok zayıf analizlerini sunma yönünde yanlış yönlendirilmişlerdir. Bu arada, "Özgürlük ve Gerekliliğe Dair" ve "Mucizelere Dair" çalışmasında Hume'un kendisi, mantıklı olduğunu kabul etmeye hazır olduğu bütün sonuçlardan daha güçlü etki yaratacak neden kavramlarının peşindeydi (gerçekten kullanıyor olmasa bile).

Hume ilk Inquiry'de nedenselliği reddederek dış dünyanın gerçekte bütün içerdiğinin düzenli birliktelikler olduğunu iddia etti; yani, bu tür olayları düzenli olarak yine o tür olaylar takip eder. Bu düzenli birliktelikleri fark eder ve bu fikirleri şu fikirlerle ilişkilendirerek güçlü alışkanlıklar oluştururuz. Isıtıldığı zaman suyun kaynadığını görür ve bu ikisini ilişkilendiririz. Ancak oradaki gerçek birliktelikleri düşünürken, yanlış bir şekilde kendi iç psikolojik ilişkilerimizi yansıtırız. Hume'un neden ve sonuçla ilgili septisizmi ve dış dünyayla ilgili agnostisizmi elbette çalışmasını bıraktığı anda boşa çıkar. Aslında Hume, en radikal septisizmini çalışmasını bırakmadan önce boşa çıkartır. Örneğin, ilk Inquiry'nin "Mucizelere Dair" başlıklı ünlü bölümünde nedensel bağlantıların ve gerekliliklerin doğadaki izdüşümlerden başka bir şey olmadığı tezine dair bir iz bile yoktur. Yine History of England (İngiltere'nin Tarihi) çalışmasında Hume, dış dünyayla veya nedensellikle ilgili septisizme dair hiçbir ipucu vermemiştir. Bununla Hume, bazı sosyolojik veya felsefik nedenlere dayanarak tarafsız bilgi ihtimalini reddeden bazı çağdaşlarımızı hatırlatabilir. Sonra da kendi politik nutuklarını, kendi daha az verimli araştırma çalışmalarını ve hepsinden önemlisi tarafsız bilgi olamayacağına dair kendi birincil keşiflerini bu çürümüş evrensel öznellikten ayrı tutarlar.

Fikir değiştirdiğim diğer bir konu ise özgür irade, insan özgürlüğü oldu. Özgür olup olmadığımız sorusu çoğu önemli dinin kalbinde yattığı için bu soru önemlidir. İlk antiteolojik yazılarımda, her şeye gücü yeten ve sınırsız iyiliğe sahip bir Varlık tarafından yaratılan bir

evrende kötülüğün uyuşmazlığına dikkati çekmiştim. Bu algılanan uyuşmazlığa teistlerin verdiği cevap, Tanrının insanlara özgür irade verdiği ve açıkça görülen, utanç verici kötülüklerin tamamı ya da çoğunun tamamen bu tehlikeli armağanın kötüye kullanılmasından kaynaklandığı ancak ortaya çıkan sonuçların, diğer türlü mümkün olacak sonuçlara göre herkesin daha fazla iyiliği için olacağı iddiasıdır. Aslında bunu özgür irade savunması olarak etiketleyen ilk kişi ben oldum.

İster özgür irade ve alın yazısı arasında ister dünyevi ortamda, özgür irade ve determinizm arasında bir tartışma olarak ifade edilsin, özgür iradeye sahip olup olmadığımız esaslı bir öneme sahiptir. Bu konuyu iki yönden ele almaya çalışarak cevap verdim ve günümüzde uyumculuk olarak bilinen bir konum sundum. Uyumsuzlukçular, tam determinizmin özgür iradeyle uyuşmadığını söyler. Diğer taraftan uyumcular şunu iddia eder: birinin serbest bir seçim yapacağı ve bu gelecekteki seçim hissinin önceden gelecekteki bir tarafça bilindiğini söylemenin yanı sıra, yapıldıkları anlamlarda yapılmalarına fiziksel olarak neden olunmuşsa ve bu anlamlarda yapılmaları bazı kanun veya doğa kanunlarıyla belirlense bile serbest seçimlerin hem serbest hem de seçim olabileceklerini söylemek tutarlıdır.

Hâlâ insanların serbest seçimler yaptıklarını savunmakla birlikte daha sonraki yıllarda aynı anda da bu serbest seçimlerin fiziksel nedenlerden kaynaklandığına tutarlı bir biçimde inanmanın mümkün olmadığı sonucuna vardım. Diğer bir deyişle, uyumculuk işlemiyor. Bir doğa kanunu, belirli bir türde olayın, tesadüfen, başka türde bir olayı takip edeceği veya ona eşlik edeceği gibi keskin bir gerçeğin açıklaması değildir. Onun yerine, belirli türde bir olayın başka türde bir olayın olmasını fiziksel olarak gerektirerek olayın olmamasını fiziksel olarak imkânsız hale getirdiğine dair bir iddiadır. Serbest seçimdeki durum da kesinlikle bu değildir.

Ayrıca neden sözcüğünün oldukça farklı iki anlamıyla birlikte, determinizmin de buna karşılık gelen anlamları arasındaki ayrımı yapmamız gerekir. İnsan eylemlerinin nedenleri esasen, ve uygun biçimde, insan eylemi olmayan bütün olayların nedenlerinden farklıdır. Diyelim ki bir patlamanın bütün nedeni düşünüldüğünde, evrendeki herhangi bir gücün bu patlamayı önlemesi imkânsız hale gelir. Ancak kutlamanıza yetecek bir neden verecek olursam bu sizin "Oley!" demenizi gerektirmiyor. Bunu takip edince, insan organizmalarının her hareketinin tamamen bunu gerekli kılan fiziksel nedenlerle belirlenemeyeceği sonucu çıkıyor.

Neden sözcüğünün iki anlamı Hume'un ahlaki ve fiziksel nedenler terminolojisi kullanılarak ayırt edilebilir. Bütünüyle insan dışı bir olaydan bahsederken -örneğin güneş tutulması- o zaman neden sözcüğünü hem fiziksel gereklilik hem de fiziksel imkânsızlığa işaret eden bir anlamda kullanırız: olan şey fiziksel olarak gereklidir ve bu şartlar altında başka her şey fiziksel olarak imkânsızdır.

Ancak kesinlikle, insan eylemleri için nedenlerden (sebep veya dürtü) bahsederken kullandığımız neden sözcüğünün diğer anlamında durum bu değildir. Yukarıdaki örneği kullanacak olursak, size iyi bir haber verdiğimi farz edin. Eğer bu habere kutlama ile cevap vermeyi seçerseniz, yaptığım eylemi doğru sayılacak bir biçimde kutlamanızın nedeni olarak tanımlayabilirsiniz. Aslında tam olarak sizin kutlamanıza neden olan ben değildim; bu gerekli ya da kaçınılmaz değildi. Farz edelim ki, o an bir kütüphanede olduğumuz için kutlamamayı seçebilirdiniz. Başka bir deyişle, verdiğim haber sizin "Oley!" diye bağırmanıza sebep olmuş olabilir. Ancak "Oley!" diye bağırmanıza kaçınılmaz biçimde neden olmadım. Bunun yerine "Yaşasın!" da diyebilirdiniz. Filozof-matematikçi Gottfried Leibniz'in ünlü bir deyişini uyarlayacak olursam, bu ikinci örnekteki nedenler, motive edici biçimde yönlendirir ama gerekli kılmaz.

Hume, fiziksel gereklilik kavramının akla yatkınlığını reddettiği için kendisi bu ayrımı, tam olarak burada yapıldığı gibi yapmayı başaramadı. Yine de nitelendirme seçimi, bir taraftan doğa bilimleri ve diğer taraftan da sosyal ve psikolojik bilimler arasındaki temel farklılığa işaret ediyordu.

Neden sözcüğünün temel olarak farklı bu iki anlamı dikkate alındığında, en azından insanların davranışını ele alırken, determinizmin karşılık gelen iki farklı anlamı arasında da bir ayrım yapmamız gerektiği açıkça görülüyor: fiziksel nedenlerle belirleme ve ahlaki nedenlerle belirleme. Bir davranış parçası (davranışçılar buna davranış diyor) tamamen fiziksel nedenlerle belirleniyorsa, o zaman davranışı gerçekleştiren kişi o şekilde davranmayı seçmemiştir. Ya da o davranış gerçekleştiği zaman, bunun olmasını engelleyemezdi. Ancak ahlaki nedenlerle belirlenme başka bir konu. Bireylerin eylemini bu eylemlerini yaptıkları şekilde yapma nedenlerine - yani, ahlaki nedenlerine - göre açıklamak, farklı bir şekilde hareket edebilirlerdi varsayımında bulunmak demektir. Dilekler ve istekler kesinlikle o kadar da karşı konulamaz sonuçlar değildir. Birçoğumuz, yapmayı çok istediğimiz halde bazen bazı şeyleri yapmaktan sakınacak kadar disiplin almışızdır.

Birçok insanın, fiziksel ya da ahlaki, her türlü neden açısından eylemin tüm açıklamalarının, evrensel bir fiziksel gereklilik gibi her şeyi mazur gören bir öğretiyi desteklediği sonucuna vararak yanılması, muhakkak bu temel ve çok önemli ayrımları yapamamaktan ileri geliyor. Bu herkes için, gerçekleştirdikleri davranıştan başka bir davranışta bulunmalarının fiziksel olarak imkânsız olduğu anlamına gelecektir.

Bu tür hataları önlemek için gerekli olan; etmen olmak, seçeneğin olması ve gerçekte yaptığımız şeyden başka bir şey yapabilmek gibi çok yakından ilişkili üç kavramın mantıksal bir analizidir (Social Life and Moral Judgment [Sosyal Yaşam ve Ahlaki Değerlendirme]

kitabımda yaptığım gibi). Hareket ve devinim arasında temel bir ayrım yaparken, eşit şekilde temel olan eylem kavramını da açılayabilir hale geliriz. Bir hareket, isteğe göre başlatılabilen ya da bastırılabilen bir harekettir; bir devinim ise bunun yapılamayacağı bir harekettir. Hareketin gücü insana özel bir nitelikken bilinç veya niyetten yoksun varlıklar yalnızca devinim sergileyebilir. Etmenler, kesinlikle ve yalnızca etmen olabildikleri kadar, seçim yapabilen varlıklardır: bu seçimler eylem ya da eylemsizliğin alternatif yönleri arasındaki, zaman zaman bireyler olarak kendilerine açık seçimlerdir -gerçek alternatif ihtimaller arasındaki gerçek seçimler. Etmenler etmen rolleriyle kaçınılmaz biçimde- hiçbir şekilde bundan kaçamazlar - belirli bir durumda onlar için hazır ve açık bulunan iki veya genellikle daha fazla seçenekten birini seçmelidir.

Bir eylemde yer alan hareketler ve gerekli davranışı oluşturan devinim arasındaki ayrımın hassasiyeti, bunlardan sonuncusu fiziksel olarak gerekirken, eylemlerin anlamı, yönü ve özelliği, mantık bakımından, muhakkak fiziksel olarak gerekli olmayabilecekleri şeklindedir (ve kaba bir gerçeklik olarak, gerekli de değillerdir). Bu nedenle evrensel olarak fiziksel açıdan gerekli kılan determinizm öğretisini, yani insanın bütün beden hareketini, hareketlerinin yanı sıra devinimlerini de içeren evrendeki bütün hareketlerin fiziksel olarak gerekli kılınan fiziksel nedenler tarafından belirlendiğini söyleyen öğretiyi savunmak imkânsız oluyor.

Tam uyumculuktan vazgeçmem sonucunda, hem dinî hem de dünyevi bağlamlarda özgür irade ve seçimle ilgili yayımladıklarımın çoğu, gözden geçirme ve düzeltme gerektiriyor. Buradaki konunun Kant'ın felsefesinin üç ana sorusu diye tanımladığı sorulardan ikincisiyle ilgili olduğu düşünüldüğünde -Tanrı, özgürlük ve ölümsüzlük- konuyla ilgili fikir değişikliğim, Tanrı sorusuyla ilgili fikir değişikliğim kadar radikaldir.

3 - SAKİN BİR YAKLAŞIMLA ATEİZM

Önce atıcı, sonra da yirmi dokuz sayı turu yapan bir tutucu olarak ve 1919 yılında on yedi oyunda atış yaparak ligin önde gelen oyuncusu olmuştu. Ve sonra, kimilerine göre bir Broadway oyununu finanse etmek için nakde ihtiyacı olan Boston Red Sox sahibi Harry Fraze, George Herman "Babe" Ruth'u $125,000 ve başka şartlar karşılığında New York Yankee'lere sattı. Ruth, Yankee'leri yedi Amerika Ligi bayrağı zaferine ve dört dünya şampiyonluğuna taşıdı. Red Sox bir daha Dünya Serisi'ni seksen beş yıl sonra, 2004 yılına kadar kazanamayacaktı.

İlginç olan, 2004 yılının aynı zamanda New York'ta kendi "geçişimi" de halka duyurduğum yıl olmasıdır: ateizmle geçirdiğim altmış yılı aşkın bir süreden sonra, tabiri caizse, takım değiştirdiğimi duyurdum. Ama başka bir yönden, her şeyi farklı bir bakış açısından görmeye başlasam da, oyunu hâlâ eskisi gibi aynı tutku ve prensiple oynuyordum.

BİR DİYALOG GÖREVİ

Ateizm iddiam, The Presumption of Atheism eserimle doruk noktasına vardı. Daha sonraki yazılarımda tamamen farklı konuları ve başlıkları ele aldım. Aslında, British Philosophy Today başlıklı 1986 tarihli bir kitap için yazdığım bir makalede, yeterli yerim ve zamanım olsaydı mutlaka yapmak istediğim başka şeyler olduğunu ifade ettim. Örneğin, Teslis inancının yapısı hakkında ve İsa'nın son akşam yemeğinde olanlarla ilgili büyük tarihî anlaşmazlıkları araştırmak isterdim. Ancak 1960'h yılların sonunda, hizmetlerime başka bir alanda daha acil ihtiyaç duyulduğunu gördüm. Çalışma hayatımın geri kalanı boyunca enerjimi sosyal bilim felsefesi ve

sosyal felsefenin geniş dünyevi alanlarına yoğunlaştırmam gerektiğini biliyordum.

Ancak bir şartım vardı. Yıllar içinde din felsefesi hakkında pek çok şey söylemiş olduğum için, bir entelektüel olarak kendimi mümkün olan her zaman meydan okuma veya eleştiriye, yanıldığımı kabul ederek ya da beni eleştirenleri neden onaylamadığımı açıklayarak cevap vermeye zorunlu hissettiğimi itiraf ettim. Bu şartım, diğer felsefi uğraşların peşine düşsem bile teizm iddiamda bana meydan okuyan teizm savunucularıyla meşgul olmama neden oldu.

Bu tür bir meşguliyet benim için yeni sayılmazdı; aslında bütün felsefi kariyerim sosyal felsefeden beden-zihin sorununa, özgür irade-determinizm tartışmasından Tanrı sorununa kadar değişen çeşitli sorularda benden ayrılan düşünürlerle hararetli diyalog ve kamu önünde tartışmalarla geçti. Tanrının varlığına dair düşüncelerimde tartışma konusu konular, aktif entelektüel yaşamımın yarım yüzyılı içinde değişim gösterdi. 1950 yılında "Tanrı sizi seviyor"un anlamını çözmeye çalışırken 1976'da Tanrı kavramının tutarlı olup olmadığını anlamaya çalışıyorduk; 1985'te kanıt sorumluluğun kime ait olduğunu belirlemeye çalışırken 1998'de büyük patlama kozmolojisinin anlamını tartışıyorduk.

Ancak bütün bunlar olurken teolojik konularla meşguliyetim kendi diyalektiğimi sağlamlaştırmakla kalmayıp aynı zamanda beni birçok meslektaşıma ve saygımı ve itirazımı kazanan rakiplerime de tanıtmış oldu.

SİLAHLARIMA SADIK KALIRKEN

Bütün münazaralar içinde katıldığım en iyi iki münazara 1976 ve 1998 yıllarında gerçekleşti. Denton, Teksas'ta Thomas Warren'le yaptığım 1976 münazarası farklı günlerde, beş ila yedi bin kadar bir

kitleye hitap etti. Madison, Wisconsin'de William Lane Craig'le yaptığım 1998 münazarası ise yaklaşık dört bin kişilik bir kalabalığın ilgisini çekti. Bu iki münazara, hayatımda halka açık resmî bir münazarada iki başrolden biri olarak görev gördüğüm tek olaydır.

İngiltere'deki münazaralar genellikle küçük.akademik kitlelerin önünde gerçekleşirdi. Bu nedenle bir münazara bağlamında büyük bir kitlenin önüne ilk çıkışım, Hıristiyan bir filozof olan rahmetli Profesör Thomas B. Warren'la karşılaşmam oldu. Tartışma şu anda Denton'daki North Texas Üniversitesi olan North Texas Eyalet Üniversitesi'nin kampusunda, o yıl Jimmy Carter ve Gerald Ford arasındaki ABD cumhurbaşkanlığı müzakerelerinin ilkiyle çakışan 20 Eylül 1976 tarihinde başlayarak art arda dört gün gerçekleşti. İlgili bir dinleyici kitlesinin karşısında Dr. Warren, çizelgeler ve slaytlardan oluşan etkileyici bir düzenden faydalandı.

İlginç bir biçimde iddiasının önemli bir bölümü, o zamanlar bana yenilikçi bir girişim gibi gelen evrim teorisine saldırı şeklindeydi. Dr. Warren bana, yarı maymun yarı insan olan bir varlığın olabileceğine inanıp inanmadığımı sorduğunda, bunun birinin kel olup olmadığına karar vermeye benzediği şeklinde cevap verdim. Danışmanım Gilbert Ryle'ın kafası yumurtaya benziyordu ve şüphesiz ki herkesin buna kel demesi gerekirdi. Ama tek tek ele alacak olursak, kimin kel olup kimin olmadığını belirlemek kolay olmayacaktır.

Ancak şu anki görüşlerime göre, o münazarada gerçekleştirdiğim açıklamalardan birkaçı, o noktada ateist inançlarımın şiddetini tanımlamak açısından ilgi çekici olabilir:

"Bir Tanrı olmadığını biliyorum."

"Tanrı ile ilgili bir inanç sistemi", "bekâr kocalar ya da yuvarlak kareler" ile aynı "zıtlığı" içerir.

"Evrenin bir başlangıcının ve sonunun olmadığına inanma eğilimindeyim. Aslında, bu önermelerin herhangi birini tartışmak için gerekli bir neden göremiyorum."

"Yaşayan organizmalara, yaşamayan materyallerden ölçülemeyecek derecede uzun bir dönem içinde evrim geçirdiğine inanıyorum."

Ev sahiplerimin misafirperverliğinden etkilenmiştim ancak münazara, Warren ve benim silahlarımıza sadık kalmamızla sona erdi.

O.K. CORRAL'DA SİLAHLI ÇATIŞMA

Bir sonraki münazaram yaklaşık on yıl sonra ve yine Teksas'ta gerçekleşti. 1985 yılında Dallas'ta düzenlendi ve O.K. Corral'daki ünlü silahlı çatışmayı andırıyordu. Ben de diğer üç ateist silahşöre katıldım: Wallace Matson, Kai Nielsen ve Paul Kurtz. Önde gelen teist filozoflardan oluşan bir gruba karşı savaşıyorduk: Alvin Plantinga, William P. Alston, George Mavrodes ve Ralph Mclnerny.

Ancak ünlü silahlı çatışmanın tersine, bu münazarada fişekler yoktu, çünkü iki grup da bir diğeriyle çarpışmak istemiyordu. İki taraf da kanıt sorumluluğunun karşı tarafta olduğu fikrine sıkıca bağlı kaldı. "Kanıt sorumluluğu reddedende değil, kabul edendedir" diyen eski hukuki deyişten uyarladığım ateizm varsayımını savunuyordum. Teist tarafındaki Plantinga, Tanrı'ya inanışın tam anlamıyla temel olduğunu, yani teistlerin inanışları için, nasıl dünyanın varlığı gibi diğer temel inanışları desteklemek için iddialar öne süremiyorlar ya da sürmek zorunda değillerse, aynı şekilde iddialar öne sürmek zorunda olmadıklarında ısrar ediyordu. Benim ateist arkadaşlarıma gelince, Nielsen din felsefesinin sıkıcı olduğunu ve Matson da Tanrıyla ilgili geleneksel iddiaların kusurlu olduğunu savundu; Kurtz

ise ilahî vahiy iddialarından ilahî bir Vahiy Sahibi olduğu sonucuna varılamayacağını iddia etti.

Dallas'ta bulunduğum sırada iki evangelik Hıristiyan filozofla tanıştım; bunlardan birisi Oxford Çalışma Merkezi'nden Terry Miethe, diğeri de Virginia'daki Lynchburg Koleji'nden Gary Habermas'tı ve uzun zamandır arkadaşlardı. Sonraki yıllarda, Habermas'la İsa'nın dirilişi ve Miethe ile de Tanrı'nın varlığıyla ilgili yayımlanan iki münazaram oldu.

Miethe ile yaptığım münazarada benim savunduğum taraf, ateizm varsayımı ve Tanrı'nın varlığının tutarlılığıyla ilgili yıllar içinde geliştirmiş olduğum birçok fikrimin yeniden ifade edilmesiydi. Miethe ise şu varsayımlara dayanan kozmolojik iddianın zorlu bir biçimini sundu:

Bazı kısıtlı, değişen varlık(lar) mevcuttur.

Her kısıtlı, değişen varlığın mevcut varlığının nedeni bir başkasıdır.

Sonlu varlıkların sonsuz geri dönüşü, hiçbir şeyin varlığına neden olamayacağı için varlığın nedenlerinin sonsuz geri dönüşü söz konusu olamaz.

Bu nedenle, bu varlıkların mevcut varlığının bir ilk Nedeni vardır.

İlk Neden sonsuz, gerekli, ebedî ve tek olmalıdır.

İlk nedensiz Neden, Musevi-Hıristiyan geleneğinin Tanrısı ile aynıdır.

Bu iddia benim reddettiğim yeterli neden prensibine değil, varoluşsal nedensellik prensibine dayanıyordu. Bu iddiayı evrendeki etkili nedenlerin, nedensiz bir ilk etkili Neden ihtiyacı olmaksızın tek başlarına etkili olmaları temeline dayanarak reddettim. Ancak "dışardan bir açıklama gerektirenin yalnızca fiziksel evrenin devam eden varlığı olduğu görüşüyle inancı sağlamak daha zor olmakla

birlikte," yine de, "ilk büyük patlamanın bir çeşit İlk (başlatıcı) Neden gerektirdiğine halkı inandırmanın kolay olduğunu" söyledim.

SIKICA TUTUNURKEN

1980'li yıllarda Ohio'daki Bowling Green Üniversitesi'nde ders vererek geçirdiğim sürede, daha önce belirttiğim gibi Keele Üniversitesi'nde benden sonra göreve gelen ve sonra Oxford'da Nolloth Profesörlüğü yapan filozof Richard Swinburne'le oldukça uzun bir münazaram oldu. Swinburne, İngilizce konuşulan dünyada teizmin en iyi bilinen savunucusu olarak ortaya çıktı. Ünlü bir septik ve eski bir iş arkadaşım olan Terence Penelhum, Swinburne'ün The Coherence of Theism eseriyle ilgili olarak şöyle demişti: "Muhakeme kalitesi ya da düşünce netliği bakımından çağdaş felsefi eleştiriye karşı bununla kıyaslanabilecek başka hiçbir savunma görmedim."

Swinburne'ün güçlü bir biçimde savunduğu bir kavram, benim God and Philosophy eserimin öncelikli hedeflerinden biri olan, her yerde var olan cisimsiz bir ruh kavramıydı. Plantinga ile münazaramda olduğu gibi Swinburne ile yaptığım münazara da sonuçsuz kaldı; ikimiz de başlangıç noktalarımıza sıkıca tutunmuştuk. Cisimsiz bir ruh kavramını anlamsız buluyordum ve Swinburne bunda ne gibi bir problem olduğunu anlayamıyordu. Swinburne ile diyaloğum bu noktada bitmedi ve, bu kitabın ilerleyen kısımlarında daha iyi anlaşılacağı gibi, hâlâ devam etmekte. (Bu arada, Tanrı ile ilgili fikir değişikliğime dair haberler üzerine Plantinga şöyle dedi: "Bu durum Profesör Flew'un dürüstlüğünü açıkça gösteriyor. Bir Yaratan fikrine karşı çıktığı bunca yıldan sonra, kanıta dayanarak fikrini tersine çeviriyor.")

Swinburne münazarasını, 1998 yılında Wisconsin, Madison'da William Lane Craig'le yaptığım münazara takip etti. Bu münazara, Bertrand Russell ve Frederick Copleston arasında Tanrı'nın

varlığıyla ilgili ünlü BBC münazarasının ellinci yıl dönümüne izini bıraktı. Craig, evrenin kaynağının ve evrendeki karmaşık düzenin en iyi şekilde bir Tanrı'nın varlığıyla açıklanabileceğini savundu. Ben de evrenle ilgili bilgimize, son gerçek olarak görülmesi gereken büyük patlama ile bir nokta koyulması gerektiği şeklinde cevap verdim. Tasarımla ilgili iddiaya gelince, evrendeki en karmaşık varlıkların - insanların - bile bilinçsiz fiziksel ve mekanik kuvvetlerin ürünü olduğunu belirttim.

Bu münazarada, her şeye gücü yeten bir Tanrı'nın özgür bir şekilde kendisine itaat etmeyi seçecek insanlar yaratabileceği fikrimi tekrar ettim. Bu da geleneksel özgür irade savunmasının, Tanrının serbest seçimler dahil olmak üzere her şeyi önceden tayin ettiği sonucunu bertaraf edemeyeceği anlamına gelir. Tanrının çoğu insanın lanetlendiğini önceden tayin ettiğini öne süren takdiri ilahî öğretisi bana her zaman itici gelmiştir. Bu münazaranın önemli bir özelliği, Craig'in geleneksel takdiri ilahî fikirlerini reddetmesi ve özgürlükçü özgür iradeyi savunması oldu. Craig, Tanrı'nın ikincil etmenler değil de doğrudan sonuçlar üzerinde hareket ettiğini ve bu nedenle Tanrı'nın her zaman doğru şeyi yapan gerçekten özgürlükçü varlıklardan oluşan bir dünya yaratmasının imkânsız olduğunu savundu. İncil'de Tanrı'nın "bütün insanların kurtarılmasını" istediğini vurgulayan ayetleri alıntıladı (örn. 2 Peter 3:9). Kısa bir süre önce, ülkemin büyük insanlarından biri olduğunu düşündüğüm John Wesley'in, özellikle "Sakin Bir Yaklaşımla Takdiri İlahî" adlı en önemli makalesinde, takdiri ilahî fikrine karşı ve "Arminian" alternatifi lehine büyük bir tartışmaya öncülük ettiğini gördüm. Ayrıca günümüzde birçok tefsircinin de takdiri ilahîyle ilgili St. Paul'ün yazılarını, kilisenin çalışmalarında belirli kişilerin kurtarılmasını ya da lanetlenmesini değil, rollerini belirttiği şeklinde gördüklerini de anlıyorum.

NEW YORK İLE TANIŞMAM

Halka açık münazaralarımdan sonuncusu olan New York Üniversitesi'ndeki sempozyum Mayıs 2004'te gerçekleşti. Diğer katılımcılar İsrailli bilim adamı ve başta The Science of God olmak üzere bilim ve dinle ilgili çok satan kitapların yazarı Gerald Schroeder ile Theism and Atheism adlı eseri arkadaşım Jack Smart ile Tanrı'nın varlığı üzerine bir münazara niteliğinde olan İskoç filozof John Haldane'di.

Konuyla ilgili herkesi şaşırtacak biçimde, tartışmanın en başında bir Tanrı'nın varlığını artık kabul ettiğimi ilan ettim. Karşıt görüşlerin karşılıklı olarak yoğun bir değişimi olabilecek bu münazara, daha yüksek bir Zekâ'ya işaret ettiği görülen modern bilimdeki gelişmelerin beraberce keşfine dönüştü. Sempozyum gösteriminde, spiker modern bilimdeki bütün büyük keşiflerin içinde en büyüğünün Tanrı olduğunu öne sürdü.

Bu sempozyumda bana, hayatın kaynağına dair son çalışmaların yaratıcı bir Zekâ'nın etkinliğine işaret edip etmediği sorulduğunda şöyle dedim:

Evet, artık ettiğini düşünüyorum... neredeyse tamamen DNA araştırmaları nedeniyle. DNA materyalinin yapmış olduğunu düşündüğüm şey, (hayatı) üretmek için gerekli düzenlemelerin neredeyse inanılmaz karmaşıklığıyla, bu kadar akıl almaz çeşitlilikteki öğelerin bir arada çalışmasını sağlamak için işin içinde mutlaka zekâ olması gerektiğini göstermiş olmasıdır. Söz konusu olan birçok öğenin korkunç karmaşıklığı ve bunların birlikte çalışma şekillerinin korkunç inceliği. Bu iki şeyin doğru zamanda şans eseri bir araya gelmesi çok düşük bir ihtimal. Bunların hepsi, bana zekânın eseriymiş gibi görünen, ortaya çıkan sonuçların elde edilmesini sağlayan bu müthiş karmaşıklık meselesidir.

Bu açıklama benim için önemli bir yön değişikliğini temsil ediyordu ancak yine de, felsefi hayatımın başından beri benimsediğim prensiple de tutarlıydı - iddianın götürdüğü yere gitmek.

Gerry Schroeder'in "maymun teoremi" adını verdiğim ayrıntılı çürütmesinden çok etkilenmiştim. Birçok biçim ve çeşit halinde sunulan bu fikir, birçok maymunun bilgisayar klavyelerine rastgele vurarak sonunda bir Shakespear sonesini elde ettikleri analojisini kullanarak şans eseri ortaya çıkan hayat ihtimalini savunuyordu.

Schroeder önce İngiliz Ulusal Sanat Konseyi'nin gerçekleştirdiği bir deneyden bahsetti. Altı maymunun bulunduğu bir kafese bir bilgisayar konuyor. Bilgisayara bir ay boyunca rastgele vurduktan (ve aynı zamanda onu bir tuvalet olarak kullandıktan!) sonra maymunlar yazılı elli kâğıt çıkardılar. Ama bunların hiçbirinde tek bir kelime yoktu. Schroeder, İngilizcedeki en kısa kelimenin bir harf olmasına (bir anlamına gelen "a" ve ben anlamına gelen "I") rağmen durumun bu olduğunu kaydetti. "A", iki tarafında da boşluk varsa bir kelime oluyordu. Klavyede otuz karakter olduğunu düşünürsek (yirmi altı harf ve diğer semboller) tek harfli bir kelime elde etme ihtimali 30 çarpı 30 çarpı 30, yani 27,000'dir. Tek harfli bir kelime elde etme ihtimali 27,000'de birdir.

Schroeder daha sonra olasılıkları sone analojisine uyguladı. "Bir Shakespeare sonesi elde etme şansı nedir?" diye sordu. Şöyle devam etti:

Bütün soneler aynı uzunluktadır. Yapı itibariyle on dört mısra olurlar. Açılış mısrasının, "Seni bir yaz gününe benzetebilir miyim?" olduğunu bildiğim soneyi seçtim. Harfleri saydım; bu sonede 488 harf bulunuyor. Klavyeyi tuşlayarak 488 harfi "Seni Bir Yaz Gününe Benzetebilir miyim?"deki gerçek sırada dizme ihtimali nedir? Elde edeceğiniz sonuç 26nın kendisiyle 488 defa çarpılmasıdır - ya da 26 üzeri 488dir. Veya başka bir deyişle, 10 tabanında, 10 üzeri 690'dır.

[Şimdi] evrendeki partiküllerin sayısı - kum taneleri değil, protonlar, elektronlar ve nötronlardan bahsediyorum - 10 üzeri 80'dir. On üzeri 80, 1'den sonra 80 sıfır gelmesi demektir. On üzeri 690 ise 1'den sonra 690 sıfır gelmesi demektir.

Evrende denemeleri yazmaya yetecek kadar partikül yoktur; 10 üzeri 600 katta bitersiniz.

Bütün evreni alıp onu bilgisayar çiplerine çevirirseniz - maymunları unutun- ve bunların her biri bir gramın milyonda biri ağırlığında olur ve her bir çip, farz edelim, bir saniyenin bir milyon katında 488 deneme gerçekleştirebilirse; bütün evreni bu mikrobilgisayar çiplerine dönüştürürseniz ve bu çipler bir saniyenin bir milyon katında rastgele harfler oluşturuyorsa [üretiyorsa], sürenin başından itibaren elde edeceğiniz deneme sayısı 10 üzeri 90 deneme olacaktır. Ve yine 10 üzeri 600 katta bitersiniz. Şans eseri bir sone elde etmeniz imkânsızdır. Evrenin 10 üzeri 600 kat daha büyük olması gerekir. Buna rağmen dünya maymunların bunu her seferinde yapabileceğini düşünüyor.1

Schroeder'in sunumunu dinledikten sonra ona, "maymun teoremi"nin bir yığın saçmalık olduğunu çok tatmin edici ve kesin bir biçimde gösterdiğini ve bunu bir soneyle yapmasının özellikle çok başarılı olduğunu söyledim; teorem bazen Shakespeare'in eserleri ya da Hamlet gibi tek bir oyunu kullanılarak öneriliyor. Teorem eğer tek bir sone için işlemeyecekse, o zaman hayatın kaynağı gibi daha karmaşık bir işin şans eseri gerçekleştiğini öne sürmek de saçma olacaktır.

DAWKINS'LE DÜELLO

Halka açık münazaraların yanı sıra, yazı yoluyla da çeşitli tartışmalara dahil oldum. Bu tür tartışmalara önemli bir örnek, bilim adamı Richard Dawkins ile gerçekleştirdiğim fikir alışverişleri olabilir.

Ateist çalışmalarını takdirle karşılasam da, bencil gen düşünce ekolünü her zaman eleştirmişimdir.

Darwinian Evolution adlı kitabımda, doğal seleksiyonun pozitif anlamda bir şey üretmediğine işaret ettim. Yalnızca rekabetçi olmayan her şeyi elimine ediyor ya da elimine etme eğiliminde oluyordu. Bir varyasyonun, eliminasyondan kurtulmak için gerçekten rekabetçi bir avantaj sunması gerekmez; yalnızca sahibine rekabetçi bir dezavantaj yüklememesi yeterlidir. Oldukça aptalca bir örnek seçecek olursam, diyelim ki paltomun altına tıkıştırılmış faydasız kanatlarım var, bedenimi yerden kaldıramayacak kadar zayıf kanatlar. Faydasız oldukları gibi bu kanatlar avcılardan kaçmama ya da yiyecek bulmama da yardım etmiyor. Ama beni avcılara karşı daha korunmasız hale getirmedikçe, muhtemelen üremek ve kanatlarımı çocuklarıma geçirmek üzere hayatta kalacağım. Darwin'in doğal seleksiyonun bir şey ürettiğine dair önerisinde fazla olumlu bir çıkarımda bu lunmasındaki hata, belki de sonuçta kendi tercih ettiği alternatif "doğal koruma" terimi yerine "doğal seleksiyon" ya da "en güçlü olanın hayatta kalması" ifadelerini kullanmasından kaynaklanıyordu.

Devam ederek Richard Dawkins'in The Selfish Gene eserinin popüler şaşırtmada önemli bir uygulama olduğunu belirttim. Ateist bir filozof olarak bu tür popülerleştirme çalışmasının Desmond Morris'in The Naked Ape veya The Human Zoo eserleri gibi kendi içlerinde yıkıcı olduğunu düşünüyordum. Çalışmalarında Morris, zoolojik bir açıklamanın sonuçları olarak, biyolojik bir fenomen olarak düşünülen kendi türümüze özgü olan her şeyin sistematik bir inkârını sunuyor. İnsanlarla diğer türler arasındaki belirgin farklılıkları göz ardı ediyor veya bahanelerle mazur gösteriyor.

Diğer yandan Dawkins, genetikteki elli veya daha fazla yıllık çalışmanın neticesine, yani organizmaların gözlemlenebilir özelliklerinin büyük çoğunlukla birçok genin etkileşimleriyle

koşullandığını ve çoğu genin bu tür birçok özellik üzerinde çeşitli etkilerinin olduğu keşfine inanmamaya ya da bunu küçümsemeye çalıştı. Dawkins için insan davranışını üretmenin başlıca yolu, genlere yalnızca insanlara atfedilebilecek özellikleri atfetmekti. Sonra, hepimizin genlerimizin oluşturduğu başka seçim şansı olmayan yaratıkları olduğunda ısrar ederek, her şeyi kontrol eden monatların nahoş kişisel özelliklerini paylaşmaktan başka çaremiz olmadığı sonucuna varıyor.

Genler elbette, bunlar veya diğer bilinçsiz varlıkların rekabete dahil olabilecekleri ya da seleksiyon gerçekleştirebileceklerinden daha fazla bencil ya da cömert olamazlar. (Doğal seleksiyon, bilindiği gibi, seleksiyon değildir; ve insan seviyesinin altında, varlık için verilen mücadelenin kelimenin gerçek anlamında "rekabetçi" olmadığı da, daha az bilinen mantıksal bir gerçektir.) Ama bu Dawkins'i, kitabının "bilim kurgu değil, bilim" olduğunu duyurmaktan alıkoymadı. Şöyle diyordu, "Biz hayatta kalma makineleriyiz - genler olarak bilinen bencil molekülleri korumak için gözümüz bağlı programlanan robot araçlar."2 Daha sonra zaman zaman inkârlarda bulunmakla birlikte Dawkins, kitabında onu harfi harfine ele almamamız için hiçbir uyarıda bulunmuyordu. İlginç bir biçimde, "kitabının iddiasının biz ve diğer bütün hayvanların genlerimiz tarafından yaratılan makineler olduğunu" da ekledi.

Bunlardan herhangi biri doğru olsaydı, Dawkins'in yaptığı gibi, şu vaaz ile devam etmeye hiç gerek olmazdı: "Cömertliği ve fedakârlığı öğretmeye çalışalım, çünkü biz bencil doğduk." Hiçbir etkili ve güzel söz programlanmış robotları hareket ettiremez. Ama aslında bunların hiçbiri doğru değil - birazcık olsun mantıklı bile değil. Gördüğümüz gibi genler, davranışımızı gerekli kılmaz ve kılamaz. Ayrıca acımasız bir bencillik ya da fedakâr bir merhamet duygusunu oluşturmak için gerekli anlayış ve hesaplama kapasitesine de sahip değiller.

TUTKULU VE İLKELİ OYUN

Babe Ruth beyzboldan kırk yaşında emekli oldu. Ben şu anda bu yaşın iki katından daha büyüğüm ve Tanrı'nın varlığıyla ilgili fikrimi değiştirsem de, ateizm savunmam ve teistler ve diğerleriyle yaptığım tartışmaların teoloji sorularına devam eden ilgimi ve çeşitli cevapları ortaya çıkarmaya devam etme isteğimi gösterdiğini umuyorum. Analistler ve psikologlar bundan istedikleri anlamı çıkarabilirler ama benim içimdeki dürtü hâlâ aynı: gerçek sonuçlara ulaşan geçerli iddiaların peşinden gitmek.

Mevcut fikrimi ve beni bunu kabul etmeye iten kanıtları sunduğum kitabın sonraki bölümünde de umarım her zamanki tutkum ve ilkelerimle oynayabilirim.

BÖLÜM II

TANRI'YI KEŞFİM

4 - MUHAKEME YOLCULUĞU

Konuya bir öyküyle başlamak istiyorum. Denizin bir uydu telefonunu, daha önce modern toplumla hiç temas etmemiş bir kabilenin yaşadığı uzak bir adaya sürüklediğini düşünün. Yerliler arama tuşlarıyla oynar ve belirli sıralarda bastıklarında farklı sesler duyarlar. İlk önce bu sesleri çıkaranın cihazın kendisi olduğunu düşünürler. Daha zeki yerlilerden bazıları, yani kabilenin bilim adamları, bir kopyasını oluşturarak yeniden tuşlara basarlar. Sesleri tekrar duyarlar. Sonuç onlar için ortadadır. Kristaller ve metaller ve kimyasallardan oluşan bu kombinasyon insan sesine benzeyen sesler oluşturur ve bunun anlamı seslerin cihazın bir özelliği olmasıdır.

Ancak kabilenin bilgesi bir toplantı için bilim adamlarını bir araya getirir. Konu üzerine uzun zaman düşünmüş ve şu sonuca varmıştır: cihazın içinden gelen sesler kendileri gibi yaşayan ve bilinç sahibi olan ancak başka bir dilde konuşan insanlardan geliyor olmalıdır. Seslerin telefon cihazının özelliği olduğunu varsaymak yerine, gizemli bir iletişim ağı yoluyla diğer insanlarla "irtibat" halinde olma ihtimallerini araştırmaları gereklidir. Belki de bu yöndeki daha fazla araştırma sonucunda, bu adanın ötesindeki dünyayı daha iyi anlayacaklardır. Ancak bilim adamları bilgeye gülmekle yetinirler ve şöyle derler: "Bak, cihaza zarar verdiğimizde sesler gelmeyi kesiyor. Yani açıkça görülüyor ki bunlar, lityum ve basılı devre levhaları ve ışık emici diyotların eşsiz bir kombinasyonunun ürettiği seslerden başka bir şey değil"

Bu öyküde, kanıtın teorilerimizi şekillendirmesi yerine yerleşmiş teorilerin, kanıtı görüş şeklimizi değiştirmesine ne kadar kolay izin verdiğimizi görüyoruz. Copernicus'un girişimi, Ptolemy'nin bin tane ikincil çemberiyle engellenebilir. (Ptolemy'nin güneş sistemiyle ilgili

dünya merkezli modelini savunanlar, modelleriyle çatışan gezegen hareketine dair gözlemleri bahanelerle mazur göstermek için ikincil çember kavramını kullanarak Copernicus'un güneş merkezli modeline direnmişlerdir.) Ve bunda bana göre, dogmatik ateizmin kendine has tehlikesi, kötülüğü yatmaktadır. "Dünyanın nasıl var olduğuna dair bir açıklama aramamalıyız; o burada ve hepsi bu kadar" ya da "Her şeyden üstün bir hayat kaynağını kabul edemeyeceğimize göre, imkânsız olana, yani hayatın kendiliğinden şans eseri maddeden kaynaklandığına inanmayı seçiyoruz" veya "Fizik kanunları, boşluktan kaynaklanan 'kanunsuz kanunlardır - tartışma bitmiştir" gibi ifadeleri ele alalım. İlk bakışta etraflarında saçma bir hava olmadığı için özel bir güce sahip mantıklı iddialar gibi görünüyorlar. Elbette ki bu, onların mantıklı ya da iddia olduklarına dair bir işaret sayılamaz.

Artık bir durumun öyle veya böyle olduğuna dair mantıklı bir iddia öne sürmek için, bu durumu destekleyecek nedenler sunmak gereklidir. Farz edelim ki bu türden bir ifadede bulan birinin neyi iddia ettiği konusunda şüphedeyiz, ya da daha radikal bir biçimde, gerçekten bir şey iddia edip etmediklerinden bile emin değiliz; ifadelerini anlamaya çalışmanın bir yolu, iddialarının gerçekliğini desteklemek için sundukları, varsa, kanıtları bulmaya çalışmaktır. Eğer sunulan ifade gerçekten mantıklı ve bir iddia niteliğindeyse, bilim veya felsefeden kendi lehine nedenler sunmalıdır. Ve bu ifadenin aleyhine sayılabilecek her şey, ya da konuşmacının bundan vazgeçmesine ya da hatalı olduğunu kabul etmesine neden olacak her şey ortaya serilmelidir. Ancak bunun lehine sunulan hiçbir neden ya da kanıt yoksa, o zaman bunun mantıklı bir iddia olduğuna dair bir neden veya kanıt da yoktur.

Öyküdeki Bilge, bilim adamlarına kanıtın bütün boyutlarını araştırmalarını söylediği zaman, ilk bakışta mantıklı ve durum gereği umut verici görünen bir şeyi araştırmamanın, kabilenin yaşadığı

adanın ötesindeki dünyayı daha iyi anlama ihtimalini ortadan kaldırdığını söylemek istiyordu.

Şimdi ateist olmayan insanlara genellikle, bilimsel zihniyete sahip dogmatik ateistlerin "Yine de bir Tanrı olabilir" ifadesini kabul etmeleri için yeterli olduğunu kabul edecekleri bir nedene dair akla gelecek bir kanıt yokmuş gibi geliyor. Bu nedenle eski ateist arkadaşlarıma şu temel soruyu soruyorum: "En azından üstün bir Zihnin varlığını düşünmeniz için bir neden oluşturmak üzere ne olması ya da ne olmuş olması gerekir?"

KARTLARI MASAYA DİZERKEN

Öyküyü bir kenara bırakacak olursak, şimdi kartlarımı, yani kendi görüşlerimi ve bunları destekleyecek nedenlerimi masaya dizme sıram geldi. Artık evrenin sonsuz bir Zekâ tarafından var edildiğine inanıyorum. Bu evrenin karmaşık kanunlarının bilim adamlarının Tanrı'nın Zihni dedikleri şeyi ortaya koyduğuna inanıyorum. Hayatın ve çoğalmanın, ilahî bir Kaynaktan başladığına inanıyorum.

Yarım yüzyıldan fazla bir süre boyunca ateizmi açıklayıp savunduktan sonra neden buna inanıyorum? Buna kısaca şöyle cevap verebilirim: modern bilimin ortaya çıkardığı dünya resmi, benim gördüğüm şekliyle böyle. Bilim, doğanın Tanrı'ya işaret eden üç boyutuna ışık tutuyor. Bunlardan ilki doğanın kanunlara uyduğu gerçeği. İkincisi, hayat boyutu; maddeden kaynaklanan ve zekice organize edilip amaca yönelik hareket eden varlık boyutu. Üçüncüsü ise doğanın varlığı. Ancak bana rehberlik eden yalnızca bilim olmadı. Aynı zamanda klasik felsefi iddiaların yenilenen incelemesi de bana yardımcı oldu.

Ateizmden vazgeçmem, yeni bir fenomen ya da iddia nedeniyle olmadı. Son yirmi yıldır, bütün düşünce çerçevem hareket halindeydi sürekli. Bu da, doğayla ilgili kanıtları sürekli olarak

değerlendirmemin bir sonucuydu. Sonunda bir Tanrı'nın var olduğunu kabul ettiğimde, bu bir paradigma değişimi değildi, çünkü Republic adlı eserinde Plato'nun Socrates için yazdığı gibi benim paradigmam hâlâ aynı yerde: "İddianın götürdüğü yere gitmeliyiz".

Bir filozof olarak benim nasıl olup da bilim adamlarının ele aldığı konularla ilgili konuşabildiğimi sorabilirsiniz. Buna cevap vermenin en iyi yolu bir başka soru olacaktır. Burada bilimle ya da felsefeyle mi uğraşıyoruz? İki fiziksel bedenin, örneğin, iki subatomik partikülün etkileşimini incelerken bilimle uğraşıyorsunuzdur. Bu subatomik partiküllerin - ya da fiziksel olan herhangi bir şeyin - nasıl ve neden var olabildiğini sorduğunuz zaman, felsefeyle uğraşıyorsunuz demektir. Bilimsel verilerden felsefi sonuçlar çıkarıyorsanız, bir filozof gibi düşünüyorsunuzdur.

BİR FİLOZOF GİBİ DÜŞÜNMEK

Şimdi yukarıdaki bakış açısını uygulayalım. 2004 yılında işe tek başına madde ile başlarsanız hayatın kaynağının açıklanamayacağını söyledim. Beni eleştirenler bunun üzerine muzafferane bir tavırla, abiyojenezle (hayatın cansız materyalden kendiliğinden oluşumu) ilgili olarak bilimsel bir dergide tek bir makale okumadığımı ya da bununla ilgili son gelişmeleri takip etmediğimi ilan ederek cevap verdiler. Bunu yaparak asıl noktayı kaçırdılar. Ben kimya ya da genetiğin o ya da bu gerçeğiyle değil, bir şeyin canlı olmasının ne anlama geldiği ve bunun bir bütün olarak bakıldığında kimya ve genetik gerçeklerle nasıl ilişkili olduğuna dair temel soruyla ilgileniyordum. Bu seviyede düşünmek, bir filozof gibi düşünmektir. Ve kulağa kendini beğenmiş gibi gelme riskini alarak bunun, bilim adamı olarak bilim adamlarının değil tam olarak filozofların işi olduğunu söylemeliyim; bilim adamlarına özgü uzmanlık, iş bu soruyu düşünmeye geldiğinde onlara hiçbir avantaj vermiyor; tıpkı yıldız bir beyzbol oyuncusunun belirli bir diş

macununun dişe faydaları üzerine özel bir uzmanlığının olmadığı gibi.

Elbette ki bilim adamları da herkes kadar filozof gibi düşünmekte serbest. Ve elbette bütün bilim adamları elde ettikleri gerçeklere dair benim yorumuma katılmayacaktır. Ama buna katılmamaları onların kendi felsefi düşüncelerine kalmalıdır. Diğer bir deyişle, felsefi analize giriyorlarsa, bilim adamı olarak ne yetkileri ne de uzmanlıkları konuyla ilgilidir. Bunu anlamak kolay olmalı. Bilim ve teknolojinin oluşturduğu iş sayısına dair iddialarda bulunmak gibi bilim ekonomisi üzerinde görüşlerini bildirirlerse, iddialarını ekonomik analiz dahilinde öne sürmek zorundalar. Bunun gibi, bir filozof olarak konuşan bir bilim adamı, felsefi bir iddia sunmalıdır. Albert Einstein'ın da söylediği gibi: "Bilim adamı, kötü bir filozoftur."

Neyse ki durum her zaman böyle değildir. Son yüz yıl içinde bilimin önderleri, günümüzün en etkili bilim adamlarından bazılarıyla birlikte, ilahî bir Zihinden kaynaklanan rasyonel bir evrene dair felsefi anlamda ikna edici bir görüş oluşturdular.

Sonuç olarak artık, bilim adamları ve halktan insanların benzer şekilde karşılaştıkları birçok fenomenin en sağlam felsefi açıklaması olarak gördüğüm dünya görüşü budur.

Üç bilimsel araştırma alanı benim için özellikle önemlidir ve bugünün kanıtları ışığında ilerlerken de bunları dikkate alacağım. Bunlardan ilki en derin düşünen bilim adamlarının bile kafasını karıştıran ve karıştırmaya devam eden sorudur: Doğanın kanunları nasıl oluştu? İkincisi de herkesin bildiği şu soru: Bir fenomen olarak hayat, nasıl hayatın yokluğundan çıkıyor? Üçüncüsü ise filozofların kozmologlara devrettiği problemdir: Evren, yani fiziksel olan her şey, nasıl var oldu?

BİLGELİĞİN YENİDEN KEŞFİ

Tanrı ile ilgili klasik felsefi tartışmalardaki yeni konumuma gelecek olursam, bu alanda beni ikna eden her şeyden önce David Conway'in The Recovery of Wisdom: From Here to Antiquity in Quest of Sophia (Bilgeliğin Yeniden Keşfi: Sophia'nın Peşinde Günümüzden Antik Çağlara) adlı kitabında Tanrı'nın varlığına dair iddiası olmuştur. Conway, hem klasik hem de modern felsefede eşit yere sahip, Middlesex Üniversitesi'nde çalışan seçkin bir İngiliz filozoftur.

Varlığı Conway ve benim tarafından savunulan Tanrı, Aristotle'ın Tanrı'sıdır. Conway şöyle yazar:

Özet olarak, dünyanın ve daha geniş halinin açıklaması olduğunu düşündüğü Varlığa Aristotle şu nitelikleri atfetmiştir: değişmezlik, maddi olmama, her şeye gücü yetme, her şeyi bilme, birlik ya da bölünememe, mükemmel iyilik ve gerekli varlık. Bu niteliklerle Musevi-Hıristiyan geleneğinde Tanrı'ya geleneksel olarak atfedilen nitelikler arasında etkileyici bir benzerlik bulunmaktadır. Bu iki dinin ibadet hedefi olan dünyanın nedeni olarak Aristotle'ın zihninde aynı İlahî Varlığın bulunduğuna dair görüşümüzü tam olarak haklı gösteren de budur.2

Conway'in de anladığı gibi, tek tanrılı dinlerin Tanrı'sı, Aristotle'ın Tanrı'sıyla aynı niteliklere sahiptir.

Conway kitabında, "klasik felsefe görüşü" olarak tanımladığı şeyi savunmaya çalışmaktadır. Bu düşünce, "dünya ve daha geniş halinin açıklamasının, onu var etmek ve rasyonel varlıkları devam ettirmek amacıyla yaratan ve daha çok Tanrı denen üstün, her şeye gücü yeten ve her şeyi bilen bir zekânın yaratısı olduğuna dair görüş"tür. Tanrı dünyayı, rasyonel varlıklardan oluşan bir ırkı var etmek için yarattı. Conway, tek başına insan muhakemesinin uygulanması ile Aristotle'ın savunduğu Tanrı'nın varlığı ve doğasını

öğrenmenin mümkün olduğuna inanıyor ve ben de bunu onaylıyorum.

Tanrıyı keşfimin, doğaüstü fenomenden hiç bahsetmeden tamamen doğal bir düzeyde geliştiğinin altını çizmeliyim. Geleneksel olarak doğal teoloji denen bir uygulamaydı. Bilinen dinlerin hiçbiriyle bir bağlantısı olmadı. Ayrıca Tanrı'yla ilgili kişisel bir deneyimim ya da doğaüstü veya mucizevî denecek türden bir deneyim yaşadığımı da iddia etmiyorum. Kısacası, Tanrı'yı keşfedişim inancın değil, muhakemenin bir yolculuğudur.

5 - DOĞANIN KANUNLARINI KİM YAZDI?

Tanrı'nın varlığına ilişkin muhtemelen en popüler ve akla en yatkın argüman, sözde tasarım argümanıdır. Bu argümana göre doğada açık biçimde görünen tasarım, kozmik bir Tasarımcının varlığını göstermektedir. Genellikle bunun aslında bir düzen içerisinde tasarım yapılmasına yönelik bir argüman olduğunu vurgulamışımdır; zira doğadaki algılanan düzenden kaynaklanan argümanlar bir tasarımın, dolayısıyla bir Tasarımcının varlığını kanıtlamaktadır. Bir zamanlar bu tasarım argümanını sert biçimde eleştirmiş olsam da artık şunu anladım ki, bu argüman doğru biçimde formüle edildiğinde Tanrı'nın varlığına ilişkin inandırıcı bir ifade teşkil etmektedir. Bu sonuca varmama özellikle iki alandaki gelişmeler yol açmıştır. Bunların ilki doğanın kanunlarının kaynağı sorusu ve günümüzün saygın bilim adamlarının bu konuyla ilgili görüşleridir. İkincisi ise yaşamın kaynağı ve üreme sorusudur.

Doğanın kanunları diyerek neyi mi kastediyorum? Kanun kelimesiyle anlatmak istediğim şey doğadaki düzen veya simetridir. Ders kitaplarında sık sık yer alan bazı örnekler ne demek istediğimi gösterebilir:

Boyle Kanunu: Sıcaklığın sabit kalması koşuluyla, bir miktar gazın basıncı ile hacminin çarpımı daima sabittir.

Newton'un Birinci Hareket Kanunu: Herhangi bir cisim üzerine bir kuvvet etki ediyorsa ya da etki eden kuvvetlerin bileşkesi sıfırsa, cisim durumunu değiştirmez; yani duruyorsa durur, hareket ediyorsa hareketini bir doğru boyunca devam ettirir.

Enerjinin korunumu kanununa göre, kapalı bir sistemin içerisindeki toplam enerji miktarı sabittir.

Önemli nokta yalnızca doğada düzenlerin olması değil, bu düzenlerin matematiksel olarak kesin, evrensel ve "birbirine bağlı" olmasıdır. Einstein bunlara "somut mantık" diyordu. Bizim sormamız gereken soru, doğanın bu şekilde bir bütün haline nasıl geldiğidir. Bu kesinlikle Newton, Einstein ve Heisenberg gibi bilim adamlarının sordukları - ve cevapladıkları - sorudur. Bu kişilerin buldukları cevap Tanrı'nın Aklı olmuştu.

Bu düşünme biçimi yalnızca Isaac Newton ve James Maxwell gibi modern çağ öncesindeki teistik bilim adamlarında rastlanan bir şey değildi. Aksine modern çağın çok sayıda önemli bilim adamı, doğanın kanunlarını Tanrı'nın Aklının düşünceleri olarak görmüştür. Stephen Hawking en çok satılan kitaplar listesinde yer alan Zamanın Kısa Tarihi kitabını şu paragrafla bitiriyor:

Eksiksiz bir kuram keşfedecek olursak, bu kuram zamanı geldiğinde yalnızca birkaç bilim adamınca değil, herkes tarafından anlaşılabilir olmalıdır. Ardından filozoflar, bilim adamları, sıradan insanlar, yani hepimiz, bizlerin ve kâinatın neden var olduğu sorusuna ilişkin tartışmaya katılmalıyız. Bu sorunun cevabını bulacak olursak, bu, insan aklının en büyük zaferi olacaktır -çünkü ancak o zaman Tanrı'nın aklının ne olduğunu öğrenebiliriz.

Hawking, bu paragraftan bir önceki sayfada şöyle bir soru sormuştu: "Olası tek bir ortak kuram olsa bile, bu kuram yalnızca bir kurallar ve denklemler kümesidir. Bu denklemlere can veren ve bu denklemlerin tanımlayacağı bir evreni yaratan şey nedir?'"

Hawking kendisiyle daha sonra yapılan röportajlarda bu konu hakkında şunları söylemişti: "En büyük kanıt evrendeki düzendir. Evren hakkında daha fazla şey keşfettikçe evrenin mantıklı kanunlarca yönetilmekte olduğuna dair daha fazla şey keşfederiz. Ve aklınızda hâlâ şu soru olur: Evrenin var olma nedeni nedir? İsterseniz Tanrı'yı bu denklemin cevabı olarak tanımlayabilirsiniz."2

TÜM BU KİTAPLARI KİM YAZDI?

Hawking'den çok önce Einstein da benzer ifadeler kullanmıştı: "Tanrı'nın bu dünyayı nasıl yarattığını merak ediyorum... O'nun dünyayı yaratırken düşündüklerini bilmek istiyorum, gerisi teferruattır."3 Tanrı ve Felsefe kitabımda, Einstein'ın Spinoza'nın Tanrısına inandığını söylemiş olması nedeniyle aslında bu tür ifadelerden pek bir anlam çıkaramayacağımızı söylemiştim.4 Baruch, Spinoza için Tanrı ve doğa kelimelerinin eşanlamlı olması nedeniyle Einstein'ın Museviler, Hıristiyanlar ve Müslümanların gözünde mutlak bir ateist olduğu ve onun "bütün ateistlerin ruhani babası" olduğu söylenebilir.

Fakat Einstein'ın arkadaşı Max Jammer'ın yazdığı Einstein ve Din adlı kitap, Spinoza'nın Einstein üzerindeki etkisi ve Einstein'ın kendi inançları hakkında ortaya oldukça farklı bir resim koymaktadır. Jammer, Einstein'ın Spinoza hakkında bildiklerinin oldukça sınırlı olduğunu; Spinoza'nın yalnızca Etik kitabını okuduğunu ve Spinoza'nın felsefesi hakkında yazı yazmasına yönelik yapılan ısrarlı talepleri geri çevirdiğini anlatmaktadır. Einstein, bu taleplerden birine cevaben, "Spinoza hakkında bilimsel bir makale yazabilecek kadar bilgiye sahip değilim," demişti.5 Her ne kadar Einstein, Spinoza'nın determinizme olan inancını paylaşmış olsa da Jammer, Spinoza'nın düşüncesinin Einstein'ın bilimini etkilemiş olduğunu varsaymanın "gerçek dışı ve haksız" bir yaklaşım olacağına inanmaktadır.6 Jammer ayrıca "Einstein'ın Spinoza'ya yakınlık hissettiğini, çünkü ikisinin de yalnızlığa ihtiyaç duyduyduklarını ve Yahudi kültürünün içinde büyüme ve sonradan bu kültürün dinsel mirasından dışlanma kaderini paylaştıklarını fark etmişti."7

Einstein, Spinoza'nın panteist olmasına dikkat çekerken aslında kendisinin ne ateist ne de panteist olduğunu açık biçimde dile getiriyordu:

Ben ateist değilim ve kendime panteist diyebileceğimi de düşünmüyorum. Aslında çok sayıda farklı dilde yazılmış yüzlerce kitapla dolu bir kütüphaneye giren küçük bir çocuğa benziyoruz. Çocuk bu kitapları mutlaka birisinin yazmış olduğunu biliyordur ama bu kitapların nasıl yazıldığım bilmez. Bu kitapların yazıldığı dilleri anlamaz. Çocukta kitapların gizemli bir düzene göre yerleştirildiğine dair belli belirsiz bir kuşku uyanır ama bu gizemin ne olduğunu bilemez. Bence en akıllı insanın bile kafasındaki Tanrı düşüncesi bu çocuğun haline benzemektedir. Evrenin muazzam bir düzen ve belirli kurallar çerçevesinde işlediğini görür ama bu kuralları pek anlamayız. Belirli sınırları olan aklımız, takımyıldızlarını hareket ettiren gizemli gücü kavramaktadır.8

Richard Dawkins, Tanrı Yanılgısı adlı kitabında Einstein'ın ateist olduğu yönündeki eski görüşümü ileri sürmektedir. Dawkins böyle yaparak Einstein'ın ne ateist ne de panteist olduğu yönünde yukarıdaki kesin ifadelerini göz ardı etmiş oluyor. Bu oldukça şaşırtıcıdır, çünkü Dawkins, Jammer'dan sık sık alıntı yaparken, Jammer ve Einstein'ın kendi iddiasını çürütecek türden sayısız ifadesini atlamaktadır. Örneğin Jammer kitabında şöyle diyor: "Einstein ateist olarak anılmaya sürekli karşı çıkmıştı. Mesela Prens Hubertus ile yaptığı bir sohbette 'Beni asıl sinirlendiren şey, [Tanrı diye bir şey olmadığını söyleyen] insanların görüşlerini desteklemek için benden alıntı yapmalarıdır,' demişti. Einstein ateizmi reddediyordu, çünkü bireysel bir Tanrı anlayışını kabul etmeyişini Tanrı'yı inkâr etmek olarak görmüyordu."9

Einstein elbette bireysel bir Tanrı anlayışına inanmıyordu. Fakat şunları söylüyordu:

Bireysel bir Tanrı inancına karşı çıkılmasının gerekip gerekmediği oldukça farklı bir meseledir. Freud bu görüşü en son kitabında desteklemiştir. Ben şahsen asla bu tür bir uğraş içerisine girmem. Çünkü ben bu tür bir inancı, yaşama karşı aşkın (yüce) bir bakış

açısı yokluğuna tercih ederim ve bir gün bir kişi çıkıp da insanlığın büyük kısmını metafiziksel ihtiyaçlarını karşılayacak daha yüce bir vasıtaya yönlendirebilecek mi diye merak ediyorum."10

Jammer sözlerine şöyle devam ediyordu: "Özetlemek gerekirse, Einstein, tıpkı İbni Meymun ve Spinoza gibi, dini düşüncede antropomorfizmi kesin bir dille reddediyordu." Fakat bireysel bir Tanrı anlayışını inkâr etmenin mantıklı tek sonucunu Tanrı'nın doğayla özdeşleştirilmesinde bulan Spinoza'nın aksine Einstein, Tanrı'nın kendisini "evrenin kanunlarında insanoğlundan üstün ve karşısında tüm alçakgönüllülüğümüzle saygı duymamız gereken bir ruh olarak" gösterdiğini ileri sürüyordu. Einstein, doğayı bilen kişinin Tanrı'yı da bildiği konusunda Spinoza'yla hemfikirdi ama doğa, Tanrı olduğu için değil, doğanın incelenmesinde bilimin rehberliğiyle ulaşılan nokta din olduğu için.11

EİNSTEİN'IN "ÜSTÜN AKIL"I

Einstein, kesinlikle dünyanın temelindeki mantığı açıklayacak yüce bir kaynağın olduğuna inanıyordu. Bu kaynağı yer yer "üstün akıl," "sonsuz üstün ruh," "üstün muhakeme gücü" ve "takımyıldızlarını hareket ettiren gizemli güç" olarak adlandırıyordu. Einstein'ın bu görüşü birkaç ifadesinde açık biçimde görülmektedir:

Gerçeğin ve onun insan aklına eşsiz biçimde erişebilmesinin mantıklı yapısına duyulan bu inancı "din" kelimesinden daha iyi ifade edecek bir şey bulamadım. Bu inancın olmadığı yerde bilim, yavan bir süreç haline gelir. Eğer rahipler bunu kendi çıkarları için kullanacaklarsa bırakalım da bunu şeytan düşünsün. Bunun için herhangi bir ilaç yoktur.12

Bu alandaki [bilim] başarılı ilerlemeleri bizzat yaşamış olan herkes, yaşamda tezahür eden ussallığın... yaşamda vücut bulan mantığın görkeminin yarattığı derin saygı duygusundan etkilenir.13

Daha yüksek bir düzenin bütün bilimsel çalışmasının arkasında dünyanın mantıklı veya anlaşılabilir şekilde yaratılmış olduğuna dair, dini duyguya benzer, bir inanç olduğu kesindir... Kendisini deneyim dünyasında ortaya koyan üstün bir akıl içerisinde yer alan bu sağlam, derin duygulara sıkı sıkıya bağlı inanç benim Tanrı anlayışımı anlatmaktadır.14

Bilimle ciddi biçimde uğraşan herkes, doğanın kanunlarının insanoğlundan üstün ve karşısında tüm alçakgönüllülüğümüzle saygı duymamız gereken bir ruhun varlığının tezahürü olduğuna inanır.15

Benim dindarlığım, kendisini zayıf ve gelişmemiş akıllarımızla algılayabildiğimiz küçük ayrıntılarda belli eden son derece üstün ruha karşı mütevazı bir hayranlıktan ibarettir. Benim kafamdaki Tanrı fikrini, kendisini akıl sır erdirilmesi imkânsız evrende ortaya koyan üstün bir muhakeme gücünün varlığına duyulan bu derin duygusal inanç şekillendirmektedir.16

KUANTUM TANRI'YA DOĞRU SIÇRIYOR

İzafiyeti bulan Einstein, doğanın kanunları ile Tanrı'nın Aklı arasında bir bağ olduğunu gören ilk büyük bilim adamı değildi. Modern zamanların bir diğer büyük bilimsel keşfi olan kuantum fiziğinin ataları Max Planck, Werner Heisenberg, Erwin Schrödinger ve Paul Dirac da benzer ifadelerde bulunmuşlardı17 ve ben burada bunların birkaçını aktarmak istiyorum.

Heisenberg'in belirsizlik prensibi ve matris mekaniği ile bilinen Werner Heisenberg, "Yaşamım boyunca sürekli olarak bu iki düşünce alanının [bilim ve din] ilişkisini düşünmek zorunda kalmışımdır çünkü her ikisinin de işaret ettikleri şeyin gerçekliginden asla kuşku duyamamışımdır," demişti.18 Heisenberg bir defasında da şunları söylemişti:

Wolfgang [Pauli] hiç beklemediğim bir şekilde bana şöyle bir soru yöneltmişti: "Bireysel bir Tanrı'ya inanıyor musun?" "Sorunu başka bir şekilde ifade edebilir miyim?" diye sormuştum. "Ben şahsen şu formülü tercih ederim: Sen veya herhangi biri, varlığı şüphe götürmeyen şeylerin veya olayların temelindeki düzene bir başka insanın ruhuna ulaştığınız gibi doğrudan ulaşabilir misiniz? "Ruh" kelimesini yanlış anlaşılmamak için kasıtlı olarak kullanıyorum. Eğer sorunu bu şekilde yöneltecek olursan cevabım evet olur... Bu özel pusulayı yönetmiş olan manyetik güç - ve bunun kaynağı temel düzen değildir de nedir? - bir gün tükenecek olursa insanlığın başına toplama kampları ve atom bombalarından bile daha kötü şeyler gelebilir."19

Bir diğer kuantum öncüsü olan, dalga mekaniğini geliştiren Erwin Schrödinger şu ifadeleri kullanmıştı:

Etrafımdaki dünyanın bilimsel resmi oldukça eksiktir. Bu resim bana bol miktarda gerçekçi bilgi sunmakta, bütün deneyimlerimizi muazzam derecede uyumlu bir düzen içerisinde bir araya getirmektedir, fakat kalbimize gerçekten de yakın olan, bizi gerçekten de ilgilendiren şeyler konusunda pek bir şey anlatmamaktadır. Kırmızı ile mavi, acı ile tatlının yarattığı hisler, neşe ve keder duyguları hakkında tek bir kelime bile söyleyemez. Güzel ve çirkin, iyi veya kötü, Tanrı ile sonsuzluk hakkında hiçbir şey bilmez. Bilim bazen bu alanlardaki soruları cevaplıyormuş gibi yapar, fakat verdiği cevaplar çoğunlukla o kadar saçmadır ki, bunları genellikle ciddiye almayız.

Bilim, bizlerin de bir şekilde bir parçasını oluşturduğumuz, ait olduğumuz büyük Birlik söz konusu olduğunda da sessiz kalır. Bu büyük Birlik için günümüzde en yaygın biçimde kullanılan isim baş harfi büyük yazılan "Tanrı" kelimesidir. Bilime genellikle ateistlik damgası vurulur. Söylediğimiz o kadar şeyden sonra bu hiç de şaşırtıcı olmasa gerek. Eğer bilimin dünyaya dair çizdiği resim

güzelliği, neşeyi, kederi kapsamıyorsa, eğer kişisellikten bilinçli olarak yoksun bırakmıyorsa, bu resmin, kendisini insan aklına sunan en yüce fikri kapsaması nasıl beklenebilir ki.20

Kuantum hipotezini ilk ortaya koyan Max Planck, "Din ile bilim arasında asla gerçek anlamda bir zıtlık olamaz, çünkü biri diğerinin tamamlayıcısıdır," diyerek açık biçimde bilimin dini tamamladığını ileri sürmüştü.21 Planck ayrıca, "Din ile doğal bilim birlikte şüpheciliğe, dogmacılığa, inançsızlığa ve batıl inanca karşı... [ve dolayısıyla] 'Tanrı uğruna' amansız bir savaş vermektedir" demişti.22

Üçüncü bir kuantum kuramı formülü ile Heisenberg ve Schrödinger'i tamamlayan Paul A. M. Dirac, "Tanrı üst düzey bir matematikçidir ve evreni yaratırken ileri düzeyde matematik kullanmıştır" şeklinde bir ifadede bulunmuştu.23

Bu bilim adamlarından nesiller önce Charles Darwin de benzer bir görüş dile getirmişti:

[Mantık bana] içerisinde belirsizliğin veya gerekliliğin sonucu olarak geçmişe ve geleceğe bakabilme kabiliyeti bulunan insanların olduğu bu uçsuz bucaksız ve olağanüstü evreni anlayabilmenin aşırı zorluğunu, hatta olanaksızlığını anlatmaktadır. Böyle düşündüğüm zamanlarda kendimi, bir ölçüde insanlarınkine benzeyen akıllı bir kafaya sahip ilk Neden'e (Tanrı) başvurmak zorunda hissediyorum; sanırım Tanrı'ya inanan biri olarak adlandırılmayı hak ediyorum.24

Bu düşünce treni, günümüzün önde gelen bilim düşünürlerinin çoğunun yazılarında canlı tutulmaktadır. Bu kişiler arasında Paul Davies,'John Barrow, John Polkinghorne, Freeman Dyson, Francis Collins, Owen Gingerich ve Roger Penrose gibi bilim adamları, Richard Swinburne ve John Leslie gibi bilim felsefecileri bulunmaktadır.

Özellikle Davies ve Barrow; Einstein, Heisenberg ve diğer bilim adamlarının görüşlerini geliştirerek doğanın temelindeki mantık ile Tanrı'nın Aklı arasındaki ilişki hakkında kuramlara dönüştürmüşlerdir. Her ikisi de bu araştırmaya yaptıkları katkılardan ötürü Templeton Ödülü'ne layık görülmüşlerdir. Çalışmaları, burada tartışılan meselelere ışık tutarken, çok sayıda yaygın yanlış anlamayı da düzeltmektedir.

KİMİN KANUNLARI?

Paul Davies, Templeton Ödülü'nü alırken yaptığı konuşmasında "bilim ancak bilim adamı Tanrıyı tamamen kabul eden bir dünya görüşü benimsediğinde ilerleyebilir" demişti. Fizik kanunlarının nereden geldiğini hiç kimse sormamaktadır, fakat "en ateist bilim adamı bile doğada, en azından kısmen anlayabildiğimiz, kanun benzeri bir düzenin varlığını kabul eder." Davies oldukça yaygın olan iki yanlış kanıyı da reddetmektedir: Her şeyi açıklayan bir kuramın, içinde yaşadığımız dünyanın mantığa uygun tek dünya olduğunu göstereceği fikrinin "kesinlikle yanlış" olduğunu, çünkü evrenin mantıken gerekli olduğuna dair herhangi bir kanıt bulunmadığını ve doğrusu mantığa uygun alternatif evrenler hayal etmenin de mümkün olduğunu söylemektedir. Davies ikinci olarak, fizik kanunlarının doğanın değil de bizim kanunlarımız olduğunu düşünmenin "kelimenin tam anlamıyla bir saçmalık olduğunu" belirtmektedir. Fizikçiler, Newton'un yerçekimi kanununun aslında kültürel bir sürecin ürünü olduğuna inanmayacaklardır. Davies, fizik kanunlarının "esasen var olduğunu" ve bilim adamlarının yapması gereken şeyin bunları icat etmek değil, ortaya çıkarmak olduğuna inanmaktadır.

Davies, olayların temelindeki doğa kanunlarının doğrudan gözlem yoluyla bulunamayacağı, aksine deney ve matematiksel kuram yoluyla ortaya çıkarılabileceği gerçeğine dikkat çekmektedir. Bu

kanunlar, bilim adamlarının "doğanın veya Tanrı'nın diyebileceğiniz, ama kesinlikle bizim diyemeyeceğiniz mesajı" ortaya çıkarmak amacıyla kırmaları gereken kozmik bir şifreyle yazılmıştır.

Davies en önemli sorunun üç bölümden oluştuğunu söylüyor:

Fizik kanunlarının kaynağı nedir?

Neden başka kanun kümeleri yoktur da sadece bunlar vardır?

Nasıl oluyor da elimizde hiçbir özelliği olmayan gazlara can veren, bilinci ve zekâyı yönlendiren bir kanunlar kümesi vardır?

Bu kanunlar "yaşam ve bilincin ortaya çıkabilmesi için suni olarak konmuş -bazı yorumculara göre ince ayarlı- gibi görünmektedir." Davies sözlerini, "fiziksel var oluşun suni yapısı benim öyle 'olduğu gibi' kabul edemeyeceğim kadar olağanüstüdür. Bu yapı, varoluşun derinliklerinde yatan bir anlama işaret eder," diyerek sürdürüyor. Davies, a maç ve tasarım gibi kelimelerin evrenin varoluş sırlarını tam olarak ifade edemediğini söylüyor. "Fakat evrenin kesinlikle sırları olduğu konusunda hiçbir şüphem yok."

John Barrow, Templeton Ödülü'nü alırken yaptığı konuşmada, evrenin sonsuz karmaşıklığını ve olağanüstü yapısını simetrik ve anlaşılabilir birkaç basit kanunun yönettiğini belirtmişti. Aslında "bütün evrenlerin nasıl hareket ettiğini anlatan matematiksel denklemler, kâğıt parçaları üzerine karalanmış şeyler vardır." Davies gibi Barrow da evrenin düzenini insan aklının belirlediği görüşünü reddetmektedir. Üstelik "doğal seçim, varlığımızı ve neslimizi sürdürebilmemiz için atomu ve kara delikleri anlamamızı gerektirmez."

Barrow, bilim tarihinde yeni kuramların genişleyerek eskilerini içlerine aldıklarını belirtmektedir. Her ne kadar Newton'un mekanik ve yerçekimi kuramının yerini Einstein'ın kuramı almışsa da ve bu kuramı gelecekte başka kuramlar izleyecek olsa da, bin yıl sonra bile mühendisler çalışmalarını yine Newton'un kuramlarına göre

yürüteceklerdir. Barrow, aynı şekilde, evrene ilişkin dini kavramların da çözümlenemeyen şeylerin anlaşılmasına yardım etmek için tahminleri ve benzetmeleri kullandığını söylemektedir. "Bunlar gerçeğin tamamı değildirler, fakat bu onların gerçeğin bir parçası olamayacakları anlamına gelmez."26

İLAHİ KANUN KOYUCU

Doğanın kanunlarının ilahi kaynağı hakkında yazılar yazan birkaç felsefeci de olmuştur. Oxford Üniversitesi'nden felsefeci John Foster, The Divine Lawmaker: Lectures on Induction, Laws of Nature and the Existence of God (İlahi Kanun Koyucu: Tümevarım Üzerine Dersler, Doğanın Kanunları ve Tanrı'nın Varlığı) adlı kitabında, doğadaki düzenlerin, nasıl tanımlarsanız tanımlayın, en iyi biçimde ilahi bir Akılla açıklanabileceğini ileri sürüyor. Eğer kanunların olduğu gerçeğini kabul ediyorsanız, evrende bu düzeni sağlayan bir şey olmalıdır. Bu düzeni hangi etken (veya etkenler) sağlamaktadır? Barrow, tüm bu düzenin tek ciddi kaynağının teistik seçenek olduğunu, böylece "dünyadaki düzenleri sağlayarak kanunları yaratanın Tanrı -teistlerin inandıkları Tanrı- olduğu sonucuna rahatlıkla varabileceğimizi" iddia ediyor ve kanunların varlığını inkâr etseniz bile, "düzenleri Tanrının aracılığına başvurarak açıklamak için güçlü gerekçeler vardır," diyor.27

Swinburne, Dawkins'in kendisinin tasarım hakkındaki argümanına yönelik eleştirisine karşılık olarak konuyla ilgili şunları belirtmiştir:

Doğanın kanunu nedir? (Bu, beni eleştiren kişilerin pek çoğunun ele almadığı bir meseledir.) Bütün organların belirli bir biçimde hareket etmesinin (örneğin birbirlerini belirli bir formüle uygun olarak etkilemelerinin) doğanın bir kanunu olduğunu söylemek, bence, fiziksel ihtiyacı karşılayan her organın bu şekilde hareket ettiğini (yani birbirini bu şekilde etkilediğini) söylemektir. Ve bu tekdüzeliğin,

bütün organların aynı şekilde hareket etmelerine yol açan bir maddenin eyleminden kaynaklandığını varsaymak, bütün organların aynı biçimde hareket etmesinin en büyük basit gerçeklik olduğunu varsaymaktan çok daha kolaydır.28

Swinburne'ün temel argümanı, doğanın kanunlarının işleyişini en iyi açıklayan şeyin geleneksel özellikleri olan bireysel bir Tanrı olduğudur.

Richard Dawkins, Tanrının evreni ve onun kurallarını açıklamak için oldukça karmaşık bir çözüm olduğu gerekçesiyle bu argümana karşı çıkmıştır. Her şeye kadir ruhani bir Varlık kavramından bahsetmek bana oldukça tuhaf gelmektedir. Tek tanrılı üç dinin - Musevilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet - mensupları tarafından anlaşılabilecek kadar basit bir fikir olan her şeye kadir ve vakıf bir Ruh fikrinin nesi karmaşıktır? Dawkins'in görüşleri üzerinde yorumda bulunan Alvin Platinga, Dawkins'in kendi ifadesiyle, Tanrının basit olduğunu -karmaşık olmadığını- çünkü Tanrı'nın maddi bir nesne değil, bir ruh olduğunu, dolayısıyla parçalarının olmadığını belirtmiştir.

Bir önceki bölümdeki uydu telefonu benzetmeme dönecek olursak, doğanın kanunları ateistlere yönelik bir sorun teşkil etmektedir, çünkü bu kanunlar; mantığın, madde mekanizmaları yoluyla duyulan sesidir. Modern bilimin belki de en etkili çağdaş yorumcusu Paul Davies, "Bilim, evrenin her kademede tamamıyla mantığa ve akla uygun olduğu varsayımına dayanmaktadır," diyor. "Ateistler, [doğanın] kanunlarının herhangi bir gerekçesinin olmadığını ve evrenin tamamen anlamsız olduğunu iddia etmektedirler. Bir bilim adamı olarak bu düşünceyi kabul edemiyorum. Evrenin mantıklı, düzenli yapısının köklerinin yattığı sağlam bir mantıklı temel olmalıdır."29

Tanrı'nın Aklı'na işaret eden bilim adamları, ortaya sırf bir dizi argüman veya Aristocu bir muhakeme süreci koymazlar. Aksine

gerçekliğin, modern bilimin kavramsal kalbinden doğan ve mantıktan faydalanan bir görüşünü ortaya koyarlar. Bu, benim için şahsen sağlam ve reddedilemez bir görüştür.

6 - EVREN BİZİM GELECEĞİMİZİ BİLİYOR MUYDU?

Bir sonraki tatilinizde bir otel odasına girdiğinizi hayal edin.

Komodinin üzerindeki disk çalarda en sevdiğiniz albümden bir şarkı çalıyor. Yatağın üzerindeki duvarda asılı çerçeveli resim, evinizdeki şöminenin üzerinde asılı resmin aynısıdır. Odaya en sevdiğiniz koku yayılmıştır. Hayretler içerisinde kafanızı sallıyorsunuz ve valizleriniz ellerinizden düşüveriyor.

Birdenbire dikkat kesiliyorsunuz. Mini bara doğru ilerliyor, kapısını açıp buzdolabının içerisindekilere bakıyorsunuz. En sevdiğiniz içecekler. En sevdiğiniz kurabiyeler ve şekerlemeler. Hatta tercih ettiğiniz marka şişe suyu.

Mini bardan çıkıp odaya göz gezdiriyorsunuz. Çalışma masasının üzerindeki kitabı fark ediyorsunuz: En sevdiğiniz yazarın son kitabı. Banyoya göz atıyorsunuz. Kişisel bakım ve temizlik ürünleri, her biri sanki sizin için özel olarak seçilmiş gibi, tezgâhın üzerine dizilmiş. Televizyonu açıyorsunuz; en sevdiğiniz kanal ayarlanmış.

Muhtemelen yeni sıcak ortamınız hakkında keşfettiğiniz her yeni şeyle tüm bunların yalnızca bir tesadüf olabileceğini daha az düşüneceksiniz, değil mi? Otel yöneticilerinin sizin hakkınızda bu kadar ayrıntılı bilgiyi nasıl elde edebildiklerini merak edersiniz. Titiz hazırlıklarına hayret edebilirsiniz. Hatta tüm bunların size ne kadara mal olacağını bir kez daha kontrol edebilirsiniz. Fakat kesinlikle birilerinin sizin geleceğinizi bildiğine inanacaksınızdır.

İNCE AYARLANMIŞ EVRENİMİZ

Bu tatil senaryosu, sözde ince ayar argümanın kaba, sınırlı ölçüde bir benzeridir. Bu argümanın son zamanlarda gördüğü

rağbet, doğanın kanunlarının yeni bir boyutunun altını çizmiştir. Fizikçi Freeman Dyson, "Evreni ne kadar araştırır ve mimarisinin ayrıntılarını ne kadar incelersem, evrenin bir anlamda bizim geleceğimizi bildiğine dair daha fazla kanıt buluyorum," diyor."(1) Bir başka deyişle, doğanın kanunları sanki evreni yaşamın ortaya çıkmasına ve devam etmesine hazırlamak üzere tasarlanmıştır. Bu, Martin Rees, John Barrow ve John Leslie gibi düşünürler tarafından yaygınlaştırılan insancı ilkedir.

En temel fizik kanununu ele alalım. En temel sabitlerden -örneğin ışık hızı veya bir elektronun kütlesinde- birinin değerinde en ufak bir değişiklik gerçekleşmiş olsaydı insan yaşamının gelişimine izin verebilecek hiçbir gezegenin oluşamayacağı hesaplanmaktadır.

Bu ince ayar iki şekilde açıklanmaktadır. Bazı bilim adamları, bu ince ayarın ilahi tasarımın kanıtı olduğunu söylemektedirler; bazı bilim adamlarının tahminlerine göre de evrenimiz sayısız evrenden biridir ve aradaki tek fark da bizim gezegenimizin yaşam için uygun koşullara sahip olmasıdır. Bugün hemen hiçbir önemli bilim adamı, bu ince ayarın yalnızca tek bir evrende faaliyette olan şans faktörlerinin bir sonucu olduğunu iddia etmemektedir.

Önde gelen insancı kuramcılardan John Leslie, Infinite Minds (Sınırsız Akıllar) kitabında ince ayarın en iyi açıklamasının ilahi tasarım olduğunu ileri sürmektedir. Leslie, yalnızca ince ayara ilişkin verilen örneklerle desteklenen belirli argümanlardan değil, bu argümanların bu kadar çok sayıda olmasından etkilendiğini belirtiyor. "Eğer doğanın işleyişinin oldukça tesadüfi ve ayrıca tamamıyla gerekli gibi görünen yönleri varsa, bunlar özellikle Tanrı'ya inancı destekleyen kanıtlar olarak görülebilir."(2) Leslie, doğanın işleyişinin bu tür "tesadüfi" ve "gerekli" yönlerine örnekler veriyor:

1. Özel izafiyet teorisi, elektromanyetizma benzeri kuvvetlerin, bir sistemin hareket yönüne doğru açılarla

hareket etsin veya etmesin, değişmez bir etkisi olduğunu belirtmektedir. Bu da genetik kodların işlemesini ve gezegenlerin kendi eksenleri etrafında dönerken birbirlerinden ayrılmamalarını sağlamaktadır.

2. Kuantum kanunları, elektronların dönerek atomun çekirdeğine girmesini önler.
3. Elektromanyetizmanın, birden fazla önemli işlemin gerçekleşmesini mümkün kılan merkezi bir gücü bulunmaktadır: Bu güç, yıldızların milyarlarca yıl boyunca sürekli yanmalarını ve yıldızlarda karbon oluşumunu sağlar; leptonların hadronların yerini almamasını sağlayarak atomların oluşumunu imkânsız kılacak bu işlemin önüne geçer; kimyanın gelişmesini imkânsız hale getirebilecek bir süreç olan protonların etkilerini çok hızlı biçimde kaybetmemelerinden veya birbirlerini çok kuvvetli biçimde itmemelerinden sorumludur.

Görünüşe göre bu işlemlerin her biri için farklı güçlere ihtiyaç duyulacakken, aynı merkezi güç nasıl olur da bu kadar çok sayıda farklı ihtiyacı karşılayabilmektedir?(3)

BİRDEN FAZLA EVREN

İlahi tasarım görüşüne karşı olarak birden fazla evren kuramı ileri sürülmektedir. (Bu arada, birden fazla evrenin olmasının ilahi bir Kaynak sorununu ortadan kaldırmadığını belirtmeliyim.) Birden fazla evren kavramını savunan en önemli isimlerden biri, kozmolog Martin Rees'tir. Rees şöyle diyor:

Yaşama uygun herhangi bir evrenin -buna biyofilik evren diyebiliriz- belirli bir biçimde "tanzim edilmesi" gerekmektedir. Hakkında bilgi sahibi olduğumuz bütün yaşam biçimleri -yerlerinde

duran uzun ömürlü yıldızlar; karbon, oksijen ve silikon ve birleşerek karmaşık moleküller oluşturabilen yaşam biçimlerinin- ön koşullarının fizik kanunlarına ve evrenin büyüklüğü, genişleme oranı ve içeriklerine karşı hassastır.(4)

Rees, bunun farklı kanunları ve fiziksel değişmezleri bulunan birden fazla "evren" olduğu kuramıyla açıklanabileceğini ve bizim gezegenimizin, karmaşıklığın ve bilincin ortaya çıkmasına yardımcı olan bir evrenler altkümesine ait olduğunu söylemektedir. Eğer durum böyleyse, ince ayar hiç de şaşırtıcı olmayacaktır.

Rees, birden fazla evren fikrinin en etkili biçimlerinden bahsetmektedir. Kozmologlar Andrei Linde ve Alex Vilenkin'in "sonsuz şişkinlik" görüşüne göre evrenler, evrenin bizim bildiğimizden tamamen farklı mekân-zaman boyutları bulunan bağımsız büyük patlamalardan doğmaktadır. Alan Guth, David Harrison ve Lee Smolin'in karadelik tezi, evrenlerin karşılıklı olarak erişilemez uzay-zaman alanlarındaki karadeliklerden meydana geldiğini ileri sürmektedir. Son olarak, Lisa Randall ve Raman Sundrum, farklı uzaysal boyutlarda birbiriyle çekimsel etkileşim halinde olan veya olmayan evrenler olduğunu ileri sürmektedir. Rees, bu birden fazla evren fikirlerinin "oldukça spekülatif" olduğuna ve aşırı yüksek yoğunlukların fiziğini, ilave boyutlardaki yapıların düzenini vb. tutarlı biçimde tanımlayan bir kuram gerektirdiğine işaret etmektedir. Bunların yalnızca birinin doğru olabileceğini belirtmektedir. Aslında Rees sözlerine şunları da eklemektedir: "Kuvvetle ihtimal bunların hiçbiri doğru değildir: Bizleri yalnızca bir evren olduğu sonucuna götürecek alternatif kuramlar vardır."(5)

ANLAMSIZ BİR KURAM

Hem Paul Davies hem de Richard Swinburne, birden fazla evren olduğu görüşünü reddetmektedir. Bir fizikçi ve kozmolog olan

Davies, "sonsuz bir evrende gerçekleşebilecek her şeyin gerçekleşeceğinin doğru olduğunu" yazmıştır. Fakat bunu bir açıklama olarak saymak mümkün değildir. Eğer evrenin biyolojik yaşama nasıl uygun olduğunu anlamaya çalışıyorsak, bütün olası evrenlerin var olduğunun söylenmesi bize yardımcı olmaz. Bu görüş, "her şeyi açıklar ve hiçbir şey açıklamaz." Davies, bu ifadesiyle, birden fazla evren görüşünün saçma, anlamsız bir iddia olduğunu anlatmaktadır. Dünyanın ve onun üzerindeki her şeyin, onlarca yıllık yaşam deneyimlerimiz ve binlerce yıl önce gerçekleşen olayların kanıtlarıyla, beş dakika önce meydana geldiğini söyleyecek olursak bizim iddiamız çürütülemez. Bu iddia her şeyi açıklarken, yine de hiçbir şey açıklamamaktadır.

Davies, gerçek bir bilimsel açıklamanın iyi hedef alınarak atılmış tek bir kurşuna benzediğini söylemektedir. Birden fazla evren olduğu görüşü, sonsuz karmaşık yapısı bulunan mantığa uygun ölçüde düzenli gerçek dünyanın yerini almakta ve "açıklama" görüşünü anlamsız kılmaktadır.(6) Swinburne de birden fazla evren görüşüne sert bir dille karşı çıkmaktadır: "Bir evrenin özelliklerini açıklamak için, bir yandan işi tek bir varlığın (Tanrının) yapacağını varsayarak bir trilyon (doğal olarak birbiriyle bağlantısız) evren olduğunu ifade etmek tam bir saçmalıktır."(7)

İnce ayara ilişkin argümanlar hakkında üç şey söylenebilir. Öncelikle, belirli kanunları ve değişmezleri olan bir evrende yaşadığımız ve bunların bazılarının farklı olması durumunda yaşamın mümkün olamayacağı inkâr edilemez bir gerçekliktir. İkinci olarak, mevcut kanunlar ile değişmezlerin yaşamın devam etmesini sağlıyor olması gerçeği yaşamın kaynağı sorusunun cevabını vermemektedir. Göstermeye çalışacağım üzere, bu oldukça farklı bir sorudur; bu koşullar yaşamın başlaması için gerekli, fakat yeterli değildir. Üçüncü olarak, kendilerine özgü doğa kanunları bulunan birden fazla evren olabilmesinin mantıken olası olduğu gerçeği, bu

tür evrenlerin gerçekten de var olduğunu göstermez. Şu an için birden fazla evren olduğu görüşünü destekleyecek herhangi bir kanıt yoktur. Bu hâlâ spekülatif bir fikir olarak kalmaya devam etmektedir.

Burada özellikle önemli olan, birden fazla evrenin var olmasının doğanın kanunlarının kaynağını açıklamadığı gerçeğidir. Martin Rees, kendi kanunları olan farklı evrenlerin olmasının, ortaya bu evrenlerin tamamına hükmedecek kanunlar sorusunu çıkardığını belirtmektedir. "Birden fazla evreni yöneten temel kanunlar, evrenler arasında çeşitliliğe yol açabilir. 'Doğanın kanunları' dediğimiz bu şeylerin bazıları bu büyük perspektifte,

geneli yöneten kanunlara uygun, fakat bütün evrenleri yöneten kanunlar olduğu kuramına bağlı olmayan yerel yasalar olarak tanımlanabilir."(8)

Birden fazla evreni yöneten kanunların nasıl ortaya çıktığını sormak, doğadaki kanunların kaynağını sormakla eşdeğerdir. Paul Davies şöyle diyor:

Birden fazla evren görüşünü savunanlar, tanımlanan bu evrenler topluluğundaki parametre değerlerinin nasıl seçildiği konusunda genellikle net bir fikre sahip değildirler. Eğer evrenler arasındaki parametre değerlerinin nasıl belirlendiğini tanımlayan "kanunların kanunu" diye bir şey varsa, kozmik yaşama elverişlilik sorununu yalnızca bir kademe yukarı taşımış oluruz. Neden mi? Öncelikle, kanunların kanununun nereden geldiğini açıklamamız gerekmektedir.(9)

Doğanın kanunlarının yalnızca evrenin büyük patlamadan sonra soğuma biçiminin tesadüfi sonuçları olduğunu söyleyenler vardır. Fakat Rees'in belirttiği gibi, bu tür tesadüfi olaylar bile evrenler topluluğunu yöneten derinlerdeki kanunların ikincil belirtileri olarak değerlendirilebilmektedir. Bir kez daha belirtmek gerekir ki, doğanın

kanunlarının evrimi ve değişmezlerin uğradıkları değişimler bile belirli kanunları izler. "Önümüzde hâlâ bu 'daha derin' kanunların nereden kaynaklandığı sorusu durmaktadır. Evrenin özelliklerinin 'ansızın ortaya çıktığını' ne kadar iddia etmeye çalışırsanız çalışın, bu özelliklerin ortaya çıkışının belirli öncü kanunlara uyması gerekmektedir."(10)

Dolayısıyla birden fazla evren olsun veya olmasın, doğanın kanunlarının kaynağı meselesini sonuca bağlamak zorundayız. Ve bunun için geçerli sayılabilecek tek açıklama ilahi Akıldır.

7 - YAŞAM NASIL BAŞLADI?

Dünya görüşümdeki değişiklik medyaya ilk olarak yansıdığında biyologların DNA incelemelerinin, yaşamın başlatılması için gereken düzenlemelerin inanılması zor karmaşıklığı yoluyla, yaşamın başlatılması sürecinin zekâ gerektirdiğini gösterdiğini söylediğim bildirilmişti. Daha önceki yazılarımda -genetik olarak üreme kapasitesine sahip- ilk canlı varlığın cansız bir varlıktan var olmasını açıklamaya ilişkin yeni bir tartışma başlatılabileceğini belirtmiştim. Bu tür bir olguya ilişkin doğaya uygun tatmin edici herhangi bir açıklama olmadığını ileri sürmüştüm.

Kendiliğinden doğma alanındaki en son çalışmalardan haberdar olmadığımı iddia eden eleştirmenler bu ifadelerime tepki göstermişlerdi. Richard Dawkins, bir "boşlukların tanrısına" işaret ettiğimi ileri sürmüştü. Tanrı ve Felsefe nin 2005 yılındaki baskısına yazdığım yeni önsözde şunları yazmıştım: "Biyolojiyle ilgilenen bilim adamı arkadaşlarımızın, protobiologistlerin artık ilk canlı varlığın evrimine dair kuramlar geliştirebildiklerini ve bu kuramların bazılarının sözde teyit edilmiş bilimsel kanıtların tamamıyla tutarlı olduğunu belirtmeleri şahsen beni son derece memnun etmektedir."(1) Fakat burada, gördüğüm en son çalışmanın fizikçilerin evren çağına ilişkin görüşlerinin bu kendiliğinden doğma kuramlarının kanıtlanabilmesine pek fazla zaman tanımadığını gösterdiğini söyleyerek bir uyarıda bulunmalıyım.

Daha da önemli bir husus ise yaşamın kaynağına ilişkin çalışmaların önündeki felsefi zorluktur. Yaşamın kaynağına yönelik yapılan çalışmaların çoğu, bulgularının felsefi boyutuyla pek ilgilenmeyen bilim adamları tarafından yürütülmektedir. Diğer yandan felsefeciler de doğa ve yaşamın kaynağı hakkında bugüne kadar çok az şey söylemişlerdir. Yaşamın kaynağına ilişkin

çalışmalarda cevaplanmamış olan felsefi soru şudur: Bu kadar akılsız bir evren nasıl olur da özgün amaçları, üreme kabiliyetleri ve "kodlanmış kimyaları" olan varlıklar yaratabilir? Burada biyolojiyle değil, sorunun tamamen farklı bir kategorisiyle ilgileniyoruz.

GÜDÜMLÜ ORGANİZMA

Yaşamın doğasına öncelikle felsefi bir açıdan bakalım. Canlı varlıklar, kendilerinden önceki varlıkların hiçbirinde olmayan içsel bir amaca veya amaç merkezli örgütlenmeye sahiptirler. Yaşam üzerine yapılmış en yeni felsefi çalışmaların birinde Richard Cameron, canlı varlıkların bu özelliğine ilişkin oldukça faydalı bir analiz sunmuştur.

Cameron, canlı olan bir şeyin aynı zamanda teleolojik olacağını - yani içsel amaçlara, hedeflere veya niyetlere sahip olacağını - söylemektedir. "Günümüzdeki biyologlar, biyoloji filozofları ve 'yapay yaşam' alanında çalışanlar, canlı olmanın ne demek olduğuna dair henüz tatmin edici bir açıklama yapamamışlardır ve bu boşluğu kapatmamıza Aristoteles'in yardımcı olabileceği görüşünü savunuyorum... Aristoteles yaşam ile teleolojiyi sırf şans eseri birlikte ilerleyen şeyler olarak görmemiş, aksine teleolojinin canlı varlıkların yaşamları açısından gerekli olduğunu düşünerek yaşamı teleolojik açıdan tanımlamıştı."(2)

Üremenin kaynağı ise ikinci temel sorundur. Ünlü filozof John Haldane, yaşamın kaynağı kuramlarının "varlığı üremenin erken bir safhasında varsaymaları ve üremenin materyal bir temelden doğal yollarla ortaya çıkabileceğinin gösterilmemiş olması nedeniyle yeterli bir açıklama sunmadığını" belirtmektedir.(3)

David Conway, David Hume'un, evrenin yaşamın devam etmesine olanak sağlayan düzeninin herhangi türden bir akıl tarafından tasarlanmış olmadığı yönündeki iddiasına karşılık olarak,

bu iki felsefi kuşkuyu özetlemektedir. İlk zorluk, "canlı varlığın cansız varlıktan ortaya ilk çıkışına" dair materyalist bir açıklama yapılmasıdır. "Canlı varlık, yaşamda olarak, kendisinden öncekilerde tamamıyla olmayan teleolojik bir düzene sahiptir." İkinci zorluk ise "üreme kabiliyetleri olmayan ilk yaşam biçimlerinden üreme kabiliyeti olan yaşam biçimlerinin doğmasına" dair eşit ölçüde materyalist bir açıklama yapılmasıdır. "Bu tür bir kabiliyet olmasaydı, rasgele mutasyon ve doğal seçim yoluyla farklı türlerin ortaya çıkması mümkün olmazdı. Bu yüzden, bu kabiliyete sahip olan yaşam biçimlerinin bu kabiliyetten yoksun yaşam biçimlerinden ilk kez nasıl 'geliştiğine' dair herhangi bir açıklamada bu tür bir mekanizmadan faydalanılamaz." Conway, bu biyolojik olguların "mevcut yaşam biçimlerini tasarım ifadesine başvurmadan tamamen materyalist açıdan açıklamanın mümkün olduğunu sorgulamamızı gerektirecek yeterli gerekçeler sundukları," sonucuna varıyor.

DERİN BİR KAVRAMSAL ZORLUK

Yaşamın kaynağının bir üçüncü felsefi boyutu ise bütün yaşam biçimlerinin temel unsurlarından biri olan kodlama ve bilgi işlemenin kaynağı ile ilişkilidir. Hücre hakkında şu anda bildiklerimizi çevreleyen bol miktarda güzel anlatım olduğunu belirten matematikçi David Berlinski bu boyutu gayet güzel tanımlamaktadır.

DNAdaki genetik mesaj kopyalanarak çoğaltılır ve ardından DNA'dan RNA'ya kopyalanır. Bunun ardından, RNA'daki mesajın amino asitlere aktarıldığı dönüştürme süreci gerçekleşir ve son olarak amino asitler bir araya gelerek proteinleri oluştururlar. Hücrenin esas itibariyle birbirinden farklı iki bilgi yönetimi ve kimyasal faaliyet yapısı, evrensel genetik kod tarafından koordine edilir.

Kod kelimesinin altını çizdiğimizde bu olgunun olağanüstü yapısını günışığına çıkarmış oluruz. Berlinski şöyle yazmıştır:

Kod, gelişigüzel bir haritalandırma veya iki farklı tümleşik nesne arasındaki bağlantılar sistemi olarak tanımlanabilir. Bilinen bir örnek vermek gerekirse, Mors Kodu kısa çizgiler ve noktaları alfabenin kelimeleri ile koordine eder. Kodların gelişigüzel olduklarının farkında olmak, bir kod ile iki nesne arasındaki tamamen fiziksel bir bağlantı arasındaki farkın bilincinde olmak demektir. Kodların haritaları somutlaştırdığının farkında olmak, bir kodun ifade ettiği şeyi matematiksel dille akla yerleştirmek demektir. Kodların bir tür bağlantıyı gösterdiklerinin farkına varmak, bir kodun ifade ettiği kavramı yeniden beşeri amaçlı kullanmaya başlamak demektir.

Bu durum da bizleri yeniden esas soruya götürmektedir: "Kodlanmış bir kimya sisteminin kökenlerinin kodları, dilleri, iletişim sistemlerini, sıradan kelimelerin maddesel dünya üzerindeki etkisini açıklamak için başvuracağımız türden gerçeklere hiçbir şekilde başvurmadan açıklanabilmesi mümkün müdür?(5)

Yaşamın kaynağına yönelik yapılan çalışmalar alanında önde gelen isimlerden biri olan Carl Woese, bu olgunun felsefi açıdan karmaşık yapısına dikkat çekmektedir. Woese, RNA dergisindeki yazısında şunları belirtmişti: "Sorunun kodlama, mekanik ve evrim boyutları artık birbirinden ayrı meseleler haline gelmişti. Tıpkı gen kopyalanmasında olduğu gibi gen anlatımının temelinde de fiziki bir ilke olduğu görüşü ortadan kaybolmuştu." Temel fiziki bir ilke olmaması bir yana, bir kodun varlığı bile tam bir sırdı. "Kodlama kuralları (baz dizisi sözlüğü) bilinmektedir. Yine de bunlar kodun neden var olduğuna ve dönüştürme mekanizmasının neden bu şekilde olduğuna dair herhangi bir ipucu vermemektedir." Woese, bu tür bir sistemin kaynağı hakkında hiçbir şey bilmediğimizi samimiyetle itiraf etmektedir. "Dönüştürme mekanizmasının gerçek bir şifre kırma mekanizması haline gelmeden önceki kaynağı, artık

geçmişin karanlığına gömülmüştür ve burada bu mekanizmadan önce hangi polimerizasyon işlemlerinin gerçekleşmiş olabileceğine dair veya RNA transferi, RNA transferini gerçekleştiren sistemler veya genetik kodun kaynakları hakkında üstün körü tahminler yürütmek istemiyorum."(6)

Paul Davies de aynı sorunun altını çizmektedir. Davies, biyojenez kuramlarının çoğunun yaşamın kimyasına odaklandığını belirtmektedir. "Fakat yaşam, yalnızca karmaşık kimyasal tepkimelerden ibaret değildir. Hücre bile kendi başına bir bilgi depolama, işleme ve kopyalama sistemidir. Öncelikle bu bilginin kaynağını ve bilgi işleme mekanizmasının nasıl var olduğunu açıklamamız gerekmektedir." Davies, bir genin protein üretimine ilişkin kesin bir formülü içeren bir kodlanmış talimatlar kümesinden başka bir şey olmadığı gerçeğine vurgu yapmaktadır. En önemlisi, bu genetik talimatlar termodinamikte ve istatistiksel mekanikte bulabileceğiniz türden bilgiler değildir; bunlar bir araya gelerek anlamlı bilgi oluştururlar. Bir başka deyişle, belirli bir anlamları vardır. Bu talimatlar ancak, genetik kodun içerisindeki anlamı yorumlayabilme kapasitesine sahip moleküler bir ortamda etkili olabilir. Kaynak sorusu burada da ortaya çıkmaktadır. "Anlamlı bilgilerin, amaçsız ve nedensiz güçlere maruz kalan her şeyden habersiz bir moleküller kümesi içerisinden kendiliğinden nasıl ortaya çıkabildiği sorunu derin bir kavramsal zorluk teşkil etmektedir."(7)

SİYAH BİRCAMIN ARKASINDAN

Protobiyologların ilk canlı varlığın evrimine dair kuramları olduğu doğrudur, fakat bu kuramlar farklı kategoride bir sorunla ilgilenmektedir. Bunlar, kimyasalların etkileşimleriyle ilgilenmektedir, oysa bizim sorularımız bir şeyin özü itibariyle nasıl belirli bir amaca yönelik olabildiğine ve maddenin sembol işleme yoluyla nasıl yönetilebildiğine ilişkin olmalıdır. Fakat protobiyologlar şu an

bulundukları düzeyde bile kesin sonuçlar sunabilmeye çok uzaktırlar. Yaşamın kaynağına ilişkin önemli iki çalışma bu gerçeği açık biçimde ortaya koymaktadır.

Harvardda biyoloji profesörü olarak görev yapan ve Life on a Young Planet: The First Three Billion Years of Life (Genç Bir Gezegende Yaşam: Yaşamın İlk Üç Milyar Yılı) kitabının yazarı Andy Knoll şunları belirtiyor:

Konuyu yeryüzünde yaşamın derin tarihi, kaynağı, bugün etrafımızda gördüğümüz biyolojiyi ortaya çıkaran oluşum aşamaları hakkında bütün bildiklerimizi ifade ederek özetlemeye çalışırsak, bu konuda siyah bir camın arkasından baktığımızı itiraf etmeliyiz. Bu gezegende yaşamın nasıl, tam olarak ne zaman ve hangi koşullar altında başladığını bilmiyoruz.(8)

Uluslararası Yaşamın Kökeni Çalışmaları Derneği başkanı Antonio Lazcano şöyle diyor: "Her şeye rağmen yaşamın bir özelliği kesindir: Zaman içerisinde değişebilen mevcut bilgilerini depolayabilen, çoğaltabilen ve iletebilen genetik bir mekanizma olmasaydı yaşam ortaya çıkamazdı... . Ayrıca ilk genetik mekanizmanın tam olarak nasıl gelişmiş olduğu da çözülmemiş bir mesele olarak kalmayı sürdürmektedir." Lazcano aslında, "yaşamın kaynağına giden yol belki de asla bilinemeyecektir," diyor.(9)

Üremenin kaynağına gelince, Nature dergisinin fahri editörü John Maddox şunları belirtiyor: "En önemli soru, cinsel üremenin ne zaman (ve nasıl) geliştiğidir. On yıllardır yapılan bütün tahminlere rağmen bunu bilmiyoruz."(10) Son olarak bilim adamı Gerald Schroeder, yaşama elverişli koşulların varlığının yaşamın nasıl başladığını açıklamadığını belirtmektedir. Yaşam ancak gezegenimizdeki elverişli koşullar sayesinde devam edebilmişti. Fakat maddenin güdümlü, kendisini çoğaltabilen varlıklar üretmesini emreden bir doğa kanunu yoktur.

Öyleyse yaşamın kaynağını nasıl açıklayabiliriz? Nobel Ödülü sahibi fizyolog George Wald bir keresinde, "imkânsızı, yani yaşamın tesadüfen kendiliğinden ortaya çıktığına inanmayı tercih ettiğimizi" ileri sürmüştü. Wald, sonraki yıllarda, fiziki gerçeklik matrisi olarak adlandırdığı önceden var olan bir aklın, yaşamı besleyen fiziki bir evren oluşturduğu sonucuna varmıştı:

Ortada çok sayıda başka seçenek varken nasıl oluyor da yaşamı besleyen birbirine bağlı olağandışı özelliklere sahip bir evrende yaşıyoruz? Son zamanlarda -itiraf etmeliyim ki başlangıçta bilimsel hassasiyetlerimi sarsacak şekilde- her iki sorunun bir arada değerlendirilebileceğini düşünmeye başladım. Bu, aklın, yaşamın geçirdiği evrimde sonradan ortaya çıkan doğal bir sonuç olmaktan ziyade, en başından beri maddi gerçekliğin matrisi, kaynağı ve koşulu olarak var olduğu varsayımına dayanmaktadır. Yaşamı besleyen maddi bir evren oluşturan ve dolayısıyla anlama ve yaratabilme kabiliyetleri bulunan -bilim, sanat ve teknolojiyi yaratabilen- canlılar geliştiren şey işte bu akıldır."

Ben de aynı kanıdayım. Yeryüzünde gördüğümüz bu tür "güdümlü, kendisini çoğaltabilen" yaşamın kaynağı için yapılabilecek yegâne tatmin edici açıklama, sonsuz zekâya sahip bir Aklın varlığıdır.

8 - YOKTAN VAR OLAN BİR ŞEY OLDU MU?

The Sound of Music (Neşeli Günler) müzikalinin sonlarına doğru bir sahnede Maria (Julia Andrews) ve Yüzbaşı von Trap (Christopher Plummer), nihayet birbirlerine aşklarını ilan ediyorlar. Görünüşe göre ikisi de birbirlerine âşık olmalarına hayret ediyorlar ve aşklarının nasıl ortaya çıktığını merak ediyorlar. Fakat bu aşkın bir yerlerden geldiği konusunda emin görünüyorlar. Birlikte Richard Rodgers'ın şarkısını söylüyorlar:

Hiçbir şey yoktan var olmaz, Hiçbir şey, asla.(1)

Peki, bu doğru mu? Veya bir şeyin yoktan var olması mümkün müdür? Ve bu soru, evrenin nasıl meydana geldiği konusundaki görüşümüzü ne şekilde etkilemektedir?

Bu, kozmoloji bilim dalının ve felsefedeki kozmolojik tartışmaların alanına girer. Ateizm Varsayımı başlıklı makalemde ortaya, başlangıç noktası olarak bir evrenin var olduğuna dair iddiayı alan kozmolojik bir argüman koymuştum. Evrenle, başka bir varlık tarafından yaşama getirilen (veya diğer canlıların varoluş gerekçesi olabilecek) bir veya daha fazla canlı varlığı kastetmiştim.

ESAS EVREN

Ateizm Varsayımı ve diğer ateist yazılarımda evreni ve onun en temel kanunlarını esas almamız gerektiğini belirtmiştim. Her açıklama sisteminin bir yerden başlaması gerekmektedir ve bu başlangıç noktasının sistem tarafından açıklanabilmesi mümkün değildir. Bu yüzden, kaçınılmaz olarak, bu tür sistemlerin tamamı açıklanmayan bazı temel kanunlar içermektedir. Bu, bir şeyin gerçek

nedenine dair açıklamaların esas yapısından kaynaklanan bir sonuçtur.

Gaz sobamızın üzerindeki beyaz boyanın kirli bir kahverengine dönüştüğünü fark ettiğimizi düşünelim. Durumu araştırırız. Bu tür soba ve bu tür boya ile aynı şeyin sürekli yaşandığını öğreniriz. Araştırmamızı biraz daha derinleştirdiğimizde ise bu olgunun kimyasal bileşimin daha geniş ve daha derin kurallarıyla açıklanabileceğini öğreniriz: Gaz dumanlarının içerisindeki kükürt, boyadaki bir madde ile bir bileşim oluşturur ve boyanın rengini değiştiren şey de budur. Araştırmamızı biraz daha derinleştirirsek maddenin yapısına ilişkin, her şeyi kapsayan atomik moleküler kuramı gerçeğinin sayısız sonuçlarından biri olarak mutfağımızdaki pisliği görürüz. Ve böyle sürüp gider. Açıklama, her aşamada, bazı şeyleri mutlak gerçekler olarak kabul etmelidir; işin özü de budur zaten.

Tanrı'ya inananlara ilişkin tartışmada, bu kişilerin de aynı kaçınılmazlık ile karşı karşıya olduklarını göstermiştim. Bu kişilerin Tanrı'larının varlığına ve doğasına referansta bulunarak anlatmayı düşündükleri şey her ne olursa olsun, bu gerçeği en büyük ve açıklanması mümkün olmayan bir gerçeklik olarak kabul etmekten kaçınmaları imkânsızdır. Ve ben de evrenimizdeki bir şeyin nasıl olur da arkadaki, yukarıdaki veya ötedeki üstün bir gerçekliğin işareti olduğunun bilindiğini veya düşünüldüğünü anlamıyordum. Dolayısıyla, evreni ve onun en temel özelliklerini en temel gerçekler olarak kabul etmekte ne sakınca vardır?

Yukarıda ifade ettiğim şeylerin çoğunu modern kozmolojideki gelişmelerden bağımsız olarak geliştirdiğimi belirtmeliyim. Doğrusu teoloji karşıtı başlıca iki kitabımı da büyük patlama kozmolojisinin gelişmesinden veya fiziksel değişmezler temelinde ince ayar argümanının ortaya çıkmasından çok önce yazmıştım. Fakat 1980'lerin başlarından itibaren görüşlerimi yeniden gözden

geçirmeye başlamıştım. O dönemde, kozmologların Aziz Thomas Aquinas'in felsefi olarak ispat edilmesinin mümkün olmadığını iddia ettiği şeye -yani evrenin bir başlangıcının olduğuna- dair bilimsel kanıtlar sunmakta olmaları nedeniyle ateistlerin kozmoloji alanındaki mevcut görüş birliğinden ötürü kendilerinden utanmaları gerektiğini itiraf etmiştim.

BAŞLANGIÇTA

Bir ateist olarak büyük patlama kuramıyla ilk tanıştığımda, evrenin bir başlangıcının ve Eski Ahit'in ilk kitabının ilk cümlesinin (Başlangıçta Tanrı yeri ve göğü yarattı) evrendeki bir olayla alakalı olduğunu öne sürmesi açısından bu kuramın büyük bir farklılık yarattığını düşünmüştüm. Evren yalnızca sonu değil, aynı zamanda başlangıcı olmayan bir şey olarak düşünüldüğü sürece onun varlığını (ve en temel özelliklerini) mutlak gerçekler olarak görmek çok kolaydı. Ve evrenin başlangıcı olduğunu düşünmek için herhangi bir gerekçenin olmaması durumunda her şeyi yaratmış olan başka bir şey olduğuna dair tahminler yürütülmesine gerek kalmayacaktı.

Fakat büyük patlama kuramı tüm bunları değiştirmişti. Eğer evrenin bir başlangıcı varsa, bu başlangıcı yaratan şeyin ne olduğunu sormak tamamen mantıklı ve neredeyse kaçınılmaz bir hal almıştı. Bu da durumu kökten değiştirmişti.

Aynı zamanda ateistlerin büyük patlama kozmolojisini -kuşkusuz insanların sonsuza kadar algılayamayabilecekleri- fiziki bir açıklama gerektiren bir yaklaşım olarak göreceklerini öngörmüştüm. Bununla birlikte, Tanrı'ya inananların da büyük patlama kozmolojisini "başlangıçta" evrenin Tanrı tarafından yaratılmış olduğuna dair inançlarını teyit etme eğiliminde bir yaklaşım olarak memnuniyetle karşılayabileceklerini belirtmiştim.

Modern kozmologlar, çalışmalarının taşıyabileceği olası teolojik anlamlar hakkında ateistler kadar rahatsız görünüyorlardı. Bunun sonucunda, ateist statükoyu korumayı amaçlayan etkili kaçış yolları geliştirmişlerdi. Bu yollar arasında sonsuz boşluktaki dalgalanma olaylarından kaynaklanan birden fazla evren anlayışı ve Stephen Hawking'in varlığı kendinden olan bir evren fikri vardı.

BİR BAŞLANGIÇ GERÇEKLEŞENE KADAR

Daha önce bahsettiğim gibi, birden fazla evren alternatifini pek faydalı bulmamıştım. Birden fazla evren olduğu yönündeki varsayımın tam anlamıyla işe yaramaz bir alternatif olduğunu iddia ediyordum. Bir evrenin varlığı bir açıklama gerektiriyorsa birden fazla evrenin varlığı çok daha büyük bir açıklama gerektirir:

Bu evrenlerin toplam sayısı, sorunu daha da büyütmektedir. Bu durum, öğretmenini ev ödevini köpeğinin yediğine inandıramadığı için hikâyesini ev ödevini sayılamayacak kadar kalabalık bir köpek sürüsünün yediği şeklinde değiştiren öğrencinin durumuna benzemektedir.

Stephen Hawking, Zamanın Kısa Tarihi adlı kitabında farklı bir yaklaşım sunmuştur. Hawking kitabında şunları yazmıştı: "Evrenin bir başlangıcı olması koşuluyla, bir yaratıcısı olduğunu varsayabiliriz. Fakat evrenin varlığı gerçekten de kendinden ise onun ne başlangıcı ne de sonu olacaktır. Öyleyse bu denklemde bir yaratıcıya yer var mıdır?"(2) Bu kitabı incelediğimde, kitabın sonunda yer alan bu tumturaklı sorunun içerisinde gizli fikrin Tanrı'ya inanmayanların hoşuna gidebileceğine dikkat çekmiştim. Bu kanaat her ne kadar uygun olsa da, teorik fizikçi olmayan birinin bu soruyu Damon Runyon'un Broadway kitabındaki bir karakter gibi cevaplama eğiliminde olacağını belirtmiştim: "Eğer büyük patlama bir başlangıç değilse, en azından bir başlangıç gerçekleşene kadar

bir başlangıç sayılacaktır."(3) Muhtemelen böyle bir cevap Hawking'in de biraz hoşuna gitmişti, çünkü, "Genişleyen bir evren, bir yaratıcının olmadığı anlamına gelmez, fakat onun bu evreni yaratma işini ne zaman yapmış olabileceği konusunda kısıtlamalar koyar!" demişti.

Hawking ayrıca, "Önceki zamanların belirlenemeyeceği yönünde, zamanın büyük patlamayla başladığını söyleyenler olabilir," demişti.(4) Bu tartışmadan, bildiğimiz haliyle evrenin büyük patlama ile ortaya çıkması konusunda bir fikir birliğine varılsa bile, fiziğin yine de agnostik kalması gerektiği sonucuna varmıştım: Bu büyük patlamaya, eğer varsa, neyin yol açtığını ortaya çıkarmak fiziki olarak imkânsızdır.

Ebediyen statik bir yapıya sahip hareketsiz bir varlığın aksine sürekli değişim halinde olan bir evrenin ortaya çıkması, kuşkusuz tartışmaya farklı bir boyut katmıştı. Fakat bu hikâyeden çıkarılabilecek ders, söz konusu meselelerin bilimsel olmaktan çok felsefi olduğuydu. Ve bu da beni yeniden kozmolojik argümanı ele almaya yöneltmişti.

BİLİMİN AÇIKLAYAMAMAYACAĞI KADAR BÜYÜK BİR ŞEY

Tanrı'nın varlığına ilişkin kozmolojik argümanın en önemli felsefi eleştirmeni David Hume'du. İlk kitaplarımda Hume'un argümanlarını desteklemiş olsam da, onun metodolojisi hakkında kuşkularımı ifade etmeye başlamıştım. Örneğin filozof Terence Penelhum için yazdığım makalelerden birinde Hume'un düşüncesinin bazı varsayımlarının çok önemli hatalara yol açtığını belirtmiştim. Bu hatalar arasında Hume'un, "nedenler" olarak adlandırdığımız şeylerin fikirlerin birbirleriyle ilişkilendirilmesinden veya bu tür ilişkilendirmenin olmamasından başka bir şey olmadığı yönündeki tezi de vardı. Nedensel bilgilerimizin dayandırılması gereken temel

olan nedensel kavramlarımızın kaynağının -veya en azından geçerliliğinin- nesnel bir dünyada hareket eden etten ve kemikten canlılar olarak bol miktarda ve sürekli tekrarlanan etkinlikler deneyimimizde yattığını söylemiştim (bu; olayları kontrol altına alma çabası ve bu olayların bazılarını kontrol altına almayı başarma, "şöyle olsaydı ne olurdu" sorusunu merak etme, deneyler yapma ve dolayısıyla deneyler yoluyla "şöyle olduğunda ne olur" sorusunun cevabını bulma deneyimidir). Bu deneyim, sebep ve sonuç ilişkisi görüşünü ve buna bağlı olarak neyin gerekli ve neyin imkânsız olduğu görüşünü saptamak, bu görüşe başvurmak ve bunu geçerli kılmak için kullandığımız araçlardır. Makalenin sonunda tamamen Humecu bir hikâyenin "nedenin" ve "doğanın kanununun" yerleşmiş anlamlarını kapsayamayacağı sonucuna varmıştım.(5)

Oysa David Conway'in The Rediscovery of Wisdom (Bilgeliğin Yeniden Keşfi) kitabı ile Richard Swinburne'ün The Existence of God (Tanri'nın Varlığı) kitabının 2004 yılındaki baskısında kozmolojik argümanın Humecu (ve Kantçı) eleştirisine karşılık oldukça etkili cevaplar buldum. Conway, Hume'un itirazlarının her birini sistemli biçimde ele almaktadır. Mesela Hume, herhangi bir fiziki varlıklar dizisinin, her bir üyesinin toplamının ötesinde varoluşunun hiçbir nedeni olmadığını iddia ediyordu. Eğer başlangıcı olmayan bir gereksiz canlı varlıklar dizisi varsa, bu bile bir bütün olarak evren için yeterli bir nedendir. Conway, "nedenler olarak gösterilen maddeler kendi varlıkları bile nedensel bir açıklama gerektiren maddeler ise, bu tür bir bütünün parçalarına ilişkin, diğer parçalara göre yapılan nedensel açıklamaların bütüne ilişkin nedensel bir açıklama anlamına gelemeyeceği" gerekçesiyle bu itiraza karşı çıkıyordu.(6) Bir ağa bağlı bilgisayarlar üzerinde kendisini çoğaltabilen bir yazılım virüsünü düşünelim. Bu virüsün bir milyon bilgisayara bulaşmış olması gerçeği, kendisini çoğaltabilen bir virüsün var olduğunu açıklamaz.

Aynı Humecu argümana ilişkin Swinburne şunları söylemişti:

Dışında kalan üyelerine ilişkin hiçbir neden olmayacak olması nedeniyle sonsuz dizinin hiçbir şekilde hiçbir açıklaması olmayacaktır. Bu durumda evrenin sonsuz zaman içerisinde var olması, açıklanamaz mutlak bir gerçek olacaktır. Evrenin bir kez var olmaya başladığında varlığını neden sürdürdüğüne dair (kanunlar açısından) bir açıklama olacaktır. Karmaşık maddi bir evrenin sınırlı veya sonsuz zaman içerisinde var olması, bilimin açıklayamayacağı kadar "büyük" bir şeydir.(7)

YARATICI BİR ARACIYA DUYULAN İHTİYAÇ

Humecu eleştiriye karşılık verildikten sonra, artık kozmolojik argümana modern kozmoloji bağlamında başvurmak mümkündür. Swinburne, bir durumu yalnızca bir diğer duruma göre açıklayabileceğimizi ileri sürmektedir. Bu durumları yalnızca kanunlar açıklayamaz. "Olayları açıklayabilmek için kanunların yanı sıra durumlara da ihtiyacımız var. Ve evrenin başlangıcı olarak bunları temel almamamız durumunda, daha önce başka safhalar olmaması nedeniyle, evrenin başlangıcını açıklamamız mümkün olmayacaktır."(8) Evrenin başlangıcını açıklayacak akla yatkın bir kanun olacaksa, bunun "boşluk, ister istemez madde enerjisine yol açar" benzeri bir şey söylemesi gerekecektir. Buradaki "boşluk" hiçbir şey anlamında değil, aksine "tanımlanabilir bir özellik", hâlihazırda mevcut bir şeydir. Evrenin "boşluktan" doğduğunu öngören kanunlara bel bağlanması, madde enerjisinin neden başka bir zamanda değil de t0'da üretildiği sorusunu gündeme getirmektedir.

Bilim filozofu John Leslie, günümüzün en çok rağbet gören kozmolojik spekülasyonlarının hiçbirinin bir Yaratıcı olasılığını ortadan kaldırmadığını göstermiştir. Birkaç kozmolog, evrenin

"yoktan" var olduğu yönünde tahminlerde bulunmuştur. 1973 yılında Edward Tryon, evrenin daha büyük bir alan içerisindeki bir boşlukta yaşanan bir dalgalanma olduğu yönünde bir kuram geliştirmişti. Tryon, evrenin çekimsel bağlama enerjisinin fizikçilerin denklemlerinde negatif bir değer olarak gösterilmesi nedeniyle evrenin toplam enerjisinin sıfır olduğunu iddia etmişti. Bir başka yaklaşım kullanan Jim Hartle, Stephen Hawking ve Alex Vilenkin, evrenin büyük bir dalgalanma sonunda "yoktan var olduğu" yönünde kuramlar yürütmüşlerdir. "Yoktan" ifadesi, belirli durumlarda olağanüstü ölçüde yüksek enerji yoğunluğuna sahip karmakarışık bir uzay-zaman köpüğüdür. Hawking'e ait bir diğer fikir ise, "zaman, giderek büyük patlamanın ilk dönemlerindeki uzaya benzer hale gelmektedir," şeklindedir.

Leslie, bu spekülasyonların konuyla ilgili anlam taşımadığını düşünüyor ve şunları ifade ediyor:

Evreni ne şekilde tanımlarsanız tanımlayın -ister sonsuza dek var olan, sonsuz uzay-zaman dışındaki bir noktadan veya zamandan değil de uzaydan doğmuş veya başladığı noktanın belirlenemeyeceği kadar karmaşık bir ortam içerisinde başlamış veya toplam enerji miktarının sıfır olduğu şeklinde - Hiçbir Şey Yerine Bir Şeyin varlığında bir sorun gören insanlar, sorunun pek de çözülmüş olduğunu düşünme eğiliminde olmayacaklardır.(9)

Elinizde bir şeyin bir boşluktan var olma olasılığını ayrıntılarıyla ortaya koyan bir denklem olsa bile, bu denklemin neden uygulandığını sormanız gerekecektir. Doğrusu Hawking, denklemlere can veren yaratıcı bir aracıya ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir.

Zamanın Kısa Tarihi kitabının yayımlanmasından kısa süre sonra kendisiyle yapılan bir röportajda Hawking, ortaya koyduğu modelin Tanrı'nın varlığına ilişkin herhangi bir duruş sergilemediğini belirtmişti. Evrenin nasıl var olduğuna fizik kanunlarının karar

verdiğini söyleyerek aslında Tanrı'nın "evreni bizlerin anlayamadığı rasgele biçimde harekete geçirmeyi" seçmediğini söylemiş oluyoruz. Bu ifade, Tanrı'nın -gelişigüzel kararlar vermediği dışında- var olup olmadığı hakkında hiçbir şey söylememektedir.(10)

İYİ BİR TÜMEVARIMSAL ARGÜMAN

Geçmişte evreni sonsuz bir neden dizisine başvurarak açıklamaya yönelik çaba, modern kozmolojinin dilinde yeni bir şekle sokulmuştur. Fakat John Leslie bunu yetersiz bulmaktadır. Leslie, bazı insanların evrenin belirli bir zamanda ortaya çıkmasının, evrenin daha önceki bir zamanda var olduğu ve sonu olmadığı gerçeğiyle açıklanabileceğini ileri sürdüklerini anlatmaktadır. Ayrıca evrenin sonsuz bir patlamalar ve kırılmalar dizisi yoluyla veya yeni büyük patlama ürünü evrenler yaratan ebediyen genişleyen bir gerçeğin parçası olarak sonsuz bir zaman içerisinde var olduğuna inanan fizikçiler de bulunmaktadır. Yine de, evrenin bir ölçüye göre sınırlı bir geçmişte, bir diğer ölçüye göre ise sonsuz bir zaman içerisinde var olduğunu söyleyenler de vardır.

Leslie, bu yaklaşımlara karşılık olarak, "geçmişte yaşanan sonsuz bir olaylar dizisinin varlığının, her bir olayın kendisinden bir önceki olayla açıklanması yoluyla açıklanamayacağını" belirtmektedir. İçeriklerini önceki kitapları taklit etmeye borçlu olan sonsuz bir geometri kitabı dizisi olsa bile, kitabın neden bu şekilde hazırlandığına (örneğin geometri hakkında olduğuna) veya neden bir kitabın olduğuna dair elimizde yeterli bir cevap olmaz. Sürecin tamamı bir açıklama gerektirir. Leslie şunları söylüyor: "Geçmişe yolculuk yapan ve böylece ihtiyaç duyan kimsenin tasarlayıp üretmediği bir zaman makinesi olduğunu düşünelim. Bu makinenin varlığı açıklama gerektirmeyen geçici bir döngüdür! Zaman içerisinde yolculuk mümkün olsa bile, bu kesinlikle saçmalık olacaktır."(11)

Richard Swinburne, kozmolojik argümana ilişkin açıklamasını şu şekilde özetliyor: "Eğer bir Tanrı varsa, O'nun bir evrenin sınırlarına ve karmaşıklığına sahip bir şey yaratacak olma olasılığı oldukça yüksektir. Evrenin nedensiz yere var olduğu oldukça olasılık dışıdır, fakat Tanrı'nın nedensiz var olduğu çok daha fazla olasıdır. Dolayısıyla evrenin varlığından Tanrının varlığına uzanan argüman, iyi bir tümevarımsal argümandır."(12) Swinburne ile yakın zamanda yaptığım bir görüşmede, onun kozmolojik argüman görüşünün temel açıdan doğru göründüğünün farkına vardım. Bu görüşün bazı özellikleri üzerinde düzeltmeler yapılması gerekiyor olabilir, fakat evren açıklama isteyen bir şeydir. Richard Swinburne'ün kozmolojik argümanı oldukça umut verici, muhtemelen de doğru bir açıklama sunmaktadır.

9 - TANRI YA YER BULMAK

Bu, Shakespeare'in işidir. Shakespeare'in en ünlü oyunlarından Macbeth'in ilk sahnesinde, Kral'ın ordusunun iki generali Macbeth ve Banquo, üç büyücüyle karşılaşır. Büyücüler onlarla konuşup ardından gözden kaybolurlar.

Hayretler içerisindeki Banquo, "Dünyanın tıpkı su gibi kabarcıkları var ve bunlar da o kabarcıklardan. Peki, bunlar nereye gittiler?" der.

"Havaya," diye cevaplar Macbeth. "Ve insan bedeni gibi görünen şeyler eriyerek nefes olarak rüzgâra karıştı."

Bu, bir eğlendirici tiyatro ve güzel edebiyattır. Ne var ki "nefes olarak rüzgâra karışabilen" bir insan olduğu düşüncesi her ne kadar tiyatro ve edebiyat sevenler açısından nadiren bir sorun teşkil etse de, bu düşünce geçmişte "kendisini nereye götürürse götürsün kanıtları izlemeyi" amaçlayan bu filozofun önüne oldukça büyük bir engel koymuştu.

ORADA HİÇ KİMSE YOK

Tanrı ve Felsefe ve daha sonraki eserlerimde, bedeni olmayan ve her zaman her yerde hazır bulunan bir Ruh görüşünü varsayması nedeniyle Tanrı kavramının mantıklı olmadığını ileri sürmüştüm. Gerekçem oldukça açıktı. Alışılmış anlamlarından ve bunlara uygun kullanımlarından anladığımız üzere bir insan; etten ve kandan ibaret bir varlıktır. Bu bağlamda, "bedeni olmayan bir kişi" ifadesi saçma görünüyordu; tıpkı Hughes Mearns'e ait olduğu söylenen küçük tekerlemede olduğu gibi:

Dün merdivenleri çıkarken Orada olmayan bir adamla karşılaştım, Bugün de orada değildi, Keşke, keşke dedim...Gitse.

"Bedeni olmayan bir kişi" olduğunu söylemek, "orada olmayan biri" demek gibi bir şeydir. "Bedeni olmayan bir kişiden" bahsetmek istiyorsak, bu kişiyi "kişi" kelimesinin yeni bir anlamında tanımlamanın ve yeniden tanımlamanın bazı uygun yollarını belirlememiz gerekmektedir.

Peter Strawson ve Bede Rundle gibi daha sonraki felsefeciler bu eleştiriyi geliştirmeye devam etmişlerdir. Bu argümanın bir biçimini, son olarak, Dublindeki Trinity College'dan felsefe profesörü John Gaskin'in çalışmasında bulabiliriz. Gaskin şunları yazmıştır: "Bir bedenin olmaması, bir kişinin var olup olmadığına (orada kimsenin olmadığına!) dair kuşkulara gerçekçi zemin sağlamakla kalmaz, aynı zamanda böylesi bedeni olmayan bir varlığın bir aracı olup olamayacağına dair kuşkulara da zemin hazırlar."(1)

Teistler, her ne kadar korkunç bulsalar da, bu eleştiriyi güvenilir biçimde ele almışlardır. 1980'ler ile 1990'lardan itibaren analitik felsefeciler arasında deizm rönesansı yaşanmıştır. Bu düşünürlerin pek çoğu geleneksel olarak Tanrı'ya atfedilen özellikler ve sonsuzluk gibi kavramlar üzerinde kapsamlı çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Bu düşünürlerin ikisi, Thomas Tracy ve Brian Leftow, "bedeni olmayan ve her zaman her yerde hazır bulunan bir Ruh" düşüncesinin uygunluğunu savunmanın zorluğunu sistemli biçimde ele almıştır. Tracy bedensiz bir aracının nasıl tanımlanabileceği sorusunu ele alırken, Leftow da ilahi bir varlığın neden uzay ve zamanın dışında olması gerektiğini ve bedensiz bir varlığın evrende nasıl hareket edebileceğini göstermeye çalışmaktadır.

ARACININ KUSURSUZLUĞU

God, Action and Embodiment ve The God Who Acts kitaplarında Tracy, bedensiz bir kişinin olmasının nasıl mümkün olabileceği ve

böyle bir kişinin nasıl tanımlanabileceği yönündeki sorularıma kapsamlı cevaplar vermiştir. Tracy, (beşeri ve ilahi) kişileri bilinçli biçimde hareket edebilen aracılar olarak görmektedir. Beşeri kişiyi aracı bir organizma, kasıtlı eylemde bulunabilen bir beden olarak görmektedir. Fakat (beşeri kişiler gibi) cisimleştirilmiş tüm aracıların (yalnızca akıl ve bedenden ibaret olmayan) psiko-fiziksel birimler olmak zorunda olmasına rağmen, bütün aracıların cisimleştirilmesi gerekmemektedir. Hiçbir anti düalist argüman, bir aracı olabilmek için bedenin gerekli bir koşul olduğunu göstermemektedir, çünkü bir aracı olmanın koşulu yalnızca bilinçli eylemde bulunabilme kabiliyetine sahip olmaktır. Tracy, her hareketi kasıtlı olan Tanrı'nın bir aracı olduğunu belirtmektedir. Tanrı'dan şahsi bir varlık olarak bahsetmek, onu kasıtlı eylemlerde bulunan bir aracı olarak görmektir. Tanrı'nın eylemde bulunabilme güçleri eşsizdir ve Tanrı'ya atfedilen eylemlerin diğer aracılara atfedilebilmesi mümkün değildir. Örneğin Tanrı, kasıtlı aracılığı yoluyla, diğer bütün varlıkları yaşama getiren aracıdır.

Tracy, Tanrı'nın eylemlerini gerçekleştirdiği eşsiz üslupla tanımlanabileceği görüşünü ortaya koymaktadır. "Eğer Tanrı'yı aracılığın kusursuzluğu olarak düşünürsek, Tanrı'nın, varlığı amaçtaki mükemmel ahengi temsil eden ve her şeyin ve kendisinin mutlak yaratıcısı olan bir aracı olduğunu söyleyebiliriz." Tanrı'nın müşfik olduğunu söylemek, Tanrı'nın canlıları eylemlerinde sergilediği somut biçimlerde gösterdiğini ve bu eylemlerin O'nun bir aracı olarak kimliğini sergilediğini söylemektir. Ne var ki Tanrı, yaşam biçimi ve eylem güçleri bizimkilerden tamamen farklı bir aracıdır. "Tanrı'nın eyleminin kapsam ve içerik bakımından eşsiz olması nedeniyle O'nun sevgisi, sabrı veya bilgeliğinin yapısı da aynı şekilde eşsizdir."(2) İlahi eylemlerin bu şekilde kavranması, Tanrıyı müşfik veya bilge olarak tanımlamamıza yardım edebilmektedir, fakat yine de itiraf etmeliyiz ki Tanrı'yla ilgili kavrama gücümüz son derece kısıtlıdır.

DÜNYANIN GERÇEK AKSESUARLARI

Şu anda Oxford Üniversitesi'nde Nolloth Profesörü olan Brian Leftow, Time and Eternity adlı kitabında bu konuları ele almaktadır. Kendisiyle yaptığım görüşmede Leftow, Tanrı'nın uzay ve zamanın dışında olduğu görüşünün özel izafiyet kuramıyla tutarlı olduğuna işaret ediyordu. "Tanrı'nın zamanın dışında olduğunu göstermeye çalışmak için ortaya koyabileceğiniz çok sayıda farklı argüman vardır," diyordu Leftow. "Beni oldukça etkileyen bir argüman ise özel izafiyet oldukça ciddiye alınacak olursa, zamanın içerisinde olan her şeyin aynı zamanda uzayın içerisinde olacağına inanılacak olunmasıdır. Bu, yalnızca dört boyutlu bir uzay-zaman süreklisidir. Bugüne kadar hiçbir teist, Tanrı'nın tam olarak uzayda yer aldığını düşünmemiştir. Eğer Tanrı uzayda değilse ve zamanın içerisinde olan her şey aynı zamanda uzayda ise, Tanrı zamanın içerisinde değildir. Bu noktada ortaya şu soru çıkıyor: "Zamanın dışında insan benzeri bir varlığın olduğundan nasıl bir anlam çıkarabilirsiniz?"

Leftow sözlerini şöyle sürdürüyordu:

Açıkçası insanlara özgü çok sayıda eylemin Tanrı'ya atfedilmesi mümkün değildir. O unutamaz. Siz yalnızca geçmişinizde olan şeyleri unutabilirsiniz. O, bir şeyler yapmayı bırakamaz. Siz yalnızca geçmişinizde sona ermiş bir şeyi yapmayı bırakabilirsiniz.

Fakat insanlara özgü, zamanla pek de alakası olmayan başka eylemler de vardır - bunlar, yaradılışsal özellik olan ve zamanla ilgisi bulunmayan bilmek gibi eylemlerdir. Bu tür eylemlerin arasında niyetlenme eyleminin de sayılabileceğini ileri sürebilirim. Bir niyet sahibi olmak, belirli şeylerin gerçekleşmesi durumunda bir şey yapacağınızı belirleyen yaradılışsal bir özellik olabilir. Dolayısıyla Tanrı'nın zamanın dışında olduğunu düşünmek için gerekçeler olduğu kanaatindeyim. Ve ayrıca tüm bunlardan, bizleri içinden

çıkılamaz bir gizemin içerisine sokmayacak bir anlam çıkarabileceğimizi düşünüyorum.

Leftow'un ele aldığı diğer soru, uzayda veya dünyada hareket eden, her yerde hazır ve nazır bir Ruhun varlığından bahsetmenin nasıl anlamlı olabildiği sorusuydu:

Eğer Tanrı zamanın dışında ise, yaptığı her şeyi bir anda, tek bir hareketle yapıyor demektir. Önce bir şeyi ve ardından diğer şeyleri yapamaz. Fakat tek bir hareketinin farklı zamanlarda etkisi olabilir. Kendi iradesine göre güneşin bugün veya ertesi gün doğmasını isteyebilir ve bunun da bugün ile yarın üzerinde etkileri olur. Ne var ki bu, en temel soru değildir.

En temel soru şudur: Yersiz, zamanın dışında bir varlık ile uzay-zaman süreklisinin bütünlüğü arasında nedensel bir ilişki nasıl olabilir? Bundan bir anlam çıkarıp çıkarmamanız büyük ölçüde nedensellik kuramınızın ne olduğuna bağlıdır. Neden kavramının zamanla ciddi anlamda ilişkisi olduğunu -mesela bir nedenin başka bir olaydan önce gerçekleşen ve bu olayla belirli bağlantıları bulunan bir olay olduğunu- düşünüyorsanız [örneğin neden zamana bağlıdır şeklinde] bu görüşünüz geçersiz olacaktır. Oysa nedenin zamanla ilişkili olduğunu ileri sürmeyen analizler de mevcuttur. Ben şahsen neden kavramının gerçek anlamda bir tahlilinin olmadığı -bunun ilkel bir kavram ve nedenselliğin kendisinin ilkel bir husus olduğu- görüşüne katılıyorum. Nedensellik, dünyanın gerçek aksesuarlarının bir parçasıdır. Eğer neden kavramının bir analizi yoksa bu kavramdan analiz yoluyla zamanın dışında bir Tanrı ile zamanın bütünlüğü arasındaki ilkel nedensel bağlantıyı geçersiz kılacak bir şey çıkarabilmeniz mümkün değildir.(3)

TUTARLI BİR OLASILIK

Tracy ve Leftow'un çalışmaları en azından, bu tür bir Ruha kendi niyetlerini mekân-zaman süreklisinde eşsiz biçimde yerine getiren uzay ve zaman kavramlarının dışında bir aracı gözüyle baktığımız takdirde, her yerde hazır ve nazır bir Ruh olduğu görüşünün özü itibariyle tutarsız olmadığını göstermektedir. Bu tür bir Ruhun olup olmadığı sorusu, gördüğümüz üzere, Tanrı'nın varlığına ilişkin argümanların merkezinde yer almaktadır.

Bu argümanların geçerliliği konusunda Conway'in görüşüne katılıyorum:

Eğer bir önceki bölümün muhakemesi sağlam yapıldıysa, Tanrı'nın evrenin ve onun sergilediği düzen biçiminin açıklaması olduğunu inkâr edebilmek için sağlam felsefi argümanlar yoktur. Durum böyle olunca, bilgiyi elde etmenin daha iyi yollarını bulamayan felsefecilerin bir kez daha konularının klâsik kavramına dönmemeleri için herhangi bir neden yoktur.(4)

10 - HER ŞEYE KADİR GÜCE İNANMAK

Tanrı'nın varlığına ilişkin bir argümana bilim yalnız başına kanıtlar sunamaz. Bu kitapta ele aldığımız üç kanıt -doğanın kanunları, teleolojik yapısıyla yaşam ve evrenin varoluşu-hem kendisinin hem de dünyanın varlığını açıklayan bir Aklın ışığında açıklanabilir. İlahi varlığın keşfedilmesi deneyler ve denklemlerle değil, bunların ortaya koydukları yapıların anlaşılmasıyla gerçekleşir.

Tüm bunlar kulağa soyut ve gayri şahsi gelebilir. Asıl sorulması gereken soru şudur: Ben, bir birey olarak, her yerde hazır ve nazır olan ve her şeye kadir bir Ruh olan en büyük Gerçekliğin keşfedilmesine nasıl karşılık veriyorum? Bir kez daha söylemeliyim ki benim İlahi varlığı keşfetme yolculuğum şu ana kadar aklın uzun bir hac yolculuğu olmuştur. Argümanın beni peşinden götürdüğü yere gittim. Ve bu argüman beni kendiliğinden var olan, değişmez, maddi olmayan, her yerde hazır ve nazır ve her şeye kadir bir Varlığın var olduğunu kabul etmeye götürmüştür.

Elbette kötülük ve acının varlığıyla da yüzleşmelidir. Ne var ki, felsefi açıdan bakıldığında bu, Tanrı'nın varlığı sorusundan farklı bir meseledir. Doğanın varlığından yola çıkarak onun varlığının temeline ulaşırız. Doğanın da kendi kusurları olabilir, fakat bu durum onun mükemmel bir Kaynağa sahip olup olmadığına dair herhangi bir şey ifade etmemektedir. Dolayısıyla Tanrının varlığı nedenli veya nedensiz kötülüğün varlığına dayanmamaktadır.

Kötülüğün varlığını açıklama konusunda ise İlahi bir gücün varlığını kabul edenler açısından iki farklı açıklama vardır. Bunların ilki, Tanrının dünyaya müdahale etmediğini varsayan Aristotelesçi yaklaşımdır. İkincisi ise, insanların tamamen özgür olmaları durumunda kötülüğün daima bir olasılık olarak kalacağı görüşü olan

özgür irade savunmasıdır. Aristotelesçi yaklaşımda, arada bir adaletin temel ilkelerini uzaktan ve ayrı olarak onaylasa da, yaratma işi sona erdiğinde Tanrı'nın, evreni doğanın kanunlarına bıraktığı görüşü vardır. Özgür irade savunması ise ilahi gücün, Tanrının kendisini gözler önüne serdiği görüşünün kabul edilmesine dayanmaktadır.

DAHA FAZLA ÖĞRENMEYE AÇIK OLMAK

Buradan nereye varacağım? Öncelikle, özellikle doğanın tarihi hakkında bildiklerimizin ışığında, ilahi Gerçeklik hakkında daha fazla şey öğrenmeye tamamıyla açık olduğumu söylemek istiyorum. İlahi gücün kendisini insanlık tarihinde göstermiş olup olmadığı sorusu ise hâlâ geçerli bir tartışma konusudur. Her şeye kadir bir gücün yapabileceklerini, mantıken imkânsızı yaratmak dışında, kısıtlamanız mümkün değildir. Evrendeki her şey bu güce tabidir.

Kitaptaki Ek B bölümü, bu ikinci konuyla ilgili İncil bilgini ve Anglikan Kilisesi Piskoposu N. T. Wright ile özellikle Hıristiyanların Tanrının İsa Mesih'in bedeninde vücut bulduğu iddialarına atıfta bulunarak yaptığım görüşmeyi aktarmaktadır. Daha önce de söylediğim gibi, hiçbir dinde İsa Mesih gibi karizmatik bir şahsiyet ile Aziz Paul gibi mükemmel bir aydından oluşan bir bileşim yoktur. Eğer her şeye kadir gücün bir din kurmasını istiyorsanız, bence o dinin temeli bu ikili olmalıdır!

İLETİŞİM KURMAYA İSTEKLİ OLMAK

Bu bölüme başladığım hikâyeye geri dönmek istiyorum. Ada kabilesi tarafından keşfedilen uydu telefonu ve onun yapısını açıklamaya yönelik çabalardan bahsetmiştik. Hikâye, bilim

adamlarının kabilenin bilge kişisiyle alay edip onu umursamamalarıyla sona eriyordu.

Fakat hikâyenin farklı biçimde sona erdiğini düşünelim. Bilim adamları, bilgenin telefonun diğer insanlarla iletişim aracı olarak kullanılabileceği fikrini bir çalışma varsayımı olarak ele alırlar. Konunun üzerinde biraz daha durunca telefonun gerçek insanların seslerini ileten bir ağa bağlı olduğu sonucunu teyit ederler. Artık "orada" akıllı varlıkların olduğu kuramını kabul ediyorlardır.

Daha da cesur bilim adamları biraz daha ileri giderler. Telefonda duydukları sesleri çözmeye çalışırlar. Söylenenleri anlamalarını sağlayan kalıpları ve ritimleri tespit ederler. Bütün dünyaları değişir. Yalnız olmadıklarını anlarlar. Ve belirli bir noktada iletişim kurarlar.

Bu benzetmenin uygulanması çok kolaydır. Doğanın kanunları -hikâyedeki iletişim ağı- gibi olguların keşfedilmesi bilim adamları, filozoflar ve diğer insanların sonsuz zekâya sahip bir Aklın varlığını kabul etmelerini sağlamıştır. Bazıları bu Akılla iletişim kurduklarını iddia etmektedir. Ben henüz iletişim kurmadım. Fakat bir dakika sonra bile ne olacağını kim bilebilir ki?

Bir gün, "Şimdi beni duyuyor musun?" diyen bir Ses duyabilirim.

EKLER

Bu kitapta Tanrı'nın varlığına ilişkin fikrimi değiştirmeme neden olan argümanları özetlemeye çalıştım. Daha önce bahsettiğim üzere, David Conway'in The Rediscovery of Wisdom kitabının bu değişimde önemli bir rolü oldu. Diğer forumlarda önerdiğim bir diğer kitap ise Roy Abraham Varghese'nin The Wonder of the World kitabıdır. Tanrı ve Felsefe'ye yazdığım yeni önsözde, Tanrı ve Felsefe'den sonra yazılacak bütün kitapların "doğanın düzenine ilişkin tümevarımsal argüman hakkında son derece kapsamlı bir görüş sunan" The Wonder of World'ü "dikkate alması gerekeceğini" belirttim. Varghese'nin şu anda elinizde tuttuğunuz kitabın yazım aşamasında bana yardım etmesinden ötürü, kendisinden şimdiki ateist kuşağın argümanlarının bir tahlilini ve değerlendirmesini yaparak benim görüşlerimi tamamlamasını rica ettim. "The 'New Atheism': A Critical Appraisal of Dawkins, Dennett, Wolpert, Haris and Stenger," Ek A'da yer almaktadır.

Ek B, Tanrı'nın insanlık tarihinde kendisini İsa Mesih'in bedeninde gösterdiği iddiasıyla ilgilidir. Bu iddiayı savunanlar arasında günümüzün önde gelen Yeni Ahit bilginlerinden Piskopos N. T. Wright da bulunmaktadır. Wright'in, Tanrı'nın kendisini gösterdiğine dair önceki eleştirilerime hem bu kitapta hem de kendi kitaplarında verdiği yanıtların Hıristiyanlık açısından bugüne kadar gördüğüm en güçlü iddiayı teşkil ettiğini düşünüyorum.

Wright'a ait her iki eki de bu kitaba dâhil ettim, çünkü bunların her ikisi de Tanrı'nın varlığına ilişkin düşüncemi değiştirmeme yol açan türden muhakemenin örnekleridir. Bu bölümleri olduğu gibi

aktarmanın uygun olduğunu düşünüyorum, çünkü bunlar, okuyuculara benim devam eden yolculuğumun yönü hakkında bilgi verirken tartışmayı da ciddi anlamda ilerleten özgün katkılardır. Bu ekler, İkinci Bölüm, "My Discovery of the Divine" (İlahi Olanı Keşfim), ile birlikte ele alındığında, din felsefesinin güçlü bir yeni görüşünü sunan organik bir bütün oluşturmaktadır.

EK A

Yeni Ateizm: Dawkins, Dennett, Wolpert,Harris ve Stenger'a Eleştirel Bir Yaklaşım

Roy Abraham Varghese

Yeni ateizmin" temelinde Tanrı diye bir şeyin, yani var olan her şeyin ebedi ve sonsuz bir Kaynağı olmadığı inancı bulunmaktadır. Bu, diğer argümanların çoğunun bir anlam taşıyabilmesi için doğruluğunun kanıtlanması gereken kilit inançtır. Benim buradaki görüşüm; Richard Dawkins, Daniel Dennett, Lewis Wolpert, Sam Harris ve Victor Stenger gibi "yeni ateistlerin" yalnızca bu inancı kanıtlayamamakla kalmadıkları, aynı zamanda Tanrı'nın var olup olmadığı sorusuyla alakalı olguları göz ardı ettikleridir.

Gördüğüm kadarıyla mevcut deneyimlerimizde ancak Tanrı'nın varlığı ile açıklanabilecek beş olgu açık biçimde ortadadır. Bunlar sırasıyla, maddi dünyayla bütün deneyimlerimizde saklı olan akılcılık; bağımsız olarak hareket edebilme becerisi olan yaşam; farkında olma yetisi olan bilinç; dilde yer alan türden anlamlı simgeleri ifade edebilme ve anlama yeteneği olan kavramsal düşünme ve bilinç, düşünme ve eylemin "merkezi" olan insanın kendisidir.

Bu olgular ve bunların Tanrı'nın varlığıyla ilişkilendirilmeleri hakkında üç şeyin ifade edilmesi gerekmektedir. İlk olarak, bizler Tanrı'nın varlığına ilişkin argümanlar ve kanıtlar duymaya alışkınızdır. Bu tür argümanların belirli temel görüşlerin ifade edilmesi açısından faydalı olduğunu, fakat biçimsel geçerliliklerinin bir Tanrı'nın olup olmadığını belirleyen "kanıtlar" olarak

değerlendirilemeyeceğini düşünüyorum. Aksine, burada ifade edilen beş olgu, sonsuz ve ebedi bir Aklın varlığını gerektirmektedir. Tanrı, deneyimlerimizde açık biçimde yer alan her şeyin temelindeki mutlak koşuldur. İkinci olarak, önceki noktadan belli olacağı üzere, burada olasılıklardan ve varsayımlardan değil, kişinin kendini inkâr etmedikçe inkâr edemeyeceği temel gerçeklerle yüzleşmelerinden bahsediyoruz. Bir başka deyişle, olasılık teoremlerini belirli veri kümelerine uygulamıyor, verileri değerlendirmenin nasıl mümkün olabileceği yönündeki daha temel bir soru üzerinde düşünüyoruz. Aynı şekilde bu, bazı karmaşık olguların varlığına bakarak Tanrı'yı anlama meselesi değildir. Aksine, Tanrı'nın varlığı bütün olguların mutlak koşuludur. Üçüncü olarak, eski ve yeni ateistler Tanrı'nın varlığına dair herhangi bir kanıt olmadığından yakınmaktadırlar ve bazı teistler de buna hür irademizin ancak bu tür kanıtların zorlayıcı olmaması durumunda korunabileceğini belirterek karşılık vermiştir. Burada benimsenen yaklaşım, yaşamımızda ihtiyaç duyduğumuz bütün kanıtlara sahip olduğumuz ve insanların ateist olmalarından ancak bu kanıtlara "bakmayı" bilinçli olarak reddetmenin sorumlu olduğu yönündedir.

Mevcut deneyimlerimiz üzerinde düşünürken isterseniz bir düşünce deneyi gerçekleştirelim. Bir an için önünüzde mermer bir masa olduğunu düşünün. Bir trilyon yıl veya sonsuz zaman geçse bile bu masanın birdenbire ya da yavaş yavaş sizin gibi bilinçli, çevresinde olup bitenlerin ve kimliğinin farkında olabileceğini düşünebilir misiniz? Böyle bir şeyin gerçekleşebileceğini düşünmek imkânsızdır. Aynı şey her türlü madde için geçerlidir. Maddenin, kütle enerjisinin yapısını çözdüğünüzde, yapısı gereği, asla "bilinç" düzeyine gelemeyeceğini, asla "düşünemeyeceğini" ve asla "ben" diyemeyeceğini anlarsınız. Fakat ateistlerin görüşüne göre, evrenin tarihinin bir noktasında, imkânsız ve akıl edilemez şeyler gerçekleşmiştir. Onlara göre farklılaşmamış madde (buna enerjiyi de dâhil ediyoruz) bir zamanlar "can" bulmuş, ardından bilinç düzeyine

erişmiş, ardından kavramsal düşünme yetisini elde etmiş ve sonunda "ben" düzeyine gelmiştir. Fakat yeniden masamıza dönecek olursak, bunun neden gülünç olduğunu anlarız. Masa, bilinç düzeyine erişmek için gereken özelliklerin hiçbirine sahip değildir ve sonsuz zamanda bile bu tür özellikleri "edinemez." Yaşamın kaynağına dair akla en son gelebilecek senaryolardan birini kabul eden bir kişinin bile, belirli koşullar altında bir mermer parçasının kavramlar üretebileceğini ileri sürebilmesi için çıldırmış olması gerekir. Ve subatomik seviyede masayı bir arada tutan şey, evrendeki diğer bütün maddeleri de bir arada tutan şeydir.

Deneysel bilim son üç yüz yıl içerisinde maddi dünya hakkında, atalarımızın asla hayal edemeyecekleri kadar, bilgiyi açığa çıkarmıştır. Bunlara yaşamın, bilincin, düşünmenin ve benliğin temelinde yatan genetik ve sinirsel ağların kapsamlı biçimde öğrenilmesi de dâhildir. Ne var ki bilim, bu dört olgunun daha önce olduğundan çok daha iyi bilinen fiziksel bir altyapı temelinde hareket ettiğini söylemek dışında olguların yapısı veya kendileri hakkında bir şey söyleyemez. Bazı bilim adamları bunları maddenin tezahürleri olarak açıklamaya çalışmış olsa da, benim bu cümleden çıkardığım anlamın belirli bir zihinsel eylemin dışında başka bir şey olduğunu göstermenin hiçbir yolu yoktur. Evet, benim görüşlerime uyan zihinsel eylemler vardır -ve modern nörolojik bilimler, beynin farklı türlerde zihinsel etkinlikleri destekleyen bölgelerini tespit etmiştir. Fakat bir düşüncenin belirli bir sinirsel etkileşim olduğunu söylemek, adalet fikrinin kâğıt üzerine yazılmış birkaç şeyden başka bir şey olmadığını iddia etmek kadar anlamsızdır. Dolayısıyla bilinç ile düşüncenin yalnızca fiziksel eylemler olduğunu ileri sürmek anlamsızdır.

Burada bana ayrılan bölümün kısıtlı olması nedeniyle dünyaya ilişkin deneyimlerimizin temelini oluşturan ve "yeni ateizm" çerçevesinde açıklanması mümkün olmayan beş temel olguyu son

derece kısa biçimde özetlemek istiyorum. Konuyla ilgili daha ayrıntılı bir inceleme, çıkacak olan kitabım The Missing Linkle yer alacaktır.

AKILCILIK

Dawkins ve diğerleri, "Tanrıyı kim yaratmıştır?" sorusunu sormaktadırlar. Teistler ve ateistler artık bir şey üzerinde açık biçimde hemfikirdirler: Eğer bir şey var ise, ondan önce daima var olan bir şey olmalıdır. Bu ebediyen var olan gerçeklik nasıl meydana gelmiştir? Cevap, böyle bir gerçekliğin asla meydana gelmediğidir. Bu gerçeklik her zaman vardı. Seçiminizi yapın: Tanrı veya evren. Biri en başından beri vardı.

İşte akılcılık konusu tam olarak bu noktada ön plana çıkmaktadır. Ateistlerin itirazlarının aksine, her zaman var olanın hangisi olduğu konusunda teistler ile ateistlerin iddia ettikleri arasında çok önemli bir farklılık vardır. Ateistler, evren için yapılabilecek açıklamanın onun ebediyen var olduğu şeklinde olduğunu söylemektedirler, fakat bu ebediyen var olan durumun nasıl vuku bulduğunu açıklayamıyoruz. Bu durumun açıklanabilmesi mümkün değildir ve bu şekilde kabul edilmesi gerekmektedir. Teistler ise Tanrı'nın nihayetinde açıklanması mümkün bir şey olmadığını belirtmekte ısrarlıdırlar: Tanrı'nın varlığı bizim açımızdan açıklanamaz bir durumdur, Tanrı açısından değil.

Bu Tanrı'nın ebedi varlığının bizim görebileceğimiz kendi iç mantığının olması gerekir, çünkü evrende akılcılık, ancak en temel akılcılıkta temellendirilmesi durumunda olabilir. Bir başka deyişle, bilme ve gerçekleri yorumlama yeteneğimiz, doğanın işleyişleri ve bu işleyişlere dair soyut tanımlamalarımız (fizikçi Eugene Wigner'in ifadesiyle matematiğin anlaşılmaz etkililiği) gibi olağanüstü olgular ile genetik ve nöronal kodlar gibi yaşamın en temel düzeylerindeki kodların rolü, var olmalarıyla, akılcılığın temel ve her yanı kaplayan

yapısını göstermektedir. Her ne kadar Tanrı'nın yapısı hakkındaki geleneksel görüşler bazı ipuçları verse de bu iç mantığın ne olduğunu göremiyoruz. Örneğin Eleonore Stump ve Norman Kretzmann, tam olarak anlaşıldığı takdirde, mutlak yalınlığın ilahi özelliğinin, Tanrı'nın neden var olmamasının mümkün olmadığının gösterilmesine yardımcı olduğunu ileri sürmektedir. Alvin Plantinga ise Tanrı'nın olası bütün dünyalarda var olan gerekli bir Varlık olarak sayıldığını belirtmektedir.

Ateistler buna iki şekilde karşılık verebilirler: Evrenin, kendi varlığına ilişkin bizim göremediğimiz bir iç mantığı olabilir; ve/veya kendi varlığını açıklayan bir iç mantığı olan Varlığın (Tanrı) olması gerektiğine inanmak zorunda değilizdir. Teistler ilk noktayla ilgili olarak, kendisini oluşturan şeylerin toplamının dışında var olan "evren" diye bir şeyin olmadığını söyleyeceklerdir ve evrendeki hiçbir şeyin sonsuz varoluşa dair iç mantığının olmadığını biliyoruz. Teistler ikinci noktayla ilgili olarak ise -doğanın kanunlarından akılcı düşünme yeteneğimize kadar-şüphe götürmez biçimde tecrübe etmekte olduğumuz akılcılığın varlığının, ancak sonsuz bir Akıl olabilecek bir temelden yoksun olması durumunda açıklanamayacağına işaret etmektedirler. Büyük matematikçi Kurt Gödel, "Dünya mantıklıdır," demişti.(1) Bu akılcılığın anlamı, "dünyanın düzeninin onu yöneten üstün aklın düzenini yansıttığıdır."(2) Akılcılığın gerçekliği doğal seçime başvurularak inkâr edilemez. Doğal seçim, birbirlerini belirli kurallar çerçevesinde etkileyen fiziksel varlıkların ve yaşamın süreçlerini yöneten bir kodun varlığını gerektirmektedir. Ve doğal seçimden bahsetmek, doğada olup bitenlerin bir mantığı (uyumu) olduğunu ve bu mantığı anlayabilecek durumda olduğumuzu varsaymak demektir.

Önceki mermer masa örneğine dönecek olursak, söylemek istediğimiz şey, düşüncemizin temelini oluşturan ve matematiksel olarak kesin bir evrene dair çalışmamızda karşımıza çıkan asıl

akılcılığın bir kaya parçası tarafından ortaya çıkarılmış olamayacağıdır. Tanrı en temel mutlak gerçek değil, varoluşun her boyutunda yer alan temel Akılcılıktır.

Fiziksel gerçekliğin kaynağı sorusunun, inanılması güç olsa da, yeni bir biçimi, Daniel Dennett'in evrenin "kendisini yoktan veya hemen hiçbir şeyden ayırt edilmesi mümkün olmayan bir şeyden yarattığı" iddiasıdır.(3) Bu görüşü en açık biçimde ifade eden kişi ise bir diğer yeni ateist, fizikçi Victor Stenger'dir. Stenger, evren ile doğanın kanunlarının kaynaklarına yönelik yegâne çözümünü Not by Design: The Origin of the Universe, The Comprehensible Cosmos, ve God: The Failed Hypothesis adlı kitaplarında sunmaktadır.

Stenger, diğer şeylerin yanı sıra, doğanın kanunları görüşü ve bunların taşıdıkları varsayılan anlamlar hakkında alışılmamış bir eleştiri getirmektedir. Stenger, The Comprehensible Cosmos kitabında, bu sözde kanunların ne tepeden indirildiğini ne de maddenin davranışı üzerindeki kısıtlamalara yerleştirildiğini ileri sürüyor. Ona göre bu kanunlar yalnızca fizikçilerin gözlemleri hakkındaki matematiksel ifadelerini formüle etme biçimleri üzerindeki kısıtlamalardır. Stenger'in iddiası, modern fizikteki temel fikirlerden biri olan simetri hakkında yaptığı yoruma dayanmaktadır. Modern fizikteki tanımların çoğuna göre simetri, bir nesne ya da sistemin bir transformasyon karşısındaki değişmezliğidir. Bu fikir başlangıçta klâsik mekaniğin diferansiyel denklemlerine ve elektromanyetizmaya ve ardından yeni biçimlerde özel izafiyet ve kuantum mekaniği problemlerine uygulanmıştı. Stenger, okurlarına bu etkili kavramın ana hatlarını sunmakta, fakat sözlerinin devamında birbirine uymayan iki sonuca varmaktadır. Bunların biri, simetri ilkelerinin doğanın kanunları olduğu görüşünü ortadan kaldırdığı ve diğeri de hiçliğin bir şey üretemeyeceğini, çünkü "hiçliğin" değişken olduğudur!

Ne şaşırtıcıdır ki, simetri alanındaki en uzman kişilerden biri olan Anthony Zee'nin yazdığı Fearful Symmetry kitabı da Stenger'in ortaya koyduğu olguların aynılarını kullanarak oldukça farklı bir sonuca ulaşmaktadır:

Simetri, maddi dünyayı anlamamızda gittikçe artan merkezi bir rol oynamaktadır.... Temel fizikçiler, en büyük tasarımın simetrilerle dolu olduğu inancını benimsemektedirler. Bize rehberlik eden simetri olmasaydı modern fiziğin başlaması mümkün olmazdı... Fizik günlük deneyimden uzaklaşıp En Büyük Tasarımcının aklına yaklaştıkça, akıllarımızı sıradan kalıpların dışında düşünmektedir... . Simetri tarafından tanımlanan En Büyük Tasarımcıyı bir Deus Congruentiae olarak tasavvur ediyorum.(4)

Stenger, "hiçliğin" mükemmel biçimde simetrik olduğunu, çünkü boşlukta kesinlikle mutlak konum, zaman, hız veya ivme olmadığını ileri sürmektedir. Stenger, "Simetrilerin kaynağı nedir?" sorusunu ise bunların aslında boşluğun simetrileri oldukları, çünkü fizik kanunlarının, zaten yoktan var olmuşçasına, kendilerinden bekleneni yerine getirmekte oldukları şeklinde yanıtlamıştı.

Stenger'in temel yanılgısının kökeni oldukça eskiye dayanmaktadır: Bu, "hiçliği" "bir şeyin" bir türü gibi ele alma yanılgısıdır. Yüzyıllardır "hiçlik" kavramı üzerinde fikirler yürütmüş olan düşünürler, "hiçliğin" bir şeyin bir türü olmadığı noktasını vurgulamaya özen göstermişlerdir. Mutlak hiçlik; hiçbir kanun, boşluk, alan, enerji, yapı, hiçbir türden fiziksel veya zihinsel varlık - ve "simetriler"- olmadığı anlamına gelir. Hiçliğin hiçbir özelliği veya gücü yoktur. Mutlak hiçlik sonsuz zaman diliminde bile hiçbir şey üretemez -doğrusu mutlak hiçlikte zaman diye bir şey olamaz.

Stenger'in, God: The Failed Hypothesis kitabının temelinde yer alan ve evrenin net enerjisinin sıfır olması nedeniyle evrenin "hiçlikten" ortaya çıkmasının fiziğin ilkelerini çiğnemediği yönündeki görüşüne ne demeli? Bu, ilk kez, evrenin net enerjisinin sıfıra yakın

olduğunu gösterdiğini ve bu yüzden evrenin hiçlikten var olduğunu söylemekte herhangi bir çelişki olmadığını söyleyen fizikçi Edward Tryon tarafından ileri sürülmüş bir görüştür. Eğer yerçekimsel enerjisi negatif olan bağlama (çekim) enerjisi ile evrenin pozitif değer olan bütün kütlesinin tamamını toplayacak olursanız sıfıra yakın bir değere ulaşırsınız. Bu durumda evreni yaratmak için enerjiye ve dolayısıyla bir yaratıcıya ihtiyaç duyulmamaktadır.

Bu ve benzer iddialarla ilgili ateist felsefeci J. J. C. Smart, sıfır net enerjisi olan bir evren varsayımının bir şeyler olduğu sorusunu hâlâ yanıtlamadığına işaret etmektedir. Smart, bu varsayımın ve onun modern formüllerinin yapısal bir uzay-zaman süreklisi, kuantum sahası ve doğa kanunları bulunduğunu varsaymakta olduğunu belirtmektedir. Sonuç olarak, bunlar ne bir şeylerin neden var olduğu sorusuna cevap verebilmektedir ne de uzay ve zamandan ibaret evrenin zamandan bağımsız bir gerekçesinin olup olmadığı sorusunu ele almaktadır.(5)

Bu tahlilden de açık biçimde anlaşıldığı gibi, Stenger iki temel soruyu cevapsız bırakmaktadır: Neden bir şey vardır ve mutlak hiçlik yoktur? Ve var olan bir şey neden simetrilere uymakta veya karmaşık yapılar oluşturmaktadır?

Zee, simetrinin kaynağının en büyük Tasarımcının Aklı olduğu sonucuna varmak amacıyla Stenger'in ifade ettiği simetri olgularının aynılarını kullanmaktadır. Doğanın kanunları, esasında doğanın temelindeki simetrileri yansıtmaktadır. Ve evrenin akılcılığını ve anlaşılabilirliğini -kökü Tanrı'nın Aklında bulunan akılcılığı- gösteren şey, doğanın kanunları değil, simetridir.

YAŞAM

Ele alınacak bir sonraki olgu yaşamdır. Tony Flew'in bu kitapta maddeyle ilgili söyledikleri göz önünde bulundurulduğunda, burada

yaşamın kaynağı sorusu üzerinde çok daha fazla bir şey söylemeye gerek yoktur. Oysa bu soruyla ilgili mevcut tartışmaların, kilit meselelerin bile farkında olmadığı izlenimi uyandırdığı belirtilmelidir. Canlı varlıkların dört boyutu vardır. Bu tür varlıklar aracı, güdümlü, kendisini çoğaltabilen ve simgelere göre hareket eden varlıklardır (bunların varoluşları kodlar ile kimya arasındaki karşılıklı etkileşime dayanmaktadır). Canlı varlıkların tümü hareket etmektedir veya hareket etme kabiliyetine sahiptir. Ve bu tür varlıkların her biri, kendi eylemlerinin tamamının ortak kaynağı ve merkezidir. Bu aracıların yaşamlarını sürdürebilme ve bağımsız hareket edebilme kabiliyetleri olması nedeniyle, eylemleri bir ölçüde amaçları (beslenme) tarafından belirlenmektedir ve kendilerini çoğaltabilmektedirler; dolayısıyla bu canlılar amaca güdümlü, kendilerini çoğaltabilen bağımsız aracılardır. Üstelik Howard H. Pattee'nin belirttiği gibi, canlı varlıklarda göstergesel süreçler (kurallar, kodlar, diller, bilgi, kontrol) ile fiziksel sistemlerin (kanunlar, hareket bilgisi, enerji, kuvvetler, madde) etkileşimini bulabilirsiniz.(6)

Burada incelenen kitapların içerisinde yalnızca Dawkins'in kitabı yaşamın kaynağı sorusunu ele almaktadır. Wolpert, bu konuyla ilgili söylediklerinde oldukça samimidir: "Bu, evrimle ilgili bütün bilimsel soruların cevaplandırılmış olduğu anlamına gelmez. Aksine bizzat yaşamın kaynağı, bütün canlı varlıkların ortaya çıktığı mucizevî hücrenin evrimi hâlâ yeterince anlaşılmamaktadır."(7) Dennett, önceki çalışmalarında, bazı materyalist açıklamaların doğru olabileceğini kabul etmiştir.

Ne yazık ki Dawkins'in yaklaşımı fizyokimyasal düzeyde bile açık biçimde yetersiz veya yanlıştır. "Fakat yaşam nasıl başlar?" diye soruyor Dawkins. "Yaşamın kaynağı, doğal seçim için hayati önem taşıyan koşulların ortaya çıkmasını sağlayan kimyasal olay veya olaylar dizişiydi... Hayati önemdeki bileşen -bir tür genetik molekül- yerini aldı mı artık bunu gerçek Darwinci doğal seçim izleyebilir."(8)

Bu nasıl gerçekleşti? "Bilim adamları büyük rakamların sihrine başvurmaktadırlar... İnsancı ilkenin güzelliği, bütün sezgilere rağmen, kimyasal bir modelin gezegenimizin üzerindeki yaşamın varlığına ilişkin iyi ve tamamen tatmin edici bir açıklama sunmak amacıyla bir gezegende yaşamın ortaya çıkma olasılığının milyarda bir olduğunu tahmin etmesi gerektiğini söylemesidir."(9)

Batıl inanca dayanarak yapılmış küstahça bir girişim olarak tanımlanması daha uygun olan bu tarz muhakeme göz önünde bulundurulduğunda, eğer yalnızca "büyük rakamların sihrine başvurursak" arzuladığımız her şeyin bir yerlerde var olması gerekir. Tek boynuzlu atlar veya gençlik iksiri, "şaşırtıcı ölçüde olanaksız" olsa da, "tüm sezgilere rağmen" meydana gelecektir. İhtiyaç duyulan tek şey, bunların "bir gezegende gerçekleşme olasılığının milyarda bir" olduğunu "tahmin etmesi gereken" "kimyasal bir modeldir."

BİLİNÇ

Neyse ki bilinçle ilgili yapılan çalışmalarda işler diğer alanlardaki kadar kötü değildir. Bugün bilinç hakkında giderek artan bir bilinçlilik vardır.

Artık bilinçliyiz ve bilinçli olduğumuzun bilincindeyiz. Bunu inkâr eden kişi ancak kendisiyle çelişkiye düşer -ne var ki bazıları hâlâ bunu inkârda ısrar etmektedir. Sinir hücrelerinin yapısını anladığınızda sorun içinden çıkılmaz bir hal almaktadır. Öncelikle sinir hücreleri bilinçli yaşam tarzımızla hiçbir benzerlik göstermemektedir. İkincisi ve daha da önemlisi, fiziksel özelliklerinin bilinci yaratacakları veya yaratabileceklerine inanmamız için hiçbir gerekçe sunmamaktadırlar. Bilinç, beynin belirli bölgeleriyle ilişkilidir, fakat beyin sapında aynı sinir hücreleri sistemleri bulunduğunda bilinç "üretimi" diye bir şey söz konusu olmaz. Aslında, fizikçi Gerald

Schroeder'in belirttiği gibi, bir kum yığınının temel fiziksel bileşenleriyle bir dâhinin beynininkiler arasında aslında fark yoktur. Maddenin bazı parçalarının, maddeye hiç benzemeyen yeni bir gerçeklik "yaratabileceği" iddiasının altında maddeye duyulan kör ve temelsiz inanç vardır.

Bugünkü beden-akıl çalışmalarındaki anaakım, bilincin gerçekliğini ve gizemini kabul etse de malumu görmezden gelmeye devam eden birkaç felsefeciden biri de Daniel Dennett'tir. Dennett, bir şeyin "gerçekten de bilinçli" olup olmadığı sorusunun ilginç veya cevaplanabilir olmadığını söylemekte ve makinelerin bilinçli olabileceğini, çünkü biz insanların bilinçli makineler olduğumuzu iddia etmektedir!

Dennett'in bilinç için "açıklaması" olan işlevselcilik, sözde zihinsel olguları oluşturan şeylerle ilgilenmememiz gerektiğini belirtmektedir. Bunun yerine, bu olguların gerçekleştirdikleri işlevleri incelememiz gerektiğini söylemektedir. Acı, kaçınma tepkisine yol açan bir şeydir; bir düşünce ise problem çözme sürecindeki bir eylemdir. İkisinin de özel bir yerlerde gerçekleşen özel bir olay olarak değerlendirilmemesi gerekmektedir. Aynı durum zihinsel olgu olarak kabul edilen diğer bütün şeyler için de geçerlidir. Bilinçli olmak, bu işlevleri yerine getirmek demektir. Bu işlevler cansız sistemler tarafından da gerçekleştirilebildiği için (örneğin bir bilgisayar problemleri çözebilir), "bilincin" gizemli bir yanı yoktur. Ve kesinlikle fiziksel sınırların dışına çıkmanın da hiçbir gereği yoktur.

Fakat bu ifadenin atladığı şey, bütün zihinsel eylemlere, ne yapmakta olduğumuzun bilincinde olduğumuz bilinçli olma hallerinin eşlik ettiği gerçeğidir. İşlevselcilik bilinçli olma, farkındalık ve ne düşündüğümüzü bilme hallerini (bilgisayarlar ne yaptıklarını "bilmezler") hiçbir şekilde açıklamaz veya açıkladığını iddia edemez. Ayrıca kimin bilinçli, farkında olan ve düşünen bir kişi olarak sayılabileceği hakkında da pek bir şey söyleyemez. Dennett, gülünç

biçimde, felsefesinin temelinin, kendisine "'Ben' diye bir şeyin olduğuna inanmıyorum" ifadesini iddia etme fırsatı veren "üçüncü şahıs saltçılığı" olduğunu söylemektedir.

Ne ilginçtir ki Dennett'i ve işlevselciliği en ciddi biçimde eleştirenlerin bazıları bizzat fizikçidir -David Papineau, John Searle ve diğerleri. Özellikle John Searle son derece sert eleştirilerde bulunmaktadır: "Eğer yoldan çıkıp işlevselciliği benimsemişseniz, inkârdan çok yardıma ihtiyacınız olduğuna inanıyorum."10

Dennett'in aksine Sam Harris ise bilincin fizikötesi gerçekliğini güçlü biçimde savunmaktadır. "Sorun şu ki, fiziksel bir sistem olarak incelendiğinde beyin hakkında hiçbir şeyin onun her birimizin kendi yaşantılarımızda bilinç olarak tecrübe ettiğimiz o tuhaf, iç boyutu taşıyan şey olduğunu göstermemektedir." Sonuç oldukça şaşırtıcıdır: "Bilinç, canlı varlıklar ile onların beyinlerinden çok daha temel bir olgu olabilir. Ve görünüşe göre bu tür bir tezi deneysel olarak geçersiz kılabilmenin hiçbir yolu yoktur."11

Dawkins kendi açısından hem bilinç ve dilin hem de bunun teşkil ettiği sorunun gerçekliğini kabul etmektedir. Bir keresinde, "Felsefecilerin qualia (şahsi, kişiye ait, kişiyle yakından bağlantılı tecrübenin niteliği/doğası) şeklinde adlandırdıkları beşeri sübjektif bilinci ne Steve Pinker ne de ben açıklayabilirim," demişti. "Steve, How the Mind Works kitabında, sübjektif bilinç meselesini güzel biçimde açıklamakta ve bunun kaynağının ve açıklamasının ne olduğunu sormaktadır. Ardından büyük bir samimiyetle, Allah beni kahretsin' demektedir. Bu, son derece samimi bir ifadedir ve ben de aynı şeyi kendi adıma tekrarlıyorum. Sübjektif bilinci bilmiyoruz. Ve anlamıyoruz."12 Wolpert, bilinçli olarak, bilinç meselesini ele almaktan tamamıyla sakınmaktadır -"Kasıtlı olarak bilinçle ilgili hiçbir tartışmanın içerisine girmedim."13

DÜŞÜNME

Bilincin ardından düşünme, anlama, anlamı görme olgusu gelir. Dilin her kullanımı, özü itibariyle elle tutulup görülemeyen bir varlığın düzenini ortaya koymaktadır. Bütün düşünme, iletişim ve dili kullanma eylemlerimizin temelinde mucizevî bir güç vardır. Bu güç; farlılıkları ve benzerlikleri fark etme ve -felsefecilerin kavramları, evrensel düşünceleri vs. adlandırdıkları şeyleri - genelleştirme ve evrenselleştirme yeteneğidir. İnsanların yapısında bulunan bu yetenek eşsiz ve son derece şaşırtıcıdır. Çocukluğunuzdan itibaren hiçbir çaba harcamadan hem kendi köpeğiniz Sezar'ı hem de genel olarak köpekleri düşünmeniz nasıl mümkün olabiliyor? Kırmızı renkli belirli bir şeyi düşünmeksizin kırmızılığı düşünebilirsiniz (elbette kırmızılık bağımsız olarak değil, yalnızca kırmızı nesnelerde var olabilir). Bir saniye bile düşünmek zorunda kalmadan nesneleri soyut biçimde düşünür, ayırt eder ve birleştirirsiniz. Ayrıca özgürlük fikri veya meleklerin eylemleri gibi fiziksel özellikleri olmayan şeyleri bile düşünebilirsiniz. Bu kavramlarla düşünme yeteneği, yapısı itibariyle maddeyi aşmaktadır.

Eğer bu saydıklarımın herhangi birine karşı çıkanlar varsa durup düşünmelidirler. Bu insanlar dili her kullandıkları anlamın, kavramların, niyetlerin ve aklın yaşamlarımızın her alanını kaplayan rolünü göstermektedirler. Duyular tarafından sağlanan veriler düşünce tarafından kullanılan hammaddenin bir kısmını sağlasa da, anlama yetisinin fiziksel bir mukabili olduğundan bahsedilmesini anlamak mümkün değildir (anlama işini gerçekleştiren bir organ yoktur). Üzerinde birkaç dakika düşündüğünüzde, herhangi bir şey hakkındaki düşüncenizin fiziksel olduğu düşüncesinin akla getirilemeyecek kadar saçma olduğunu fark edeceksiniz. Aileniz ve arkadaşlarınızla bir piknik yapmayı planladığınızı düşünelim. Gidebileceğiniz yerleri, davet etmek istediğiniz kişileri, beraberinizde götürmeyi istediğiniz şeyleri, kullanacağınız aracı ve benzeri şeyleri

düşünürsünüz. Bu düşüncelerin herhangi birinin fiziksel yapıda olduğunu düşünmek mantıklı mıdır?

Burada önemli olan nokta, açık konuşmak gerekirse, beynin anlama yeteneğinin olmadığıdır. Siz anlarsınız. Beyniniz anlamanıza yardımcı olur, fakat bunun nedeni düşüncelerinizin beyinde gerçekleşmesi veya belirli sinir hücrelerini "sizin" harekete geçirmeniz değildir. Aksine, örnek vermek gerekirse, yoksulluğu ortadan kaldıran anlama eyleminiz iyi bir şey, özü (anlama) itibariyle fizikötesi ve uygulamada (kelimeler ve sinir hücreleri) fiziksel olan bütünsel bir işlemdir. Bu eylem, fizikötesi ve fiziksel şeklinde ikiye ayrılamaz, çünkü bu, kişinin, özü itibariyle hem fizikötesi hem de fiziksel olan, yani bölünmesi mümkün olmayan bir eylemidir. Hem fiziksel hem de fizikötesi şeylerin bir yapısı vardır, fakat bunların bütünleşmeleri o kadar kusursuzdur ki, eylemlerinizin fiziksel mi yoksa fizikötesi mi veyahut ta ikisinin karışımı mı olduğunu sormanın hiçbir anlamı yoktur. Bunlar, kaçınılmaz olarak kendisine hem beden hem de "ruh bahşedilmiş" bir kişinin eylemleridir.

Düşüncenin yapısıyla ilgili yanlış fikirlerin pek çoğu bilgisayarlar hakkındaki yanlış fikirlerden kaynaklanmaktadır. Saniyede iki yüz trilyondan fazla hesaplama yapabilen Blue Gene gibi süper bir bilgisayarı ele aldığımızı varsayalım. İlk hatamız, Blue Gene'in tıpkı bir bakteri veya yabanarısı gibi bir "şey" olduğunu farz etmek olur. Bakteri veya yabanarısı örneğinde ele aldığımız şey, organik bir bütünlüğe sahip bir eylem merkezi, bir organizmadır. Bu organizmanın bütün eylemleri varlığını koruma ve neslini sürdürme amaçlarına yöneliktir. Blue Gene ise kendisine "verilen" işlemleri ortaklaşa veya ayrı ayrı gerçekleştiren bir parçalar yığınıdır ve parçaları bir araya getiren kişiler tarafından yönlendirilir.

İkinci olarak, parçalar yığını bir işlem gerçekleştirirken, yaptığı şeyin ne olduğunu bilmez. Süper bilgisayarların girilen verilere ve talimatlara göre yaptıkları hesaplamalar ve işlemler yalnızca elektrik

sinyalleri, devreleri ve transistörleri meselesidir. Bir insan tarafından gerçekleştirilen aynı hesaplamalar ve işlemler ise elbette beyin mekanizmasını içerir, fakat bunlar olup bitenin bilincinde olan, neler yapılmakta olduğunu anlayan ve yaptıklarını bilerek gerçekleştiren bir bilinç merkezi tarafından gerçekleştirilir. Bilgisayarın insanüstü hızlarda işlem yapan birden fazla işlemcisi olsa bile, bu işlemlerin gerçekleştirilme safhalarında bilinç, anlama, anlam, niyet veya insan yoktur. Bilgisayardan alınan bilginin (ertesi günün hava durumu tahmini veya bankadaki hesap dökümünüz) bizim için "anlamı" vardır, fakat söz konusu bilgisayar adı verilen parçalar yığını olduğunda, ortada belirli matematiksel eylemleri gerçekleştiren ikili sayılar, 0'lar ve 1'ler, vardır. Bilgisayarın yaptığı şeyi "anladığını" söylemek, bir akım kablosunun hür irade ve determinizm konusu üzerinde düşünebileceğini veya bir deney tüpündeki kimyasalların bir sorunun çözülmesinde çelişmezlik ilkesini kullanabileceğini ya da bir DVD çaların çaldığı müziği anladığını ve ondan keyif aldığını söylemek gibi bir şeydir.

BENLİK

Ne çelişkidir ki yeni ateistlerin gözden kaçırdıkları en önemli nokta, gerçekliklerin en belirginidir: Kendileri. Deneyimlerimizden öğrendiklerimize göre en büyük fizikötesi/fiziksel gerçeklik, bu deneyimleri yaşayan kişidir, yani bizlerizdir. Birinci şahıs bakış açısı ("Ben," "beni," "benim" ve benzeri) gerçeğinin farkına vardığımız zaman en büyük ve aynı zamanda en heyecan verici gizemle karşı karşıya gelmiş oluruz. Ben varım. Descartes'in sözünü tersine çevirecek olursak, "Ben varım, öyleyse düşünüyorum, algılıyorum, niyet ediyorum, anlıyorum ve iletişim kuruyorum." Bu "Ben" de kimdir? "Nerededir?" Nasıl var olmuştur? Varlığınız kesinlikle fiziksel bir şey değildir; tıpkı fizikötesi bir şey olmadığı gibi. Varlığınız cisimleştirilmiş bir kişilik ve ruh verilmiş bir bedendir; "varlığınız (siz)"

belirli bir beyin hücresinde veya vücudunuzun herhangi bir bölgesinde yer almaz. Vücudunuzdaki hücreler sürekli değişir ve "siz" yine de aynı kalırsınız. Sinir hücrelerinizi inceleyecek olursanız, bunların hiçbirinin bir "Ben" olma özelliğine sahip olmadığını göreceksinizdir. Elbette bedeniniz sizin ayrılmaz bir parçanızdır, fakat o bir "bedendir", çünkü kişilik tarafından bu şekilde oluşturulmuştur. İnsan olmak demek, bedene ve ruha sahip olmak demektir.

Hume, İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme'nin çok bilinen bir bölümünde şöyle diyor: "Kendim dediğim şeyin içerisine en yakından girdiğimde, ... Algı olmadan kendimi asla bulamam ve algı dışında hiçbir şeyi gözlemleyemem."14 Hume burada onun (yani "Ben"!) "kendisini" bulamadığını iddia ederek bir kişiliğin varlığını inkâr etmektedir. Peki onun farklı deneyimlerini bir bütün halinde birleştiren, dış dünyanın farkında olmasını sağlayan ve başından sonuna kadar aynı kalan şey nedir? Bu soruları soran kimdir? Hume, "kendim" ifadesinin düşünceleri ve duyguları gibi gözlenebilir bir durum olduğunu varsaymaktadır. Fakat kişilik bu şekilde gözlenebilir bir şey değildir. Deneyimin değişmez bir olgusudur ve aslında bütün deneyimlerin temelidir.

Doğrusu erişebildiğimiz tüm gerçekliklerin içerisinde benlik aynı zamanda fizikselliğin en belirgin, en mutlak ve en tehlikeli biçimidir. Öncelikle, kişinin benliğini inkâr etmesinin kendisiyle çelişmesi anlamına geleceğini söylemek gerekir. "Var olduğumu nasıl bilebiliyorum?" sorusuna bir profesörün verdiği ünlü cevap, "Peki bu soruyu kim soruyor?" olmuştu. Benlik, bizim olduğumuz şeydir, sahip olduğumuz değil. Birinci şahıs bakış açımız "Ben'den doğar. Benliği analiz edemeyiz, çünkü gözlenebilir veya tanımlanabilir zihinsel bir hal değildir.

Hepimizin farkında olduğu en temel gerçeklik, insan kişiliğidir ve bu kişiliğin anlaşılması yaşamın kaynağına dair bütün sorular

hakkında anlayışlar sunar ve bir bütün olarak bu gerçeklikten anlam çıkarır. Benliğin fizik veya kimya açısından, açıklanmasının şöyle dursun, tanımlanmasının bile mümkün olmadığını biliyoruz: Bilim benliği keşfetmez; benlik bilimi keşfeder. Benliğin varlığını açıklayamayan hiçbir evren tarihinin tutarlı olamayacağını biliyoruz.

FİZİKÖTESİNİN KÖKENİ

Peki yaşam, bilinç, düşünme ve benlik nasıl meydana geldi? Dünyanın tarihi, bu olguların ortaya aniden çıkışını -yaşamın gezegenimizin soğumasından kısa süre sonra ortaya çıktığını, bilincin kendisini gizemli biçimde Kambriyen patlamasında gösterdiğini, dilin herhangi bir evrimsel öncüsü olmadan "sembolik türlerde" ortaya çıktığını- göstermektedir. Söz konusu olgular arasında bir yanda kod ve simge işleme sistemleri ve güdümlü, niyetini belli eden aracılar ve diğer yanda sübjektif bilinç, kavramsal düşünme ve insan benliği vardır. Bu olguları tanımlamanın tek tutarlı yolu, bunların, varlığın bir şekilde fizikötesi olan farklı boyutları olduklarını söylemektir. Bunlar fiziksel yapıyla tamamıyla bütünleşmiştirler ve yine de tamamen "yenidirler." Burada bahsettiğimiz şey makinelerin içerisindeki hayaletler değil, bazıları bilinçli ve bazıları da hem bilinçli hem de düşünen farklı türlerden aracılardır. Her halükârda vitalizm (dirimselcilik) veya düalizm (ikicilik) yoktur, fakat insanı ruh ve beden olarak bölünmez bir bütün kabul eden bütünsel bir görüş vardır.

Yeni ateistler yaşamın yapısını veya kaynağını, bilinci, düşünmeyi ve benliği kabul etmeseler de, fizikötesinin kaynağı sorusunun cevabı açıktır: Fizikötesi ancak fizikötesi bir kaynaktan doğabilir. Yaşam, bilinç, akıl ve benlik ancak canlı, bilinçli ve düşünen bir Kaynaktan doğabilir. Eğer bizler bilme, sevme, niyet etme ve uygulama kabiliyetine sahip bilinç ve düşünme merkezleri isek, bu merkezlerin, bu eylemleri kendisi gerçekleştirebilecek

durumda olmayan bir şeyden nasd var olabileceğine bir anlam veremiyorum. Basit fiziksel işlemler karmaşık fiziksel olgular yaratabilse de, bizim burada ilgilendiğimiz şey basit ile karmaşık arasındaki ilişki değil, "merkezlerin" kaynağıdır. Herhangi bir maddesel özün düşünen ve eyleme geçen aracıyı meydana getirmesi tasavvur bile edilemez. Madde, kavramlar ve algılar yaratamaz. Bir güç alanı ne plan yapabilir ne de düşünebilir. Dolayısıyla mantığa ve gündelik deneyimlerimize dayanarak canlı, bilinçli, düşünen varlıklar dünyasının canlı bir Kaynaktan, bir Akıldan başlaması gerektiğinin farkına varıyoruz.

EK B

Tanrı'nın, Kendisini İnsanlık Tarihinde Göstermesi:

N.T. Wright ile İsa Mesih Üzerine Bir Sohbet

ANTONY FLEW: TANRI'NIN KENDİSİNİ GÖSTERMESİ HAKKINDA SORULAR

Bu noktaya kadar beni ilahi bir Aklın varlığını kabul etmeye yönelten verileri ele aldım. Bu argümanları duyanlar ister istemez Tanrı'nın kendisini gösterdiği iddiaları hakkında ne düşündüğümü sormaktadırlar.. Hem anti teolojik kitaplarımda hem de katıldığım çeşitli tartışmalarda Tanrı'nın kendisini gösterdiğine veya dünyaya müdahale ettiğine dair iddiaların pek çoğuna karşı çıkmıştım.

Şu anki tutumum ise bu iddiaların en azından bazılarına karşı çok daha açıktır. Açıkçası, Hıristiyanlık dininin, Tanrı'nın kendisini gösterdiği yönündeki iddiası doğru olsun veya olmasın, hürmet edilmeyi ve saygı duyulmayı en açık biçimde hak eden yegâne din olduğunu düşünüyorum. İsa Mesih gibi karizmatik bir şahsiyet ile Aziz Paul gibi mükemmel bir aydından oluşan bir bileşim kadar olağanüstü bir şey yoktur. Bu dinin içeriğiyle ilgili düşüncelerin neredeyse tamamını, olağanüstü felsefi bir aklı olan ve ilgili bütün dillerde hem yazıp hem de konuşabilen Aziz Paul üretmişti. Eğer her şeye kadir gücün, bir din kurmasını istiyorsanız, bence o dinin temeli bu ikili olmalıdır!

Tanrı ve Felsefe'nin önceki baskılarında Hıristiyanlığın iddialarını belirli ölçüde ele almıştım. Yeni Ahit'in ve Hıristiyanlığın köklerinin tarihine ilişkin diğer kaynakların eleştirel biçimde incelenmesi

alanında kaydedilen muazzam ilerlemelerin, kapsamlı ve büyük tarihsel iddialarda bulunanların "saklanacak yerleri olmadığı" anlamına geldiğini savunmuştum. İkinci olarak, mucizelerin gerçekleşip gerçekleşmediği, tarihsel kanıtlardan anlaşılamaz ve bu da İsa'nın dirilişinin tarihsel bir gerçeklik sayılabileceği iddiasını geçersiz kılmaktadır.

İsa'nın dirilişi hakkında katıldığım çeşitli tartışmalarda bazı eklemelerde bulunmuştum. İlk olarak, gerçekleştiği iddia edilen bu olay hakkındaki en son belgeler olaydan yaklaşık otuz yıl sonra yazılmıştı. Bu olayla ilgili günümüzde kanıtlar yoktur -yalnızca yıllar sonra yazılan belgeler vardır. İkinci olarak, dirilen İsa'nın gerçekten de insan topluluklarına görünüp görünmediğini kontrol edebilmemizin hiçbir yolu yoktur, çünkü elimizde yalnızca bu olağanüstü olayların gerçekleştiğini iddia eden bir belge vardır. Son olarak, İsa'nın yeniden dirilişine ilişkin kanıtlar son derece sınırlıdır. Doğrusu İsa'nın yeniden dirilişi hakkındaki ilk Yeni Ahit belgeleri İnciller değil, Aziz Paul'ün Mektuplarıydı ve bu Mektuplar yeniden dirilişe dair çok az fiziksel ayrıntı sunmaktadır.

Bugün ise İsa'nın yeniden dirilişiyle ilgili iddianın dini açıdan en etkileyici olay olduğunu söyleyebilirim. Tarihçilerin bu olayla ilgili kanıtlar ararken kesinlikle şu an elimizde olandan daha fazlasına ihtiyaç duyduklarına inanıyorum. Farklı bir türden kanıta ihtiyaçları vardır.

Tanrı'nın İsa Mesih'te vücut bulmuş olduğu iddiasının eşsiz olduğu kanaatindeyim. Bu olayı inanmak veya inanmamak dışında nasıl değerlendirebileceğinizi belirlemenizin zor olduğunu düşünüyorum. Bu konuda size yol gösterecek genel ilkeler olduğunu pek göremiyorum.

Yeni bakış açım çerçevesinde İsa Mesih hakkında günümüzde Hıristiyanlığın tarihsel sürecini en iyi bilen isimlerden biri, Oxford Üniversitesi'nde Yeni Ahit hocası olarak ders veren Durham

Piskoposu N. T. Wright ile sohbet ettim. Aşağıdaki satırlarda Wright'in, yazılarımda gündeme getirdiğim bazı meselelere verdiği cevapları bulacaksınız.

N. T. WRIGHT: CEVAP

İsa Mesih'in Gerçekten de Yaşamış Olduğunu Nereden Biliyoruz?

Bu soruya cevap vermeye nereden başlayacağımı kestirmek oldukça zor. Çünkü İsa hakkında aslında o kadar çok kanıt vardır ki, bir tarihçi olarak, İsa hakkında neredeyse antik dünyadaki herhangi biri hakkında olduğu kadar kanıta sahip olduğumuzu belirtmek istiyorum. Açıkçası bugün antik dünyanın heykelleri ve yazıtları olan bazı şahsiyetlerini biliyoruz. Diğer yandan elimizde antik dünyanın tanrı ve tanrıçalarının heykelleri de vardır ve bu yüzden asla tam olarak emin olamayız. Fakat İsa Mesih'e gelecek olursak, elimizdeki bütün kanıtlar bu büyük şahsiyetin birinci yüzyılın yirmili yılları ile otuzuncu yılı arasındaki dönemde yaşamış olduğunu göstermektedir. Ve bu kanıtlar (her ne kadar büyük bir kısmı ancak bir kuşak sonra yazılmış olsa da) o dönemin Yahudiliği hakkında bildiklerimize o kadar uymaktadır ki, bugün İsa Mesih'in yaşamış olduğundan şüphe eden hemen hiçbir tarihçinin olmadığını düşünüyorum. Bu olguya inanmayan bir ya da iki tarihçi vardır. Yakın zamanda bu tür bir düşünceyi dile getirmiş tek kişi [G.A] Wells adında biridir. Arada bir karşımıza J.M. Allegro gibileri çıkar. Allegro, yaklaşık yirmi yıl önce Ölü Deniz Parşömenleri'ne dayanarak yazdığı bir kitabında Hıristiyanlığın kutsal mantarın bir mezhebinden başka bir şey olmadığını söylemişti. Allegro'nun bu söylediğini bugüne kadar Yahudi, Hıristiyan, ateist veya agnostik âlimlerin hiçbiri ciddiye almamıştır. İsa Mesih'in, gerçek tarihin, varlığı kesin

biçimde belgelenmiş bir şahsiyeti olduğu açık biçimde ortadadır. Dolayısıyla bu sorunun rahatlıkla bir kenara konulabileceğini düşünüyorum.

İncil'deki Ayetlere Bakarak İsa'nın Tanrı'nın Vücut Bulmuş Hali Olduğunu İddia Edebilmek için Hangi Gerekçeler Vardır?

İsa'nın Tanrı'nın Oğlu olarak vücut bulmuş olduğuna dair inancım İncil'in ilgili ayetlerine dayanmamaktadır. Bu inancım daha derinlere, birinci yüzyılda Yahudilerin, Tanrıyı ve O'nun dünyadaki eylemlerini nasıl algıladıklarına dair oldukça önemli bir soruya dayanmaktadır. Ve bunun nedeni elbette Yahudilerin Zebur, İşaya, Tevrat, Yaratılış Kitabı vb. incelemiş olmalarıdır. Ayrıca, Yahudi geleneklerindeki Hz. İsa Gününe bakarak, onların bu kitapları ne şekilde yorumladıklarını görebiliriz. Birinci yüzyıldaki Yahudiler dünyayı yaratmış, aynı zamanda İsrail'in Tanrısı olan tek bir Tanrıdan bahsederler ve bu Tanrı'nın dünyada aktif halde bulunduğunu, dünyada ve İsrail'de mevcut ve bir şeyler yapmakta olduğunu anlatırlar. Bu Tanrıdan beş şekilde bahsederler (bunların Aquinas'in ileri sürdüğü beş şekille alakası yoktur!).

Tanrının Sözünden bahsederler: Tanrı söyleyeceğini söylemiş ve iş bitmiştir; Tanrı, "ışık olsun" dedi ve ışık oldu. Tanrı'nın Sözü canlı ve etkilidir ve İşaya'da Sözün yukarıdan yağmur veya kar gibi indiği \e dünyada olup bitenleri belirlediği güçlü bir tasvir görüyoruz.

Tanrının aklından bahsederler. Bunu özellikle Yahudilerin atasözlerinde, aynı zamanda başka metinlerinde görebiliriz. Akıl, onların metinlerinde Tanrı'nın "ikinci kişiliğinin" simgesi gibi belirmektedir. İsrail'de ikamet eden akıl etkindir ve insanların akıllı olmalarına yardım eden şeyler yapmaktadır.

Kutsal Tapınakta oturan Tanrı'nın görkeminden bahsederler. Mescid-i Aksanın birinci yüzyıldaki Yahudiler için adeta Tanrının

insan bedenine girmiş olmasının bir simgesi olduğunu asla unutmamalıyız -evrenin Yaratıcısının gelip evini Kudüs'teki yolun hemen altındaki bu yapıda kuracağı sözünü vermiş olduğuna inanıyorlardı. Gerçekten de Kudüs'e gidip bunu düşünmedikçe bunun gerçekten de ne anlama geldiğini anlayamazsınız. Fakat bu oldukça olağanüstü bir olgudur.

Ayrıca Tanrı'nın, kusursuz olan ve ruhu canlandıran (Zebur 19) kanunundan bahsederler. Kanun, tıpkı akıl gibi, yalnızca yazılı bir kanun değildir. Kanun; ontolojik olarak var olan ve Tanrı'nın kendisini insanlara göstermekte bir araç olarak kullandığı bir güçtür.

Ve son olarak Tanrı'nın Ruhundan bahsederler. Tanrı'nın Ruhu, Tevrat ve Zebur'da Samson'a saldırır; Tanrı'nın Ruhu, peygamberlerin peygamber olmalarını sağlar; Tanrı'nın Ruhu, O'nun görkemi uğruna olağanüstü şeyler yapabilmeleri için insanların kalplerinde yer alır.

Tanrı'nın dünyadaki eylemlerinden bahsetmenin bu beş şekli, birinci yüzyıldaki Yahudilerin Ebedi Tanrı, dünyanın Yaratıcısı olarak bildikleri Tanrının dünyada, özellikle İsrail'de bulunduğu ve etkin olduğu yönündeki inançlarını ifade etmenin yollarıydı. Ve bunu yalnızca EskiAhit'te değil, Eski Ahit'in birinci yüzyıldaki Yahudilik ve hahamlar üzerinde bıraktığı izde, Ölü Deniz Parşömenleri ve diğer benzer metinlerde olmak üzere her yerde görebilirsiniz.

Şimdi, İncil'deki ayetleri Tanrı'dan bahsetmenin bu beş şekliyle inceleyecek olursak İsa'nın, sanki bu beş şekli yeni bir biçimde gerçeğe dönüştürürmüşçesine hareket ettiğini -yalnızca konuştuğunu değil, hareket ettiğini- görürüz. Bunu özellikle "Ekinti kıssası'nda görebiliriz: Ekinci (Tanrı) sözünü eker ve Söz işini yerine getirir. Fakat bir dakika! Öğretilerini yayarak gezen bu kişi de kimdir? Bizzat İsa'nın kendisidir.

Ve aynı şekilde İsa, akıl hakkında çeşitli biçimlerde konuşmaktadır: Tanrı'nın aklı, "Ben bunu yapıyorum, şunu yapıyorum," der. Ve Eski Ahit' in akıl geleneklerini İsa'nın yalnızca kendi adına söylediklerinde değil, aynı zamanda yaptığı eylemleri gerçekleştirme biçimlerinde bulabilirsiniz. İsa'nın, evini kayalık zemin üzerine inşa eden akıllı bir adam ve kumlu bir zemin üzerine inşa eden akılsız bir adam hakkında söyledikleri tipik bir akıl öğretisi örneğidir. Fakat durun bir dakika, akıllı adam "benim sözlerimi duyan ve bunlara uyandır." Dolayısıyla akıl ve İsa birbirine çok yakından bağlıdır.

Kutsal Tapınak da önemli bir noktadır. İsa sanki Tapınağı simgeleyen kişi kendisiymiş gibi davranır. "Günahlarınız bağışlanacaktır" demesi şaşırtıcıdır, çünkü günahların bağışlanması normalde Tapınağa gidip bir kurban sunulduğunda ilan edilir. İsa ise bunu sokağın ortasında yapabileceğinizi söylemektedir. İsa'nın yanında olanlar, gözlerini Tanrı'nın görkemine dikmiş vaziyette, Tapınak'ta gibidirler!

Yahudi hukukuna baktığımızda çok ilginç bir şey görürüz. Günümüzün en önemli Yahudi âlimlerinden biri ve Yahudilik hakkında önemli kitapların sahibi Jacob Neusner, İsa hakkında bir kitap yazmıştı. Neusner, bu kitabında, İsa'nın "Şunların şunların söylendiğini duyduğunuz, fakat ben sizlere bunları bunları söylüyorum," benzeri şeyler söylediğini okuduğunda içinden İsa'ya şu soruyu sormak geldiğini söylüyor: "Sen kim olduğunu sanıyorsun? Tanrı mı?" İsa aslında yeni bir hukuk, hukukun tamamen yeni bir yorumunu sunmaktadır ve belirli yönlerden hukukun anlaşılma ve yorumlanma biçimini değiştirdiğini iddia etmektedir.

Ve son olarak Ruh. İsa, "Eğer ben Tanrı'nın Ruhu ile kötü ruhları defedebiliyorsam, Tanrının Krallığı sizi bulmuş demektir," diyor.

Bu yüzden gördüğümüz şey tam olarak İsa'nın "Ben Teslis'in İkinci Kişisiyim. İster inanın ister inanmayın," diyerek gezinip durması değildir. İncil'in ayetlerinin bu şekilde okunmaması gerekir. Aksine bu ayetleri birinci yüzyıl tarihçileri gibi okuyacak olursak, bu sözü İsa'nın bütün davranışlarının toplamının ortaya koyduğunu görürüz: Halkı ile birlikte olmaya gelen bir Tanrı hakkındaki olağanüstü hikâye aslında gerçeğe dönüşmektedir. Bu hikâye yalnızca Söz, akıl ve diğer şeyler yoluyla gerçekleşmemektedir. Bir insanın bedeninde, gerçekten de gerçekleşmektedir. Tüm bu parçaları bir arada tutan şey (bunu Jesus and the Victory of God [İsa ve Tanrının Zaferi] kitabımın sondan bir önceki bölümünde açıkladım) İsa'yla aynı dönemde yaşayan Yahudilerin pek çoğunun İsrail'in Tanrısı Yehova'nın bir insan bedeninde gelip Tapınak'ta yaşayacağına inanıyor olmasıydı. Bunu Zülkif, İşaya, Zekeriya ve İncil'den sonra yazılan metinlerin bazılarında görebilirsiniz.

Dolayısıyla bu insanlar Tanrının bir gün geri döneceğini umut etmektedirler. Çünkü Tanrı geri döndüğünde Romalıları kovacaktır. Tanrı Tapmak'ı gerektiği gibi yeniden inşa edecektir -Herod'un yapmakta olduğu gibi değil. Tanrı'nın geri dönüşüyle ilişkilendirilen bir dizi beklenti vardır. Ve daha sonra, İncil'in ayetlerinde İsa'nın geri dönen kral hakkında hikâyeler anlatarak Kudüs'e yaptığı son yolculuğun olağanüstü tasvirini buluyoruz.

Başkaları gibi ben de İsa'nın, halkına geri dönen kral -kölelerine geri dönen efendi- hakkında hikâyeler anlatırken gelecekte İkinci Geri Dönüş yaşanacağının haberini veriyor olmadığını iddia etmiştim. Havariler böyle bir beklenti içerisinde değillerdi. Bu kişiler İsa'nın çarmıha gerileceğini bile bilmiyorlardı. Kendisinin Kudüs'e yaptığı yolculuğun önemi hakkında hikâyeler anlatmakta ve kendisine kulak verenleri Eski Ahit'te Zion şehrine dönen Yehova olayını dinlemeye ve onu bir eşeğin sırtında Kudüs'e giden genç bir

peygamber olarak gördüklerinde bu olayı akıllarında tutmaya davet etmektedir.

İsa'nın, kendisine Yehova'nın Zion'a geri dönüşünü somutlaştırma görevinin verilmiş olduğuna inanarak yaşamını -gerçek anlamda!- tehlikeye atmış olduğunu düşünüyorum. Somutlaştırma (embody) kelimesi İngilizce bir kelimedir. Bu kelimenin Latince karşılığı vücut bulmadır. Fakat ben embody kelimesini kullanmayı tercih ediyorum, çünkü en azından vaaz verdiğim yerlerde insanlar, bunu teknik bir Latince terimden daha iyi anlayabilmektedirler.

İsa'nın gerçekten de bu varsayım üzerine hareket etmek üzere görevlendirildiğine inandığı kanaatindeyim. Ve bunun İsa açısından oldukça ürkütücü olduğunu düşünüyorum. Bence İsa yanılmış olabileceğini biliyordu. Neticede bu tür şeylere inanan bir insan sonunda kendisini çaydanlık olduğuna inanan bir kişi konumunda bulabilir. İsa'nın bu şekilde hareket etmesinin, yaşamasının ve eylemlerini İsrail'in Tanrı'sınm halkına geri dönüşünü temsil etme görevinin temelinde gerçekleştirmesinin kendisine verilmiş ilahi bir görev olduğunu bildiği görüşündeyim. Bu yüzden İsa'nın ölümünden ve yeniden dirilişinden (bu tamamıyla ayrı bir hikâyedir; buna sonra değineceğiz) kısa süre sonra müritlerinin onun aslında en başından beri İsrail'in Tanrısı'nın ta kendisi olduğunu anladıklarını söyleyebilirim. İsa'nın yeniden dirilişine tanık olanlar İsa hakkında gördükleri, duydukları ve bildikleri her şeyi kafalarından geçirmiş ve kafalarına vurarak, "Bunca zamandır kiminle birlikte olduğumuzu anladın mı? İsrail'in Tanrısı ile birlikteymişiz," demişlerdi. Ve en başından beri olanlar üzerinde uzun uzun düşünüp yaşananlara yeni yeni anlam vermeye başlarken İsa hakkındaki hikâyeleri huşu ve hayret içerisinde tekrar tekrar anlatmışlardı.

Bu, çok büyük ve olağanüstü bir fikirdir. Bununla birlikte, tarihsel sürece bakılarak İsa'nın da kendisi hakkında bu şekilde düşünmüş

olabileceği söylenebilir. Şimdi elbette çıkıp bana şunları söyleyenler olabilir: "Evet, haklı olabilirsiniz. Belki de İsa gerçekten de kendisi hakkında düşünülenlere inanmıştı. Belki Havariler de aynı şekilde düşünmüşlerdi. Fakat İsa kesinlikle yanılmıştı, çünkü eğer bir Tanrı varsa bunun asla insana dönüşemeyeceğini ve kendisi hakkında bu şekilde düşünen birinin ancak çıldırmış, delirmiş veya kandırılmış olabileceğini önyargısal olarak biliyoruz."

Bunlara vereceğim cevap şudur: Pekâlâ, bu önyargıları bir an için unutun, aklınızdakileri bir an için bir kenara bırakın. Ve gözünüzün önüne söylediğim her şeye inanan ve bunları yapan bir birinci yüzyıl Yahudisi'ni getirin. Ve sonra kendinize İsa'nın yeniden dirilişi hakkındaki soruyu sorun. Ardından Tanrı kelimesi ile ne demek istediğimize dair diğer bütün soruları sorun. Tanrı kelimesinin sistematik olarak belirsiz olduğunu en emin biçimde ilk Hıristiyanların ifade etmiş olmaları nedeniyle bu kelimenin tam olarak ne anlama geldiğini ancak İsa'ya baktığımızda görebiliyoruz. Yuhanna, "Tanrıyı hiçbir zaman hiç kimse görmemiştir; O'nu yalnızca, insanlara gösterdiği, Babasının göğsünde yaşayan Oğlu görmüştür," diyor. Yunanlılar ise bu konuyla ilgili olarak şöyle demişlerdi: "Tanrı kendisinin bir yorumunu sunmuştur, bizlere Tanrının gerçekten de kim olduğunu göstermiştir."

Çok önemli bir soru için oldukça uzun bir cevap verdiğimi biliyorum, fakat bunu daha kısa bir şekilde ifade edebileceğimi sanmıyorum. Bildiğim kadarıyla insanların çoğu İsa ve Tanrı meselesini bu şekilde düşünmemektedir. Fakat ben İsa'nın, ilk Hıristiyanların ve İncil'in ayetlerini yazanların bu şekilde düşündüklerine inanıyorum ve biz de bu meseleyi bu şekilde düşünürsek iyi ederiz.

İsa'nın Yeniden Dirilişine Dair Ne Tür Kanıtlar Bulunmaktadır?

Bu soruya elimden geldiğince kısa bir cevap vereyim. Babam, The Resurrection of the Son of God (Tanrı'nın Oğlunun Yeniden Dirilişi) adlı uzun kitabımı seksen üç yaşındayken okumuştu. Yedi yüz sayfalık bu kitabı üç günde bitirmişti. Kitabın tamamını okumuştu; başka hiçbir şey yapmamıştı. Sonra beni telefonla arayıp, "Kitabı bitirdim," dedi. Ben de "Anlamadım, ne yaptın?" diye sordum. Babamın cevabı "Evet, kitabı okudum ve kitaptan yaklaşık olarak 600. sayfadan itibaren keyif almaya başladım" oldu. Babam geçmişte kereste ticaretiyle uğraşıyordu. Bu yüzden durumu ona mesleğinin diliyle anlatmaya çalıştım. "Baba, bilmen gerekir ki kitabın yaklaşık ilk beş yüz sayfalık bölümü kök sistemini oluşturur. Ve eğer ağacın kök sistemi yoksa bu ağaç ne ayakta kalabilir ne de meyve verebilir." Ve babam, "Evet, bunu bir şekilde anladım. Ne var ki ben şahsen her zaman için daha yüksek dalları tercih etmişimdir," dedi.

Dolayısıyla kök sistemini biraz ayrıntılı biçimde araştırmalıyım. Bu kitabı yazarken en çok keyif aldığım şeylerden biri, klasik dayanak noktama geri dönmek ve antik dünyadaki ve Yunan, Roma, Mısır dünyalarındaki ölümden sonra yaşam inanışlarını araştırmak olmuştu. Ölümden sonra yaşam konusunda çok sayıda farklı inanış vardır, fakat Greko-Romen dünyasında "yeniden diriliş" inanışı yoktur. Doğrusu Pliny, Aeschylus, Homeros, Cicero ve diğer ilk çağ düşünürleri, "Elbette yeniden dirilişin olmadığını biliyoruz," demektedir. Bu arada Yahudiler yeniden diriliş hakkında oldukça özgün bir teoloji geliştirmişlerdi: Dünyanın sonu geldiğinde Tanrı'nın halkının ölümden sonra tekrar dirileceğine inanıyorlardı. Zaman unsuru oldukça önemlidir çünkü Batı dünyasındaki Hıristiyanların çoğu yeniden diriliş kelimesini, antik dünyada hiç görmediğimiz şekilde, "ölümden sonra yaşam" anlamına gelen belirsiz bir kelime

olarak kullanmaktadır. Yeniden diriliş, daima, benim ölümden sonraki yaşamdan sonraki yaşam olarak adlandırdığım şey için kullanılan belirli bir terim olmuştu. Bir başka deyişle, önce ölürsünüz, ölüsünüzdür ve bedensel olarak canlı değilsinizdir ve ardından "yeniden dirilirsiniz", yani yeni bir bedensel yaşama, "ölümden sonraki yaşam" artık nelerden ibaretse, yeni bir sonraki yaşama başlarsınız.

Yeniden diriliş inanışının Yahudilikte ne şekilde ortaya çıktığını bulabiliriz. Yeniden diriliş iki safhadan oluşan bir olgudur: Öldükten hemen sonra bekleme konumuna geçersiniz ve ardından yeniden diriliş denen bu tamamıyla yeni yaşama başlarsınız. Kitabımda antik dünyada ölümden sonra yaşam inanışları haritası üzerinde Yahudilerin ölümden sonra yaşam inanışlarının haritasını çıkarmaktan büyük keyif almıştım. Yahudiliğin kendi içerisinde bu konuda farklılar mevcuttu. Ferisiler yeniden dirilişe inanıyorlardı ve görünüşe göre İsa'nın yaşadığı dönemde Filistin Yahudiliğindeki yaygın kanaat bu yöndeydi. Sadukiler ise ölümden sonra yaşama kesinlikle inanmıyorlardı. Ve Philo ile (bu biraz tartışmalı olsa da) muhtemelen Esseniler gibi insanlar tek safhalı, bedensiz bir ölümsüzlüğe inanıyorlardı. Bu inanışa göre insan öldükten sonra yeniden dirilmiyor da gideceği yer her neresi ise oraya gidiyor ve orada kalıyordu.

Tüm bunlar daha da ilginçtir, çünkü bu bağlamda incelenen bütün toplumlarda ölümden sonraki yaşam inanışları oldukça muhafazakârdır. Ölümle karşı karşıya kalan insanlar bildikleri inanışları ve gelenekleri, nereden geldiklerini, geleneklerinin, ailelerinin, köylerinin vs. ölüyü gömme geleneklerini nasıl yerine getirmiş olduklarını düşünür. Dolayısıyla bildiğimiz ilk Hıristiyanların tamamının, Gnostik İnciller'in yazılmaya başlandığı ikinci yüzyılın sonuna kadar yeniden diriliş kelimesini oldukça farklı bir anlamda kullanmış olması gerçekten kayda değerdir (fakat bunu bir kenara

bırakalım). Bildiğimiz ilk Hıristiyanların tamamı ilk dört veya beş nesil boyunca bedensel bir yeniden diriliş olacağına inanıyordu; oysa bu insanların çoğu, bu tür bir inanışın tam bir saçmalık olarak görüldüğü putperest dünyadan gelmişti.

Günümüzde yayılmakta olan bir söylence, ölü insanların dirilmediğini ortaya çıkarmış olan çağdaş Aydınlanma dönemi sonrası bilimine yalnızca bizim sahip olduğumuzu söylemektedir. Buna göre geçmişteki o insanlar, o zavallı şeyler, aydınlanmamışlar ve bu yüzden tüm bu saçma mucizelere inanmışlardı. Ne var ki bu görüş yanlıştır. C. S. Lewisden çok sevdiğim bir alıntı, bu görüşle ilgilidir. Lewis, İsa'nın annesinin cinsel ilişkiye girmeden, bekâretini yitirmeden hamile kalmasından bahsediyor ve Yusuf'un, Meryem'in hamile kalmasından bebeklerin nereden geldiklerini bilmediği değil, aksine bildiği için kaygılandığını söylüyor. Aynı şey İsa'nın yeniden dirilişi için de geçerlidir. Antik dünyadaki insanlar Hıristiyanlığın yeniden diriliş iddiasına inanmamışlardı, çünkü insanların öldüklerinde ölü kaldıklarını son derece iyi biliyorlardı.

Ve daha sonra Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde yeniden diriliş hakkındaki klâsik Yahudi inanışının birkaç farklı biçimini bulabildiğimizi görüyoruz -bu da benim için tamamen büyüleyici bir şeydir. İlk olarak, ilk Hıristiyanlar yeniden dirilişin sonunda Tanrı'nın bütün insanlarının yaşayacakları bir şeyden ziyade bunun önceden yalnızca bir kişinin başına gelmiş olduğunu söylüyorlardı. Bildiğimiz kadarıyla birinci yüzyılda yaşamış hiçbir Yahudi, herkesten önce dirilecek birinin olacağına inanmıyordu. Dolayısıyla bu tamamen yeni bir şeydi, fakat hepsi buna inanıyordu.

İkinci olarak, yeniden diriliş sürecinde insan bedeninin dönüşüme uğrayacağına inanıyorlardı. Yeniden dirilişe inanan Yahudiler görünüşe göre birkaç farklı yöne ayrılmışlardı. Kimileri yeniden dirilişte insan bedeninin tam olarak aynı şekilde kalacağını, kimileri de bir yıldız gibi parlayan, ışık saçan bir bedene dönüşeceğini

söylüyordu. İlk Hıristiyanlar bunların ikisine de katılmıyorlardı. Onlar yeni bir tür bedenden bahsediyorlardı - bunu yalnızca onda olmamakla birlikte Paul örneğinde görebiliriz. Onlara göre bu beden, fiziksel anlamda katı ve sağlam olmakla birlikte, artık acıya, ıstıraba veya ölüme karşı dayanıksız olmayacak şekilde dönüşüme uğramış yeni bir bedendi. Bu görüş oldukça yeniydi. Yahudilikte yeniden dirilişin bu şekilde tasviri yoktur.

Üçüncü olarak, ilk Hıristiyanlar bizzat İsa Mesih'in dirilmiş olduğuna inanıyorlardı. Oysa İkinci Tapınak Yahudileri buna kesinlikle inanmıyorlardı, çünkü İkinci Tapınak Yahudiliğine göre İsa Mesih asla öldürülmeyecekti. Dolayısıyla bu da yeni bir şeydi.

Dördüncü olarak, "yeniden diriliş" kavramını oldukça yeni biçimlerde kullanıyorlardı. Yahudilikte ise bu kavram "sürgünden dönüşü" anlatmak amacıyla bir simge olarak kullanılmıştı (Zülkif 37). Oysa Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde -demek istediğim en baştaki, Paul'ün dönemlerinde- bu kavramın vaftiz, kutsallık ve Hıristiyan yaşam biçiminin, Yahudiliğin ve onun "yeniden diriliş" ifadesini kullanma biçimine uymayan diğer çeşitli yönleriyle bağlantılı olarak kullanılmış olduğunu görmekteyiz. Bu da farklı bir yaklaşım, kavramın Yahudilerin kullanış biçiminden oldukça farklı biçimde kullanılmasıdır.

Beşinci olarak, ilk Hıristiyanların "yeniden dirilişi" Tanrı'nın hayatta olan insanlarının katkıda bulunacakları bir şey olarak düşündüklerini görürüz. Hıristiyanlar Paskalya'da başlatılan şeyi tamamlamak üzere Tanrı'yla birlikte çalışmaya ve böylece Tanrının sonunda yaratacağı yeni dünyayı beklemeye çağrılırlar. Bu da oldukça yenidir, fakat ancak Yahudilikten türemiş bir fikir olarak açıklanabilir.

Altıncı olarak, Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde "yeniden dirilişin" Yahudilikteki yeri olan çok sayıda öğretiden biri olma konumundan çıkarak her şeyin merkezi haline geldiğini görürüz. Örneğin yeniden

diriliş olgusunu Paul'ün, I. Peter'in, Vahiyler'in veya ikinci yüzyılın büyük papazlarının ellerinden aldığınızda onların dayandıkları bütün iskeleti yıkmış olursunuz. Bundan ancak "yeniden dirilişin" dış kenardan merkeze, odak noktasına gelebilmesi için bir şeylerin gerçekleşmiş olması gerektiği sonucuna varabiliriz.

Yedinci ve son olarak, ilk Hıristiyanlıkta ölümden sonra ne olduğuna dair farklı inanışlar olmadığını görürüz. Yahudilikte birkaç, putperest dünyasında çok sayıda farklı görüş vardı, fakat ilk Hıristiyanlıkta yalnızca bir görüş vardı: Yeniden diriliş. İnsanların çoğunun ölümden sonra yaşam hakkındaki görüşlerinde ne kadar muhafazakâr oldukları düşünüldüğünde bu oldukça dikkate değerdir. Öyle görünüyor ki ilk Hıristiyanların inanışın bu en kişisel ve önemli noktasını yeniden düşünmek için yeterince gerekçeleri vardı. Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde baktığımızda ilk Hıristiyanların çok sayıda şey üzerinde fikir ayrılıkları yaşadıklarını, fakat söz konusu yeniden diriliş ve bunun nasıl gerçekleştiği olduğunda dikkat çekecek derecede hemfikir olduklarını görürüz. Tüm bunları kitabımda ayrıntılı biçimde anlattım.

Bütün bunlar biz tarihçileri çok basit bir soruyu sormaya zorlamaktadır: Kanıtlara dayanarak bildiğimiz ilk Hıristiyanların tamamı neden bu oldukça yeni, fakat üzerinde olağanüstü biçimde hemfikir oldukları yeniden diriliş görüşüne sahipti? Bu, gerçekten de ilginç bir tarihi sorudur. İlk Hıristiyanların tamamının bu soruya vereceği cevap elbette şöyle olurdu: "Yeniden dirilişle ilgili bu şekilde düşünmemizin nedeni İsa hakkında inandıklarımızda." İsa'nın yeniden dirildiği görüşü, çok sayıda septik bilginin düşündüğü gibi, Hıristiyanlığın yirminci veya otuzuncu yılından sonra ortaya çıkmış olsaydı, ilk Hıristiyanlığın, yeniden diriliş görüşünün pek yer almadığı çok sayıda kolunu bulacak -veya yeniden diriliş görüşüne rastlasak bile bunun Hıristiyanlığın ilk dönemlerindeki görüşten farklı bir biçime sahip olduğunu görecektik.

Dolayısıyla ilk Hıristiyanların yeniden diriliş inanışlarının geniş çapta oybirliğiyle kabul görmesi, bizleri geçmişte ilk Hıristiyanlık akımının tamamını şekillendirmiş bir şeyin kesinlikle gerçekleşmiş olduğunu söylemeye zorlamaktadır.

Bu noktada şunları sormamız gerekiyor: "Pekâlâ, İncil'in ayetlerinde anlatılanlara ne demeli? Matta 28, Markos 16'daki kısa ve Luka 24'deki daha uzun ve Yuhanna 20-21'deki daha da uzun hikâyeye ne demeli? İncil âlimlerinin hemen hepsini beğendiğimi, çok daha sonra yazılan şeylere inandığımı belirtmeliyim. İncil'in kitaplarının ne zaman yazıldığını bilmiyorum. Aslında âlimler bu kitapların ne zaman yazıldığını bildiklerini söyleyip dursalar da bunu hiç kimse bilmemektedir. Birinci yüzyılın ortalarında yazılmış olabilirler; hatta daha önce yazıldıklarını söyleyenler de olabilir. Birinci yüzyılın 70'li veya 8o'li yıllarında da yazılmış olabilirler; 90'h yıllarda yazıldıklarını söyleyenler de çıkabilir. Fakat benim şu an ortaya koyduğum argüman açısından bunun hiçbir önemi yoktur.

Önemli olan nokta şudur: Her dört İncil'de de yeniden dirilişe dair anlatılanların (ve YeniAhit'm başlangıcında ilgili maddelerin) bazı temel ortak özellikleri vardır. Bu özellikler, bu kitapların sonradan da olsa sözlü geleneğe bağlı kalınarak önemli değişiklikler yapılmadan, yalnızca ufak düzeltmelerle yazılmış olduklarını göstermektedir. Açıkçası bu çok önemlidir.

İlk özellik, yeniden diriliş hikâyelerindeki İsa tasviridir. Sürekli olarak şunlar söylenmektedir (ve açıkçası büyük kitabı incelerken âlimlerin aynı şeyleri söylemelerini okumaktan bıktım): (1) önce Markos yazılmıştır ve bu kitapta İsa'nın yeniden dirilişi hakkında hemen hiçbir şey yoktur; (2) daha sonra Matta gelir ve pek fazla bir şey yoktur; (3) sonra birinci yüzyılın sonlarına doğru Luka ve Yuhanna ortaya çıkar ve pişmiş balık yiyen, kıyıda kahvaltı yemeği pişiren, Thomas'tan kendisine dokunmasını isteyen vs. İsa hakkında hikâyeleri ancak o zaman görebiliriz. Geniş çevrelerce kabul gören

bir varsayıma göre, birinci yüzyılın sonlarına doğru İsa'nın tam olarak bir insan, onun gerçek bir insan olmadığına inanmaya başlayan Hıristiyanlar vardı ve Luka ile Yuhanna o aşamada yeniden dirilen İsa'nın gerçekten insan olduğunu, gerçek bir bedene sahip olduğunu vs. kanıtlamak için bu hikâyeleri uydurmuşlardı.

Bu varsayımın gözden kaçırdığı nokta, söz konusu hikâyelerde (İsa'nın kıyıda kahvaltı hazırladığı, Emmaus'ta ekmeği böldüğü, Thomas'ı kendisine dokunmaya davet ettiği vs.) kilitli kapıların arasından geçen, bazen fark edilen ve bazen fark edilmeyen, istediği zaman ortaya çıkıp istediği zaman gözden kaybolan ve sonunda cennete inen aynı İsa'nın olduğu gerçeğidir.

Bunu şu şekilde anlatayım. Mesela 95 yılında bu konuyla ilgili bir hikâye yazacağımı farz edelim. Halkımdan bazı insanların İsa'nın gerçekten de insan olup olmadığı konusunda kuşkularının olduğunu bildiğim için elimdeki bütün malzemeleri sunmazdım. Bu, kişinin "kendi kalesine gol atması" gibi bir şeydir.

Diğer bakış açısından ise, eğer yeniden diriltilen İsa hakkında bir hikâye uydurmak isteyen birinci yüzyıl Yahudisi iseniz, yararlanacağınız en uygun İncil kaynağı, İkinci Tapınak Yahudiliği açısından yeniden diriliş hakkındaki en önemli metinlerden biri olan Daniel 12'dir. Daniel 12, erdemli olanların Babalarının krallığında yıldız gibi parlayacaklarını söylüyor. Doğrusu İsa, Matta 13'ün ilk bölümlerinden birinde bu sözden alıntı yapmaktadır. Dolayısıyla hiçbir yeniden diriliş hikâyesinde İsa'nın bir yıldız gibi parladığının anlatılmıyor olması da son derece ilginçtir. Eğer Luka ve Yuhanna, metinlere dayanarak bir hikâye uydurmuş olsalardı İsa'nın yıldız gibi parlamış olması gerekirdi.

Dolayısıyla bu iki bakış açısından İsa'nın yeniden diriliş hikâyelerindeki tasviri son derece tuhaftır. Hiç de beklediğiniz türden bir tasvir yoktur. O dönemdeki Yahudi anlatımlarındakilere benzer bir tasvir yoktur. Ancak yine de Matta, Luka ve Yuhanna'nın

anlattıklarıyla dikkate değer ölçüde tutarlılık göstermektedir. (Markos ise konuyla ilgili neler söylemiş olabileceğini öğrenemeyeceğimiz kadar kısadır.) Dolayısıyla çok tuhaf bir şey yaşanmıştır. Sanki İncil'in kitaplarını yazan kişiler bize şöyle bir mesaj vermek istiyorlarmış gibi geliyor: "Buna inanmakta oldukça zorlanacağınızı biliyorum, ama gerçekleşmiş olan şey kesin olarak budur." İzlerini hikâyelerde bırakan olağanüstü bir şey gerçekleşmiştir. İnsanlar tüm bunları kafalarından uydurmuş olamazlardı. Paskalya hakkında kurgusal hikâyeler yazan herhangi bir kişi İsa'yı daha kolay tanınabilir şekilde tasvir ederdi.

Burada tarafsız biri olarak bir şey söylemek istiyorum. Matta, Markos, Luka ve Yuhannadaki Yunanca yazılmış yeniden diriliş hikâyelerini ele alıp bunları birebir inceleyecek olursanız, birbirlerinden oldukça farklı olduklarını görürsünüz - mezara giden kadınlar hakkındaki aynı hikâyeyi bile farklı anlatmaktadırlar. Farklı kelimeleri tekrar tekrar kullanmaktadırlar. Dolayısıyla öyle görünüyor ki bunlar birbirlerini taklit etmemişlerdir.

İkinci husus ise yeniden diriliş hikâyelerinde Eski Ahit'e ilişkin ne bir ima ne de bir gönderme olduğudur. İsa'nın çarmıha gerilmesiyle ilgili anlatılanlarda, İsa'nın ölümünün hikâyesinin ilk Hıristiyan toplumu tarafından tekrar tekrar anlatıldığı ve bu hikâyenin Zebur 22, İşaya 53, Zekeriya ve diğer Eski Ahit anlatımlarında çarmıha germe, hatta gömme hikâyesine dönüştürüldüğü görülmektedir. Fakat yeniden diriliş konusuna geldiğinizde dört kitapta bunu bulamazsınız. (Paul'ün Korintliler 15'de İsa'nın yeniden dirildiğinin "Kitabı Mukaddes'te yazılanlara" dayanarak biliyoruz dediğini aklımızdan çıkarmayalım -50'li yılların başlarında Paul'ün elinde yeniden dirilişi yorumlamakta kullanacağı bol miktarda Eski Ahit metni vardı.) Kitab-ı Mukaddes'in tamamlanmasını anlatmaya bayılan Matta kolaylıkla, "Bu, ... diyen Kitab-ı Mukaddes'in tamamlanabilmesi için gerçekleşti..." diyebilirdi. Fakat Matta öyle

yapmıyor. Aynı şekilde Yuhanna da havarilerin mezara gittiklerinde İsa'nın dirilmiş olduğuna dair kutsal yazılardan haberdar olmadıklarını söylüyor. Oysa bu yazıdan alıntı yapmıyor veya yazının hangisi olduğunu söylemiyor. Ve Luka, Emmaus yolunda İsa'nın kutsal yazıları açıkladığını söylüyor - fakat yine bunların hangileri olduğunu veya İsa'nın bu yazılar hakkında neler söylediğini belirtmiyor.

Bu oldukça tuhaftır. Ya ilk kilisenin Eski Ahit hakkında düşüncelerle dolu yeni diriliş hikâyeleri yazmış olduğunu ve Matta, Markos, Luka ile Yuhanna'nın bu yazılanları ayrı ayrı inceleyip yorumlamış olduklarını ya da bu hikâyelerin büyük ölçüde teolojik ve tefsirsel düşüncelerden önceki ilk sözlü geleneğe dayandığını söylememiz gerekmektedir. İkinci seçeneğin ilkine göre çok daha olası olduğunu düşünüyorum.

Hikâyelerin üçüncü etkileyici özelliği kadınların yeridir. (Bu özellik çok iyi bilinmektedir; bu konu benim için yeni değildir.) Antik Yahudi ve putperest dünyasında mahkemelerde kadınların tanıklıkları geçerli değildi. Paul, Korintliler 15'te İsa hakkındaki halk geleneğinden alıntı yaparken şunları söylüyor: "İşte anlattığımız haliyle olay. İsa bizim günahlarımız yüzünden çarmıha gerildi, kutsal yazılara göre ölümünün üçüncü gününde dirildi, kutsal yazılara göre .... tarafından görüldü" - sonra elinde erkeklerden oluşan bir liste vardı - "James'in yanında Cephas, onların yanında diğer ilk havariler, onların yanında beş yüz kişi, en sonuncusu benim yanımdaydı." Ellerimizi havaya kaldırdık ve "Affedersin, Paul, kadınlar nerede?" dedik. Bunun cevabı oldukça basittir: 50'li yılların başlarında halk geleneği hikâyelerinde kadınlara yer verilmiyordu, çünkü erkekler bu konuda sıkıntı yaşayacaklarını biliyorlardı. Bir yüzyıl sonra yeniden dirilişi reddeden Celsus'un yazdıklarını okuduğumuzda bu insanların yaşadığı sıkıntıyı görebiliyoruz. Celsus

şöyle diyordu: "Bu inanış yalnızca birkaç histerik kadının tanıklığına dayanmaktadır."

Bu yüzden Matta, Markos, Luka ve Yuhanna'da Mary Magdalene, diğer Meryemler ve diğer kadınların yer alması büyüleyici bir şeydir. Ve bütün insanların içerisinde Mary Magdalene (olaylı bir geçmişinin olduğunu biliyoruz) baş tanık olarak seçilmiştir: Dört kitapta da yer almaktadır. Tarihçiler olarak bu hikâyelerin bırakın otuz, kırk veya elli yılı, beş yıl sonra yazılmış olmaları durumunda baş tanık rolüne Mary Magdalene'yi koyamayacak oldukları varsayımını çıkarmak zorundayız. Mary'i bu konuma koymak, kuşkulu bir kitleye İsa'nın gerçekten de yeniden dirildiğini açıklamak isteyen Hıristiyan müdafiler açısından kendi ayaklarına kurşun sıkmak demektir. Oysa biz tarihçiler için bulunmayan bir nimettir. İlk Hıristiyanlar bu hikâyeyi asla uydurmuş olamazlar. Boş bir mezar bulan ve ardından yeniden dirilmiş İsa'yla karşılaşan kadınların hikâyeleri kesinlikle tarihsel gerçeklikler olarak kabul edilmelidir.

Böylece hikâyelerin dördüncü ve son özelliğine geliyoruz. Burada son otuz beş yıldır hemen her Paskalya Gününde vaaz vermiş olan bir vaiz olarak konuşuyorum. Batı geleneğinde Paskalya'da İsa'nın yeniden dirildiği konusunda vaaz veren vaizler, genellikle bizim kendi sonraki yaşamımız, yeniden dirilişimiz veya cennete gidişimiz hakkında da vaaz verirler. Oysa Matta, Markos, Luka ve Yuhanna'daki yeniden diriliş hikâyelerinde sonraki yaşamımıza dair hiçbir şey yoktur. Bunların aksine, Paul, İsa'nın yeniden dirilişinden her bahsettiğinde bizim sonraki yaşamımıza da değiniyordur. İbraniler Kitabı'nda İsa'nın yeniden dirilişi ve bizim gelecekteki yeniden dirilişimiz hakkında yazılan şeyler olduğunu görüyoruz; Vahiyler Kitabı'nda da aynı şekilde bizim yeniden dirilişimiz ile İsa'nın yeniden dirilişi arasında kurulan bağlantıyı bulabiliyoruz. Şehit Jüstin, Antakyalı İgnatiyus ve Irenaeus da hemfikirdirler:

"İsa'nın yeniden dirilişini kendi yeniden dirilişimizi düşünmek için düşünüyoruz."

Matta, Markos, Luka ve Yuhanna'nın söyledikleri, "İsa yeniden diriltildi, bu yüzden bir gün biz de yeniden diriltileceğiz," şeklinde yorumlanamaz. Onların söyledikleri ve genellikle insanlara şaşırtıcı gelen şey şudur: "İsa yeniden diriltilmiştir - bu yüzden o gerçekten de Mesih'tir. Tanrı'nın yeni yaratma süreci başlamıştır. Yapacak bir şeyimiz vardır. Dahası içimizde İsa Mesih'e tapma dürtüsü hissediyoruz çünkü onun İsrail'in Tanrısı, evrenin yaratıcısının temsilcisi olduğunu biliyoruz." Bir başka deyişle, İncil'in kitaplarında gördüğümüz haliyle bu hikâyeler, 40'lı yılların sonlarından itibaren Paul'ün anlatımlarında bulduğumuz ve henüz söylenmemiş olan "İsa yeniden diriltildi, bu yüzden biz de diriltileceğiz," ifadesinin eski bir biçimi olarak nitelendirilebilir. Dolayısıyla buradan varmamız gereken sonuç, bu hikâyelerin Paulden çok önceki, ilk kilisenin bu tamamıyla beklenmedik yeniden diriliş olayının şokunu yaşadığı ve bunun ne anlama geldiğini anlamaya çalıştığı bir döneme kadar uzandığıdır.

Tüm bunlardan bazı sonuçlara varıyorum. İlk Hıristiyanlığın doğuşunu, İsa'nın yeniden dirilişinin bu dört anlatımının ve Yeni Ahit ile Paul'deki bazı bölümleri açıklamak amacıyla ilk kilisenin İsa'nın gerçekten de bedensel bir yeniden diriliş yaşadığına inandığını belirtmemiz gerekir. İlk Hıristiyanların içerisinde bu konuda başka bir şeye inanan kimsenin olup olmadığına dair elimizde hiçbir kanıt yoktur. Fakat tarihçiler olarak bizler bunu ne şekilde açıklayabiliriz?

Açıkçası bir Hıristiyan olarak bu argümanın yanından dolanıp geçebilirsiniz. Ne yazık ki pek çok Hıristiyan böyle yapmıştır, çünkü bu insanlar en önemli noktayı gözden kaçırmaktadırlar. İnsanların genellikle söyledikleri şudur: "İsa elbette Tanrı'nın oğludur. İstediği her şeyi yapabilirdi. Akla yatıyor, değil mi?"

Fakat ben bunu yapmak istemiyorum. Böyle bir şey söylemeyen metinlere inanmak istiyorum. Sormamız gereken soru şudur: Bu olağanüstü olayı, ilk Hıristiyanlığın ortaya çıkışını, özgün şeklini alışını ve yeniden dirilişin gerçekleşmiş olduğuna dair oldukça özgün hikâyeler anlatışını nasıl açıklayabiliriz? Tarihsel açıklamalara baktığımda dikkate değer iki şeyin gerçekleşmiş olması gerektiğini görüyorum: (1) doğru mezar olarak bilinen boş bir mezar olmalıydı; bu konuda yanılıyor olunamazdı; (2) yeniden dirilmiş İsa'nın görüldüğü yerler olmalıydı. Bunların ikisi de gerçekleşmiş olmalıydı.

Neden mi? Çünkü boş bir mezar olsaydı ve İsa'yı görenler olmasaydı, antik dünyadaki herkes şu açık sonuca (bizim için olmasa bile kendileri için açık) varacaktı: Mezar soyguncuları. O dönemlerde çoğunlukla zengin veya ünlü insanlarınkiler olmak üzere mezarlar sık sık soyuluyordu; mezarlarda muhtemelen mücevherler, çalmaya değer bir şeyler olmalıydı. Böylece Mary'nin söylediğini söyleyeceklerdi: "Cesedi çalmışlar. Cesedin başına ne geldiğini bilmiyorum." Eğer yaşananlar sadece boş bir mezardan ibaret olsaydı asla İsa'nın yeniden dirilişinden bahsetmeyeceklerdi.

Aynı şekilde ele aldığımız tarihsel verileri de sırf havarilerin İsa'yla buluşmak olarak gördükleri bir tür deneyim yaşamış olduklarını söyleyerek açıklayamayız. İsa'nın öldürülmüş olduğunu biliyorlardı. Fakat aynı zamanda halüsinasyonun, hayaletin ve hayalin de ne demek olduğunu biliyorlardı. Antik dönem Yahudi ve putperest edebiyatı bu tür şeylerle doludur. Bunu Homeros'ta, Vergilius'da, her yerde görebilirsiniz. Son zamanlarda bazı insanlar, İsa'nın yeniden dirilmiş olmasının mümkün olmadığını iddia ederek, şöyle bir şey söylemeye çalışmaktadır: "Ah, evet, sevdiğiniz kişiler öldüğünde bazen onların sizinle aynı odada oldukları, size gülümsedikleri, belki de sizinle konuştukları duygusuna kapılırsınız ve ardından yeniden kaybolurlar. Belki de bu havarilerin yaşadıkları

da böyle bir şeydi." Ve bu doğrudur; bu konuyla ilgili bazı eserler okudum. Bu, insanların yaşadıkları kederin bir parçası olarak iyi belgelenmiş bir olgudur ve bunu istediğiniz şekilde açıklayabilirsiniz. Fakat burada sıkıntı yaratan nokta, ilk Hıristiyanların da bu tür olguları gayet iyi biliyor olmalarıydı. Bu insanlar hayal, halüsinasyon, rüya, hayalet vb. şeylerin olduğunu çok iyi biliyorlardı. Bir başka deyişle, eğer bu insanlar İsa'nın yanındaymışlar gibi bir şey yaşamış olsalardı, fakat mezar da boş olmamış olsaydı muhtemelen şöyle diyeceklerdi: "Aman Tanrım, bu yaşadığım duygu çok güçlü ve bir yönden teselli ediciydi; fakat İsa ölümden diriltilmedi, çünkü (sonunda bütün ölüler diriltilene kadar) ölüler elbette diriltilmez - ve zaten cesedi mezarında duruyor."

Bu noktada Yahudilerin o dönemlerde ölülerini nasıl gömdüklerini hatırlamamızda fayda var. O dönemde Yahudilerin Filistin'de gerçekleştirdikleri ölü gömme işlemlerinin çoğu iki aşamadan oluşuyordu. Öncelikle ölü beden, üzerine bol miktarda baharat dökülerek, bir beze sarılır ve ardından kayadan yapılmış bir mezarın içerisindeki bir kaidenin üzerine veya bir evin bodrumuna konulur. Ölüler, modern Batı dünyasında yapıldığı gibi toprakta açılan bir mezara konulup üzeri toprakla örtülerek gömülmez, çünkü ceset tamamen çürüdüğünde kemikleri toplanacaktır. (Cesedin beze baharatlar dökülerek sarılmasının nedeni işte bu çürümenin yarattığı ağır kokudur; cesedi toprağa gömüyorsanız bu sıkıntılara ve baharatların masrafına katlanmanız gerekmez.) Daha sonra, ceset tamamen çürüdüğünde kemikler toplanıp istiflenir ve ya bir hücrede (mezarın arkasındaki küçük bir gözde) ya da uygun başka bir yerde muhafaza edilecek bir kemik kutusuna konulur. Arkeologlar, her yeni bir yol, yeni bir Hilton Oteli veya yeni konutlar inşa edilişinde yapılan kazılarda -onlarca- kemik kutuları çıkarmaya devam etmektedirler. Arkeologların ellerinde yüzlerce, hatta binlerce kemik kutusu vardır.

Burada anlatmak istediğim nokta şudur. Eğer İsa'nın bedeni hâlâ mezarda olmuş olsaydı, havariler onu kolaylıkla bulabilirlerdi. Ardından da muhtemelen şöyle diyeceklerdi: "Görmekte olduğumuz bu halüsinasyonlar ne kadar güçlü olsa da İsa yeniden diriltilmemiştir." Dolayısıyla tarihçiler olarak bizler gerçekten de boş bir mezar olması ve her ne kadar insanların beklemedikleri ve biz okuyucuların kafalarımızı karıştıran tuhaf şekillerde dönüşüme uğramış gibi görünse de İsa Mesih olduğu ortaya çıkarılan kişinin gerçekten de görüldüğünü veya insanların onunla görüştüklerini söylemek zorundayız.

Ve sonunda satranç oyunundaki son hamleye geldik. Gerçekleştiğini kabul ettiğim bu iki olguyu bir tarihçi olarak nasıl açıklayabilirim: Boş mezar ve insanlarca görülen İsa. Yapılabilecek en kolay açıklama, İsa'nın gerçekten de yeniden diriltilmiş olması nedeniyle bu olayların gerçekten de yaşandığı ve bedeni aynı anda iki boyutta yaşayabilirmiş izlenimi verecek şekilde yenilenmiş ve dönüşüme uğramış olsa da, Havarilerin onunla gerçekten de buluşmuş oldukları şeklindeki bir açıklamadır. (Doğrusu bu olayı anlayabilmenin belki de en iyi yolu budur: İsa artık hem Tanrı'nın boyutunda hem de bizim boyutumuzda veya diğer bir ifadeyle aynı zamanda hem cennette hem de dünyada yaşıyordu.)

İsa'nın yeniden dirilişi, boş mezar ve insanların İsa'yla karşılaşmaları konusunda yeterli açıklama sunmaktadır. Bugüne kadar okuduğu bütün yazılı eserlerdeki diğer bütün olası varsayımları incelemiş biri olarak bunun aynı zamanda gerekli bir açıklama olduğunu düşünüyorum.

ANTONY FLEW: SON DÜŞÜNCELER

Piskopos Wright'in tamamıyla yeni yaklaşımından son derece etkilendim. Hıristiyanlıkta yer alan bu olguyu yepyeni bir şeymiş gibi sunuyor. Bu durum, özellikle Hıristiyanlık dininin neredeyse yok olduğu Büyük Britanya'da çok büyük öneme sahiptir. Bu yaklaşım tümüyle olağanüstü, tamamen yeni ve oldukça güçlüdür.

Tanrı gerçekten de kendisini insanlara göstermiş midir veya böyle bir şey mümkün müdür? Daha önce söylediğim gibi, mantıken imkânsız şeyleri sıralamak dışında, her şeye kadir bu gücün yapabileceği şeylere bir sınır çizemezsiniz. Her şeye kadir olan İlahi güç her şeyi yapabilir.

NOTLAR

ÖNSÖZ

1. Editörlüğünü Roy Abraham Varghese'nin yaptığı Great Thinkers on Great Questions kitabında (Oxford: OneWorld, 1998) Sir Alfred Ayer, "The Existence of the Soul," 49.

2. "Modernizing the Case for God," Time, 7 Nisan, 1980.

3. Richard Dawkins, Tanrı Yanılgısı (Londra: Bantam, 2006), 140.

4. Lewis Wolpert, Six Impossible Things Before Breakfast (Londra: Faber and Faber, 2006), 217.

5. Daniel Dennett, "Living on the Edge," Inquiry V2 (1993): 141.

6. Dawkins, Tanrı Yanılgısı, 58-59.

7. Dawkins, Tanrı Yanılgısı, 82.

8. Richard Dawkins, What We Believe but Cannot Prove, editör John Brockman (Londra: Pocket Books, 2005), 9.

9. Julia Vitullo- , "A Scientist's Scientist," http://www.templet0n.0rg/milest0nes_2006-04.asp.

10. Dawkins, Tanrı Yanılgısı, 355.

11. Katharine Tait, My Father, Bertrand Russell (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1975), 189.

12. Bertrand Russell, The Autobiography of Bertrand Russell (Londra: George Allen and Unwin, 1967), 146.

13. Editör J.H. Muirhead, Contemporary British Philosophy, cilt 1 (Londra: George Allen and Unwin, 1924), 79.

14. Editörlüğünü Antony Flew ve Alasdair Maclntyre'in yaptığı New Essays in Philosophical Theology Ae (New York: Macmillan, 1955), J. N. Findlay, "Can God's Existence Be Disproved?", 47.

15. Hawking'in özel tekerlekli sandalyesini kullanan yardımcısı muhafazakâr bir Yahudi olan Saul Pasternak ile yaptığı sohbetler, İbranice yayımlanan haftalık Jerusalem gazetesinde "Bay Hawking'in Şoförü" başlıklı bir makalede yayımlanmıştı (22 Aralık 2006, sayfa 28). Bu makaleden haberimin olmasını sağladığı için İsrailli fizikçi ve yazar arkadaşım Gerald Schroeder'e müteşekkirim.

16. Albert Einstein, The Quotable Einstein, ed. Alice Calaprice (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2005), 238.

BÖLÜM 1: BİRATEİSTİN YARATILIŞI

1. G. E. M. Anscombe, The Collected Papers of G. E. M. Anscombe, cilt 2, Metaphysics and the Philosophy of Mind (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1981), x.

BÖLÜM 2: KANITIN GÖTÜRDÜĞÜ YER

ı. Michael Dummett, Truth and Other Enigmas (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978), 431.

2. Editörlüğünü Basil Mitchell'in yaptığı Faith and Logic'te (Londra: Allen&Unwin) I. M. Crombie, "The Possibility of Theological Statements," 50.

3. Crombie, "The Possibility of Theological Statements," 73, 72.

4. Raeburne Heimbeck, Theology and Meaning (Londra: Allen&Unwin, 1969), 123,163.

5. Eric L. Mascall, The Openness of Being (Philadelphia: Westminster, 1971), 63.

6. J. L. Mackie, The Miracle of Theism (Oxford: Clarendon, 1982), l.

7. Frederick C. Copleston, Philosophers and Philosophies (Londra: Search Press, 1976), 76.

8. Anthony Kenny, Faith andReason (New York: Columbia University Press, 1983), 86.

9. Kai Nielsen, Antony Flew'in yazdığı Ateizm Varsayımı yazısının eleştirisi, Religious Studies Review 3 (Temmuz 1977): 147.

BÖLÜM 3: SAKİN BİR YAKLAŞIMLA ATEİZM

1. Gerald Schroeder, "Has Science Discovered God?" http://science.lenicam.com.

2. Richard Dawkins, The Selfish Gene (New York: Oxford University Press, 1976), x.

BÖLÜM 4: MUHAKEME YOLCULUĞU

ı. Albert Einstein, Out of My Later Years (New York: Philosophical Library, 1950), 58.

2. David Conway, The Rediscovery of Wisdom (Londra: Macmillan, 2000), 74.

3. Conway, The Rediscovery of Wisdom, 2-3.

BÖLÜM 5: DOĞANIN KANUNLARINI KİM YAZDI?

1. Stephen Hawking, Zamanın Kısa Tarihi (New York: Bantam, 1988), 175,174.

2. Gregory Benford, "Leaping the Abyss: Stephen Hawking on Black Holes, Unified Field Theory and Marilyn Monroe," Reason 4.02 (Nisan 2002): 29.

3. Albert Einstein'dan alıntı, Timothy Ferris, Coming of Age in the Milky Way (New York: Morrow, 1988), 177.

4. Antony Flew, Tanrı ve Felsefe (New York: Dell, 1966), 15.

5. Max Jammer, Einstein ve Din (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1999), 44.

6. Jammer, Einstein ve Din, 45.

7. Jammer, Einstein ve Din, 45-46.

8. Jammer, Einstein ve Din, 48.

9. Jammer, Einstein ve Din, 150.

10. Jammer, Einstein ve Din, 51.

11. Jammer, Einstein ve Din, 148.

12. Albert Einstein, Lettres a Maurice Solouine reproduits en facsimile et traduits en francais (Paris: Gauthier-Vilars, 1956), 102-3.

13. Albert Einstein, Ideas and Opinions, tercüme eden Sonja Bargmann (New York: Dell, 1973), 49.

14. Einstein, Ideas and Opinions, 255.

15. Jammer, Einstein ve Din, 93.

16. Albert Einstein, The Quotable Einstein, ed. Alice Calaprice (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2005), 195-6.

17. Bu alıntıların büyük kısmı Roy Abraham Varghese'nin The Wonder of the World kitabından alınmıştır (Fountain Hills, AZ: Tyr, 2003).

18. Werner Heisenberg, Across The Frontiers, tercüme eden Peter Heath (San Francisco: Harper & Row, 1974), 213.

19. Werner Heisenberg, Physics and Beyond (San Francisco: Harper & Row, 1971), editörlüğünü Timothy Ferris'in yaptığı The World Treasury of Physics, Astronomy and Mathematics'den alınmıştır (New York: Little, Brown,

1991), 826.

20. Erwin Schrödinger, My View of the World (Cambridge: Cambridge University Press, 1964), 93.

21. Max Planck, Where is Science Going?, tercüme eden James Murphy (New York: Norton, 1977), 168.

22. Max Planck, editörlüğünü Charles C. Gillespie'nin yaptığı Dictionary of Scientific Biography'den aktarılmıştır (New York: Scribner, 1975), 15.

23. Paul A. M. Dirac, "The Evolution of the Physicist's Picture of Nature," Scientific American 208, sayı 5 (Mayıs 1963): 53.

24. Charles Darwin, The Autobiography of Charles Darwin 1809-1882, editör Nora Barlow (Londra: Collins, 1958), 92-3.

25. Paul Davies, Templeton Ödül Töreni Konuşması, Mayıs 1995. http://aca.mq.edu.au/PaulDavies/prize_address. htm. Ayrıca bakınız Davies, "Where Do the Laws of Physics Come From?" (2006), http://www.ctnsstars. org/conference/papers/Wheredothelawsofphysicscom efrom.doc.

26. John Barrow, Templeton Ödül Töreni Konuşması, 15 Mart 2006, http://www.templetonprize.org/barrow_ statement.html.

27. John Foster, The Divine Lawmaker: Lectures on Induction, Laws of Nature and the Existence of God (Oxford: Clarendon, 2004), 160.

28. Richard Swinburne, "Design Defended," Think (İlkbahar 2004): 14.

29. Editörlüğünü Russell Stannard'ın yaptığı God fort the 21st Century'de Paul Davies, "What Happened Before the Big Bang?" (Philadelphia: Templeton Foundation Press, 2000), 12.

BÖLÜM 6: EVREN BİZİM GELECEĞİMİZİ BİLİYOR MUYDU?

1. Freeman J. Dyson, Disturbing the Universe (New York: Harper & Row, 1979), 250. Ayrıca John Barrow ile Frank Tipler'in yazdığı TheAnthropic Cosmological Principle'da da bahsedilmiştir (Oxford: Clarendon, 1988), 318.

2. John Leslie, Infinite Minds (Oxford: Clarendon, 2001), 213.

3. Leslie, Infinite Minds, 203-5.

4. Martin J. Rees, "Numerical Coincidences and "Tuning' in Cosmology," Astrophysics and Space Science 285 (2003): 376.

5. Rees, "Numerical Coincidences and "Tuning' in Cosmology," 385.

6. Paul Davies, "Universes Galore: Where Will It All End?" http://aca.mq.edu.au/PaulDavies/publications/chapters/Universesgalore.pdf.

7. Richard Swinburne, "Design Defended," Think (İlkbahar 2004): 17.

8. Rees, "Numerical Coincidences and "Tuning' in Cosmology," 386.

9. Davies, "Universes Galore: Where Will It All End?"

10. Martin Rees, The Frontiers of Space'te "Exploring Our Universe and Others," (New York: Scientific American, 2000), 87.

BÖLÜM 7: YAŞAM NASIL BAŞLADI?

1. Antony Flew, Tanrı ve Felsefe (Amherst, NY: Prometheus, 2005), 11.

2. Richard Cameron, "Aristotle on the Animate: Problems and Prospects," Bios:Epistemological and Philosophical Foundation of Life Sciences, Roma, 23-24 Şubat 2006.

3. John Haldane, Atheism and Theism'de "Preface to the Second Edition," (Great Debates in Philosophy), J. J. C. Smart ve John Haldane (Oxford: Blackwell, 2003), 224.

4. David Conway, The Rediscovery of Wisdom (Londra: Macmillan, 2000), 125.

5. David Berlinski, "On the Origins of Life," Commentary (Şubat 2006): 25, 30-31.

6. Carl Woese, "Translation: In Retrospect and Prospect," RNA (2001): 1061,1056,1064.

7. Paul Davies, "The Origin of Life II: How Did It Begin?" http://aca.mq.edu.au/PaulDavies/publications/papers/ OriginsOfLife_II.pdf.

8. Andy Knoll, PBS Nova röportajı, 3 Mayıs 2004.

9. Antonio Lazcano, "The Origins of Life," Natural History (Şubat 2006).

10. John Maddox, What Remains to Be Discovered (New York: Touchstone, 1998), 252.

11. Editörlüğünü Henry Margenau ve Roy Abraham Varghese'nin yaptığı Cosmos, Bios, Theos kitabında George Wald, "Life and Mind in the Universe," (La Salle, IL: Open Court, 1992), 218.

BÖLÜM 8: YOKTAN VAR OLAN BİR ŞEY OLDU MU?

1. "Something Good," söz ve müzik Richard Rodgers,

1965.

2. Stephen Hawking, Zamanın Kısa Tarihi (New York: Bantam, 1988), 174.

3. Antony Flew, "Stephen Hawking and the Mind of God" (1996), http://www.infidels.org/library/modern/antony flew/hawking.html.

4. Hawking, Zamanın Kısa Tarihi, 9.

5. Editörlüğünü J.J. Macintosh ile H. A. Meynell'in yaptığı Faith, Scepticism and Personal Identity kitabında Antony Flew, "The Legitimation of Factual Necessity," (Alberta: University of Calgary Press, 1994), 111-17.

6. David Conway, The Rediscovery of Wisdom (Londra: Macmillan, 2000), 111-12.

7. Richard Swinburne, The Existence of God (Oxford: Clarendon, 2004), 142.

8. Editörlüğünü Dudley Knowles'in yaptığı Explanation and Its Limits kitabında Richard Swinburne, "The Limits of Explanation," (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), 178-79.

9. John Leslie, Infinite Minds (Oxford: Clarendon, 2001), 194-95.

10. Stephen Hawking, Kara Delikler ve Bebek Evrenler (New York: Bantam, 1993), 172.

11. Leslie, Infinite Minds, 193-94.

12. Swinburne, The Existence of God, 152.

BÖLÜM 9: TANRI'YA YER BULMAK

1. John Gaskin, "Gods, Ghosts and Curious Persons," yayınlanmamış taslak.

2. Thomas F. Tracy, God, Action and Embodiment (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1984), 147, 153. Ayrıca bakınız The God Who Acts, editör Thomas F. Tracy (University Park: Pennsylvania State University Press, 1994).

3. Brian Leftow, yazarla yapılan özel söyleşi, Oriel College, Oxford University, Ekim 2006.

4. David Conway, The Rediscovery of Wisdom (Londra: Macmillan, 2000), 134.

EKA: "YENİ ATEİZM"

1. Hao Wang, A Logical Journey: From Gödel to Philosophy (Cambridge, MA: MIT Press, 1996), 316.

2. Palle Yourgrau, A World Without Time: The Forgotten Legacy of Gödel and Einstein (New York: Basic Books,

2005), 104-5.

3. Daniel Dennett, Breaking the Spell (New York: Viking,

2006), 244.

4. Anthony Zee, Fearful Symmetry (New York: Macmillan, 1986), 280-81.

5. J. J. C. Smart ve John Haldane, Atheism and Theism (Great Debates in Philosophy) (Oxford: Blackwell, 2003), 228. ve sonraki sayfalar.

6. Howard H. Pattee, "The Physics of Symbols: Bridging the Epistemic Cut," Biosystems 60 (2001): 5-21.

7. Lewis Wolpert, Six Impossible Things Before Breakfast (Londra: Faber and Faber, 2006), 212-13.

8. Richard Dawkins, Tanrı Yanılgısı (Londra: Bantam, 2006), 137.

9. Dawkins, Tanrı Yanılgısı, 137-38.

10. John Searle, The Rediscovery of the Mind (Cambridge, MA: MIT Press, 1992), 9.

11. Sam Harris, The End of Faith (New York: Norton, 2004), 208-9.

12. Richard Dawkins ve Steven Pinker, "Is Science Killing the Soul?" The Guardian-Dillons Debate, Edge 53 (8 Nisan 1999).

13. Wolpert, Six Impossible Things Before Breakfast, 78.

14. David Hume, A Treatise of Human Nature, Ernest C. Mossner'in editörlüğü ve önsözüyle (Hammondsworth, Middlesex: Penguin Books, 1985), 300.

YANILMIŞIM TANRI VARMIŞ için Övgüler

"Ateist Antony Flew gençliğinde, 'kanıtın götürdüğü yere gitmesini' söyleyen Sokratik ilkeye bağlandı. Yıllar süren felsefi sorgulamanın ardından bu güçlü ve cesur fikir adamı şimdi kanıtın kesin olarak Tanrı'ya götürdüğü sonucuna vardı. Aşırı tutucu ateist cemaatten arkadaşları onun açıklamasıyla mahcup olacaklar, ancak inananlar çok cesaretlenecek ve gerçekten arayış içinde olanlar, Flew'nun yolculuğunda, gerçeğe uzanan yolu aydınlatacak çok şey bulacaklar."

-Francis S. Collins, New York Times, The Language of God adlı çok satan kitabın yazarı

"Yıldız bir felsefi zihin, elde edilen son bilimsel sonuçları düşünüp tartıyor. Vardığı sonuç: Doğanın rasyonelliğinin arkasında bir Tanrı duruyor."

-Michael Behe, Darwin's Black Box ve The Edge of Evolution kitaplarının yazarı

"Antony Flew'nun ateizmden Tanrı inancına geçmesine yol açan 'muhakeme yolculuğu' ile ilgili sunacağı açık ve ulaşılabilir bu açıklamaya büyük ilgi olacaktır."

-John Polkinghorne, Belief in God in an Age of Science kitabının yazarı

"Antony Flew yaşamının büyük bir bölümünde ateizmin bilinen bir felsefi savunucusu olmuştur. Şimdi ise yeni rasyonel iddialarla ilgili tüm açıklığını ortaya koyan, teizme dönüş yolunu takip eden çok açık ve okunmaya değer bir kitap yazdı." -Richard Swinburne, The Existence of God kitabının yazarı

"Bu kitap birçok yönden okunmaya değer. Önemli bir düşünürün yanıldığını kabul ettiğini görmek her zaman ilginç olmuştur. Ama bundan daha fazlası var. Bu kitap başı boşluk etmeden geniş bir alanda geziniyor. 'Yeni Ateizm' bölümü Dawkins ve Dennett'i, kendilerinden aşağı olduğunu iddia ederek göz ardı edemeyecekleri bir düşünür tarafından hak ettikleri yere koyuyor."

-Huston Smith, The World's Religions kitabının yazarı

"Bu, çalışma hayatının büyük bir bölümünde ateşli bir ateist olan ünlü bir filozofun evrenin zekice tasarımına ve dolayısıyla deizme inanmaya başlamasının ilgi çekici ve okunmaya değer bir hikâyesi. Bu kitap, önceki ateist yazıları kadar çok tartışmaya neden olacak."

-Profesör John Hick, Birmingham Üniversitesi, Sanat ve Sosyal Bilimler İleri Araştırma Enstitüsü Üyesi

"Antony Flew yalnızca felsefi meziyetlere değil, aynı zamanda bir filozofun meziyetlerine de sahip. Tartışırken medeni, amansız derecede makul olan ve yaşam boyu süren gerçeklik arayışı aslında dolaylı olarak, tüm gerçekliğin Teminatçısı için bir arayıştı. Bu kitap sadece, bu gerçeğin sonunda açıkça ortaya koyulmasıdır."

-Ralph Mclnerny, Notre Dame Üniversitesi, Felsefe Profesörü

"Çok az dinî hikâye bu tür bir etki yaratır. Bu şaşırtıcı kitap, Tony'nin geçirdiği değişimin nedenlerini belgeliyor... ve bu kitabın zevkle okunmasını sağlıyor."

-Gary Habermas, Liberty Üniversitesi, Felsefe ve Teoloji Bölümü, Seçkin Araştırma Profesörü ve Kürsü Başkanı

"Antony Flew'nun Yanılmışım, Tanrı Varmış kitabı, en ünlü çağdaş ateistlerimizden birinin Tanrı'nın var olduğuna inanmaya başlamasının ilgi çekici bir kaydıdır. Bu hikâye, Flew'nun açık fikirli oluşu, dürüstlüğü ve zihinsel bütünlüğünün etkili bir şahididir. Bir

zamanlar arkadaşı olan ateistler için çok rahatsız edici bir sarsıntı olacak."

-Nicholas Wolterstorff, Yale Üniversitesi, Felsefi Teoloji Noah Porter Emeritüs Profesörü

"Antony Flew özgür düşünce yoluyla kanıtın götürdüğünü düşündüğü yere, yani teizme gittiğinde, sözde özgür düşünürler tarafından en sert biçimde açıkça itham edildi. Sanki en affedilmez günahı işlemiş gibiydi. Şimdi elimizde anti-teizmden teizme yolculuğunun kişisel hikâyesi bulunuyor. Bu kitabı gerçeğin peşinde olan, gerçekten açık fikirli herkese öneriyorum."

-Dr. William Lane Craig, Talbet Teoloji Fakültesi,

Araştırma Profesörü

"Antony Flew'nun kitabı, bilimin Tanrı'nın olmadığını kanıtladığını (yanlış bir biçimde) varsayan ateistleri kızdıracaktır. Flew, bilimsel keşiflerin önemine dair iddianın gücü ile konumu değişen seçkin bir filozof. Flew'nun felsefi yolculuğuna yapılan bu kişisel geriye dönüş, bir ateist için dinî kararı hakkında çok fazla düşünmesinin tehlikeli olduğunu gösteriyor - her an vazgeçebilir."

-Ian H. Hutchinson, MIT, Nükleer Bilim ve Mühendislik Bölümü

Başkanı ve Profesörü

"Yanılmışım Tanrı Varmış adlı kitapta, yirminci yüzyılın önde gelen analitik filozoflarından birisi, sağlıklı ve ilkeli bir septisizmle başlayıp rasyonel nedenler ve kanıtları sunuldukları gibi kabul etme isteğine dayanarak teizmle sonuçlanan entelektüel bir yolculuğu okuyucularla paylaşıyor. Belki de bu felsefi yazıyı okumanın verdiği en büyük tatmin, Aristotle'ın "huy" diye tabir edeceği, üretken bir yaşam boyunca yazarın alışkanlık haline gelen şeffaf dürüstlüğüdür. Buna kıyasla Dawkins ve Dennett'in karşıt eserleri ne kadar kulak tırmalayıcı ve kendiyle meşgul kalıyor. Metafiziksel kaydında

Newman'in Apologia eserinden farklı bir bölümde yazılmakla birlikte Profesör Flew'nun açıklaması uzun yıllar boyunca, düşünerek sorgulamanın kaynağı olacaktır. Gençliğinde cesur Socrates'in peşinden gidiyordu. Şimdi geldiği yaşta, başkaları için bir model oluşturacak."

-Daniel N. Robinson, Oxford Üniversitesi, Felsefe Bölümü